

T. C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET HAMDİ TANPINAR ROMANLARINDA
İSTANBUL'DA GÜNDELİK HAYAT

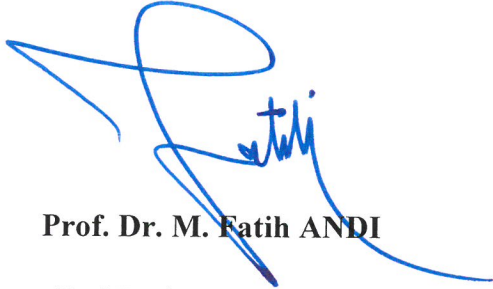
SÜMEYRA BOZKURT
160101011

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. M. FATİH ANDI

İSTANBUL 2019

TEZ ONAY SAYFASI

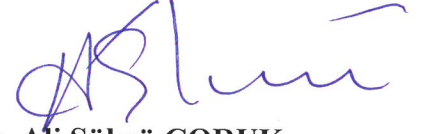
FSMVÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Programı 160101011 numaralı öğrencisi Sümeyra BOZKURT'un ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**Ahmet Hamdi Tanpınar Romanlarında İstanbul’da Gündelik Hayat**” başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından 29.01.2019 tarihinde oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. M. Fatih ANDI

(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK

(Jüri Üyesi)

İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Kevser ŞEREFOĞLU DANIŞ

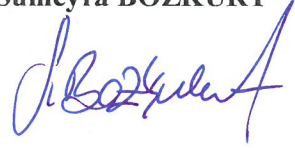
(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Sümevra BOZKURT

TEŞEKKÜR

Bu çalıőmamın gerekleőtirilmesin benden değerli bilgilerini ve tecrübelerini esirgemeyen, çalıőmamın her aőamasında beni yönlendiren saygıdeğer danıőmanım, hocam, Prof. Dr. M. Fatih ANDI'ya, bu süreç içerisinde değerli düőünceleriyle, konuşmalarıyla bana ilham veren ve beni yönlendiren kıymetli hocam Doç. Dr. Mehmet Samsakı'ya, hayatımdaki her süreçte bana maddi, manevi destek olan, hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, kıymetli babam Davut BOZKURT ve annem Esmâ BOZKURT'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

AHMET HAMDİ TANPINAR ROMANLARINDA İSTANBUL'DA GÜNDELİK HAYAT

ÖZET

Ahmet Hamdi Tanpınar gerek şairliğiyle, gerek araştırmacı yönüyle, gerekse romancı kimliğiyle her ne kadar kendi döneminde fark edilmemiş olsa da son dönemlerde hakkında ve pek çok yönüyle araştırmalara konu olmuştur. Biz de bu çalışmamızda Tanpınar'ın romanlarındaki gündelik hayatın unsurlarını bulgulamaya çalıştık. Nitekim Tanpınar entelektüel ve sanatçı kimliğinin yansımalarını eserlerinde ortaya koyduğu kadar gündelik hayat unsurlarını da ortaya koymuştur. Bunu yaparken de sanatsal olanı gündelik olana başarılı bir şekilde entegre edebilmiştir. Bu bağlamda da çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmayı yaparken Ahmet Hamdi Tanpınar'ın romanlarını ve onun hakkında yapılmış pek çok çalışmayı inceledik ve değerlendirdik. Gündelik hayat çerçevesinden hazırlanmış bir çalışmaya rastlamadık.

Ahmet Hamdi Tanpınar hakkında yapılmış pek çok araştırmaya eklediğimiz çalışmamız gündelik hayat konusuyla bir çeşitlilik oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tanpınar, Gündelik Hayat, Edebiyat

DAILY LIFE IN İSTANBUL IN AHMET HAMDİ TANPINAR'S NOVELS

ABSTRACT

Although Ahmet Hamdi Tanpınar, with his poetry, both researcher and novelist identity, has not been noticed in his own time, he has been the subject of many research and in many aspects in recent years. In this study, we have tried to detect the elements of daily life in Tanpınar's novels. As a matter of fact, as well as the elements of daily life Tanpınar has also dealt with reflections of his intellectual and artist identity. In doing so, he was able to successfully integrate the artistic into the daily one successfully everyday. In this context, it is the subject of our study. While doing this study, we have examined and evaluated the novels of Ahmet Hamdi Tanpınar and many studies about him. We have not come up with any study regarding the daily one find a study prepared in the framework of everyday life.

Ahmet Hamdi Tanpınar's work on the subject of daily life will add to our diversity.

Key Words: Tanpınar, Everyday Life, Literature

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı yapmamızın amacı Ahmet Hamdi Tanpınar romanlarında gündelik hayat unsurlarını tespit etmek ve değerlendirmek daha önce bu konuda çalışma yapılmamış olması da bu çalışmayı yapmamız için bir motivasyon oluşturdu. Daha önce böyle bir çalışma yapılmamış olması da bu anlamda çalışmamızı önemli kılmaktadır. Tanpınar romanlarında gündelik hayat konusunda bireyse, aile ve toplumsal bağlamda malzeme veren eserler değerlendirilmiştir. Sanatsal anlamda oldukça zengin olan Tanpınar romanları, bu zenginliği romanlardaki gündelik hayat akışı içerisinde de harmanlamayı başarmıştır.

Tanpınar ve eserleri hakkında her ne kadar çalışmalar yapılmış olsa da gündelik hayat bağlamında ilerleyen bir çalışma bulunamamıştır. Gündelik hayat kriter ve felsefesine uygun, o bağlamda değerlendirilen bir çalışmanın olmayışı, çalışmanın sürecinde zorluk oluşturmuştur. Fakat yine de farklı konularda yapılan çalışmalar sayesinde destek alınarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla bu çalışma bundan sonrakilere kaynaklık edebileceği gibi bir çeşitlilik de oluşturacaktır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1. BİREYSEL BAĞLAMDA GÜNDELİK HAYAT	5
1.1. DOĞUM ve ÇOCUKLUK DÖNEMLERİ	5
1.1.1. Zehra ve Ahmet'in Doğumu	5
1.1.2. Hayri İrdal'ın Çocukluğu	6
1.1.3. Zehra ve Ahmet'in Çocukluğu.....	7
1.1.4. Cemal'in Çocukluğu.....	8
1.1.5. Sabiha'nın Çocukluğu.....	9
1.1.6. Mümtaz'ın Çocukluğu	10
1.1.7. Fatma'nın Çocukluğu	11
1.2. EĞİTİM.....	12
1.3. ÖLÜM.....	17
1.3.1. Kazayla Ölüm	18
1.3.2. Hastalıkla Ölüm.....	19
1.3.3. İntiharla Ölüm	22
1.3.4. Belirsiz Ölüm	25
1.4. YAS	27
İKİNCİ BÖLÜM.....	30
2. EV ve AİLE BAĞLAMINDA GÜNDELİK HAYAT	30
2.1. EV	31
2.1.1. Ev Ortamı ve Düzeni	31
2.1.1.1. Ata Molla'nın Evi.....	31
2.1.1.2. Halit Bey'in Evi.....	33

2.1.1.3. Abdüsselam Bey'in Evi	35
2.1.2. Hizmetçiler	39
2.2. EVLİLİK	41
2.2.1. Evlilik Öncesi	41
2.2.2. Evlilik Sonrası	44
2.2.2.2. Sabiha ve Muhtar'ın Evliliği	45
2.2.2.3. Nuran ve Fahir'in Evliliği	47
2.2.2.4. Macide ve İhsan'ın Evliliği	49
2.2.2.5. Atiye ve Behçet'in Evliliği	50
2.2.2.6. Halit Bey ve Ruhsar'ın Evliliği	54
2.2.2.7. Hayri İrdal'ın Babasının Evlilikleri	55
2.2.2.8. Hayri İrdal ve Emine'nin Evliliği	56
2.2.2.9. Zehra'nın Evliliği	58
2.3. DUYGUSAL İLİŞKİLER	61
2.3.1. Mümtaz ve Nuran	61
2.3.2. Hayri İrdal ve Selma Hanım	63
2.3.3. İhsan, Cemal ve Sabiha	65
2.3.4. Atiye ve Doktor Refik	72
2.3.5. Selim ve Zümrüt Hanım	74
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	76
3. TOPLUMSAL BAĞLAMDA GÜNDELİK HAYAT	76
3.1. KAMUSAL ALAN İNŞASINDA DEĞİŞEN GÜNDELİK HAYAT	76
3.2. MUHAREBE YILLARININ İSTANBUL'UN GÜNDELİK HAYATINA YANSIMALARI VE ETKİLERİ	79
3.3. TASAVVUFİ MOTİFLER	89
3.4. KÜLTÜR, SANAT, EDEBİYAT VE GEZİNTİ YERLERİ	96
3.4.1. Gezinti Yerleri	96
3.4.2. Musiki	109
3.4.3. Tiyatro	115
3.5. CEMİYETLER	116
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	123

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser/yer
a.g.e.	Adı geçen eser
a.y.	Yazara ait son zikredilen yer
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
haz.	Yayına hazırlayan
s.	Sayfa/sayfalar

GİRİŞ

Ahmet Hamdi Tanpınar her ne kadar kendi döneminde estet kimliği ve entelektüel bakış açısıyla bugünkü kadar dikkat çekememişse de bugün pek çok alanda yapılan çalışmalarda örnek gösterilebilecek eserler vermiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar uzaklaşarak netleşen bir tablo gibidir, kendisinin ve eserlerinin anlatıldığı dönemlerden uzaklaştıkça anlaşılan, netleşen, görünür hale gelen bir tablo gibidir. 19. Yüzyıldan itibaren başlayan Batılılaşma sürecimizi öncesinden de destek ve referans olarak eserlerinde başarıyla işlemiştir. Bu dönemde pek çok politik değişimin ve bunlar sonucunda yaşanan muharebelerin Osmanlı ve sonrasında da Cumhuriyet döneminde oluşan etkilerini kültürel olarak, ekonomik olarak, bireysel sonra ailevi sonra da toplumsal olarak kurduğu değişim ve dönüşümü işlemiştir. Tüm bu dönemler her alanda ve konuda ciddi kriz ve sancuların yaşandığı dönemlerdir. Bu dönüşüm krizlerini bireyler sonrasında da toplum üzerinden oluşan izdüşümlerini psikolojik analiz ve kritiklerle başarılı bir şekilde işlemiştir. Bireyler ve dolayısıyla bireylerin oluşturduğu toplumda ağırlıklı olan buhran, umutsuzluk, gelecekte beklenmesiz olma gibi durumlar roman kahramanları üzerinde etkilidir. Roman kahramanlarının tipolojisi, yaşama bakış biçimleri, tercihleri ve yenilgileri, zayıf noktaları vb. açısından Tanpınar'ın iyi bir gözlemci olduğunu gösterir.

Tüm bunlara ek olarak Tanpınar'ın akademik ve politik kimliğinin etkileri de vardır. Tanpınar'ın kimliğinde ve eserlerinde uygarlık, medeniyet, tarih temelli bir varlık söz konusudur. Bu varlık Tanpınar'ın eserlerini zenginleştirir. Onlar bu bağlamda bir defa daha okunup anlaşılacak eserler değildir. Ancak birikim gerektirebilecek bir analizle anlaşılabilirler. Tanpınar bunu özellikle yapar tıpkı hiç bir eserinde hiç bir metafor ve kodların da tesadüfi olmaması gibi.

Tanpınar'a göre medeniyet tarihin/tarihsel süreçlerin getirdiği bir kültür toplanmasıdır. Türk'lerin Orta Asyadan çıkıp Anadolu topraklarına kadar gelişlerindeki her süreç bir motif olarak Tanpınar eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu tıpkı bir balığın Tuna Nehri'nden başlayan hikayesi gibidir. Her bir tarihi olay, katılım, dönüşüm ve değişim tüm diğer coğrafyalarla tanışılması ve bu tanışıklık sonucunda birbirlerini zenginleştirmeleri medeniyet sofrasına atılan bir ilmek daha demektir. Bu yuvarlanarak büyüyen bir kar topu gibidir. Tam bu noktada Tanpınar romanlarında tarihi bir serüvenin kronolojik yapısıyla takip etmek mümkündür. Nesiller boyu devredilen medeniyet, kültür mirasının romanlarda da devredildiğini görmek mümkündür.

Tanpınar romanları sadece uygarlık, tarih ve medeniyet külçelerini taşımaz. Bu romanlar da kendi doğası içinde akıp giden bir zaman, gündelik hayatta da vardır. Tanpınar'da gündelik hayat da bir seyir izler. Bu seyir aşama aşama olmasa bile kendini sezdirerek romanın içinde bir düzen oluşturur.

Gündelik hayat Henri Lefebvre'ye göre: “ gündelik olanın edebiyat alanına aniden belirivermesini büyük bir özle incelemek gerekir. Bu olgu daha çok, gündelik hayatın edebiyatı yani dil ve yazı aracılığıyla düşünce ve bilincin alanına girmesidir”¹. Buna Göre işe gidip gelmek, okula başlamak, taşınmak okula giderken veya işe giderken aynı yolu kullanmak, otobüse binmek sıradan bir eylemdir, gündelik bir olaydır. Biz Tüm bu eylemleri yaparken üzerinde düşünmeden yaparız. Beynimiz kendisini otomatik pilota alır. Çoğu zaman fark etmeyiz bile. Belki bunlar her gün olup biten, sıradan olaylardır kimsenin dikkatini çekmez. Tam da bu noktada sıradan eylemler, gündelik eylemler, dil ve yazıya döküldüğünde düşüncenin ve bilincin içine girmiş olduğundan -Çünkü öncesinde otomatik pilot aktifti- fark edilmiş olduklarından bilinçli davranış çemberine dahil olur ve yazıyla dille de sabitlenmiş, artık silinmez, unutulmaz olduğundan -ki bir şeyin dille ifadesi veya yazı ile şekil alması vücut bulması yeterlidir- edebiyatın ilgi alanına girmiş olur. Fark edilmemiş, dille ifade edilmemiş, yazıyla sabitlenmemiş eylemler -Çünkü yazı gündelik eylemin yok olmasını engelliyor- edebiyat aracılığıyla yazı aracılığıyla dil aracılığıyla sonuçlanıp

¹Henri Lefebvre, Modern Dünyada Gündelik Hayat, İstanbul, Metis Yayınları,2007, s. 10

gözle görülür bir hale getirildiğinden uçup gitmesi engellenmiş olunur ve gündelik hayatın edebiyatı, tarihi, psikolojisi vs. olarak bilimlerin gözlemi ve merceği altında incelenen olaylar olurlar. Gündelik eylemler bilincin ve düşüncenin ilgi alanına girdiğinde ontolojik bir sorgulamaya da girmiş olurlar. Gündelik bir eylemin neden yapıldığı, neye hizmet ettiği, sonucunun ne olduğu, onu yapmaya iten nedenler düşünüldüğünde eylem ontolojik olarak masaya yatırılmış olur. Bundan dolayı bilimlerin ilgi alanına giren gündelik hayat sıradan gündelik bir eylem olmaktan çıkar bilimsel bir meseleye dönüşür.

Ahmet Hamdi Tanpınar romanları kültürel açıdan zengin olmasıyla, ancak estet, entellektüel bir gözle okuma gerektirmesinin yanı sıra gündelik eylem taşıyıcılığı açısından da malzeme barındırır. Bu bağlamda her ne kadar kronojik ve düzenli bir sıralama olmasa da Tanpınar romanlarında gündelik hayat okuması yapmak mümkündür. Roman kahramanlarının romanın akışı doğrultusunda hayatları üzerinden yapılan gündelik hayat okumalarında başta da saymış olduğumuz kültürü, psikolojiyi, tarihi dışarıda bırakarak salt bir gündelik hayat okuması yapmak mümkün değildir. Romanlarda kahramanların gündelik yaşantı, tavır, davranış ve tercihleri romanın diğer kültürel malzemeleriyle kol kola yürür.

Çalışmanın birinci bölümünde gündelik hayat bireysel bağlamda ele alınır. Bireylerin yaşantısındaki doğal süreçler yine onların içinde buldukları durum ve şartlara göre değerlendirilir. Onların gündelik hayatları romandaki kollektifin ve romanın genel akışındaki temel izlekleri ortaya çıkarır. Her ne kadar romandaki kahramanlar birey, bağımsız, yalnız eylem halinde olsalar da romanın diğer kişilerinden, olaylarından kendilerine ait olmayan hatıralardan, mekanlardan bağımsız değillerdir.

Çalışmanın ikinci bölümünde yer alan ev ve aile bağlamında gündelik hayat ise Tanpınar romanlarında göz ardı edilemeyecek bir kültür ögesi ve mirası olan aile, ev, ev ortamı gibi bireye, kişilere şekil veren ve bir nevi gelecek inşaasıdır. Ev, aile geçmiş, mazi ve tarihtir. Ondak kaçmak onu inkar etmek mümkün değildir. Roman kahramanlarının tüm davranışları ve romanlardaki yaşamları da aile üzerinden yükselir. Ev ve aile kültürü, kan bağıyla ait olunmasa da kişilerin şahsiyetlerini

oluşturur, inşaa eder. Bu bölümde aile bağlamında ele alınan gündelik hayatın aile ve içlerindeki yansımalarını ele aldık.

nc bölümde ise bireyin sonra ailenin oluşturduğu ve çemberi tamamladığı içine dahil olan toplum gelir. Toplumsal bağlamda gündelik hayat, top yekun yaşanan olaylar sonucunda ortaya çıkan değişiklikler, yenilikler veya dönüşümlerdir. Tüm bunlar politik olaylar, muharebeler, modernleşmeyle birlikte değişen kamusal alanlar ve onların kişiler üzerinde oluşturdu ve yarattığı değişiklerden meydana gelir. İnsanların nerede gezdikleri, musiki zevkleri, değişen dünya ve zamanla birlikte oluşan ilgi ve eğlenceleridir ve tabii inanalıdır da. Bu bölümde toplumun gündelik hayatının nabzının nerelerde attığını, gündelik hayatın değişmesi ve ne nedenle değişmesi gibi konuları ele aldık.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BİREYSEL BAĞLAMDA GÜNDELİK HAYAT

Tanpınar romanlarında açık, belli, kronolojik, hamilelik süreçleri, doğum, öncesi ve sonrası, çocuk yetiştirme, terbiye gibi geleneksel ritüellerin olmadığı veya doğumdan yetişkinliğe tamamlanmış bir çocukluk dönemi görülmemekle birlikte bir açıdan eksik veya problemlili çocukluk dönemleri vardır. Çocukluk dönemleri kahramanların roman süresince aktüel zamanlarında, anlarında, kahramanlar kendilerinden bahsederken flash back yapımlarıyla, kahramanın romanın genelinde hâkim olan yaşantısının farklı gündelik dilimlerinde geçmişini parça parça hatırlamasıyla oluşmaktadır. Bunun yanı sıra çocukluk dönemlerindeki anıları, deneyimleri, etraflarındaki yetişkinlerin onlarla olan diyalogu ve onlarda oluşturdukları etki, travmaları, hatıraları, bir şekilde geleceklerinde karşısına çıkabilmekte, vücut bulabilmektedir. Bu durumda kahramanların roman boyunca, yaşantılarında geçmişleriyle olan irtibatları kesilmemektedir.

1.1.DOĞUM ve ÇOCUKLUK DÖNEMLERİ

1.1.1. Zehra ve Ahmet'in Doğumu

“ Zehra'nın doğuşu, Abdüsselam Bey'in hısım akrabası tarafından unutulmuş olmasından duyduğu ıstırapları birdenbire hafifletti. Çocukların odasından evin en mükellef beşiği çıkarıldı. Takribi Ahmet Efendi ailesinin son torunu ilk uykularını gümüş zırhlı ve sedef kakmalı, bir dekovil kadar büyük, ağır ve ceviz oymalı bir beşikte uyudu. Tabii Abdüsselam Bey daha ilk günden itibaren başının ucundan ayrılmadı. Konağın eski âdeti üzerine çocuğa benim yerime o ad verdi. Ve yanlışlıkla

benim annemin adı olan Zahide adını vereceği yerde kendi annesinin adı olan Zehra'yı verdi.”²

Tanpınar romanlarında açık, belli bir doğum ritüeli yoktur. Zehra'nın doğumu bu parçada bir özne değil Abdüselam Bey'in içinde bulunduğu durumu anlatmak için bir nesne konumundadır. Zehra'nın doğumuyla heyecan ve telaşa kapılan Abdüselam Bey aslında büyük bir yalnızlık içerisinde. Bahsedilen beşik tasviri bir nebze de olsa dönemin konak hayatı içerisinde bebeklerinin beşikleri hakkında bize bilgi vermektedir. Beşiğin büyük, ağır, gümüş zırhlı, sedef kakmalı olması döneminde zenginlik göstergesi olduğu da görülmektedir. Abdüselam Bey'in konağının bir adeti olarak da doğan bebeklere Abdüselam Bey'in isim vermesidir. Buradan isim verme ritüelinin ailenin büyüğü tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Tanpınar'ın burada yaptığı şey bir isim verme ritüeli göstermeden çok Abdüselam Bey'in etrafındaki insanları onların hayatının tam ortasında durarak kontrol etme isteğidir. Bunu yaparken de bunu insanlık sevgisi olarak nitelemesi Zehra'ya Hayri İrdal'ın annesinin adını vermek yerine yanlışlıkla kendi annesinin adını vermesi kadar ironiktir.

“Filhakika karım ikinci çocuğum Ahmet'e gebe idi. ...”³

Hayri İrdal'ın ikinci çocuğu olan Ahmet'in dünyaya gelişi ise Ahmet'in roman boyunca belirsiz olması gibi flu kalmıştır. Bu durum roman boyunca devam eder. Romanın ilerleyen bölümlerinde Ahmet'in adı az geçmektedir ve Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde hiçbir görev ve iş almamakla birlikte bu kuruma karşı protest bir tavır geliştirir.

1.1.2. Hayri İrdal'ın Çocukluğu

“Arkadaşlarımın çoğu gibi mektebe lalalarla, uşaklarla gitmedim. Ne yeni, süslü elbiselerim, ne su geçmez potinim, ne sıcak paltom vardı. Daima diz kapaklarım yamalı, daima dirseklerim biraz dışarıya fırlamış gezdim. Hiç kimse mektebe giderken

² Ahmet Hamdi Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, İstanbul, Dergâh Yayınları, Ağustos 2015, s. 89

³ Tanpınar, a.e., s. 93

bin türlü sıkı tembihle beni öpmeydi, ne de akşamüstü yolumu dört gözle beklediler. Hatta eve ne kadar geç gelirim etrafımdakiler o kadar rahattı. Bununla beraber mesuttum. Bütün bu şeylerin yokluğuna karşılık hayatı ve sokağı kazanmıştım. Mevsimler, insanlar, hayvanlar, eşya en munis, en değişik yüzleriyle benimdiler.

... Vakıa on yaşlarıma doğru bu mesut hayatı bir ihtiras bulandırdı. Dayımın sünnet hediyesi olarak verdiği saatle hayatımın ahengi biraz bozulur gibi oldu. Bir ihtiras ne kadar masum olursa olsun yine tehlikeli bir şeydir. Bununla beraber mesut yaradılışım onun hayatımı büsbütün çığırından çıkarmasına mani oldu. Bilakis ona bir istikamet verdi. Yani hayatım onunla şekil aldı. Belki de bana hürriyetin asıl kapısını o açtı.”⁴

Hayri İrdal’ın çocukluğu, eğitim hayatı içerisinde, aile içerisinde silik geçmiştir. Kimsenin onu fark etmemesi, varlığıyla yokluğunun belli olmadığı hatta yokluğundan mutluluk bile duyulduğu, değersizlik duygusuyla geçmiş, özgüvensiz bir çocukluk dönemi olduğu görülmektedir. Fakat kendisinin her şeye rağmen mutlu olduğunu, kendi içinde farkındalığı olan mutlu, doğayı ve eşyayı kendine arkadaş seçebilen bir çocuktur. Bununla beraber hayatı dayısının verdiği bir saatle değişir ve tüm ilgisi, dikkati kimse tarafından farkında olunmamanın verdiği büyük yalnızlığı bir anda tutkulu bir şekilde bu saate ve sonrasında da tüm saatlere yönelir. Çocuk haliyle ihtiyaç duyduğu yönlendirilme boşluğunu bu saat üstlenir ve ona adeta bir baba, öğretmen, anne bir büyükmüşçesine kim olduğunu öğretir ve kendini keşfetmesini sağlar.

1.1.3. Zehra ve Ahmet’in Çocukluğu

Annelerinin ölümünden sonra Zehra ve Ahmet’in çocuklukları, Hayri İrdal’ın kendisi Salı vermesiyle de sefil geçer.

“İhtiyar bir kadın evde çocuklarımla meşgul oluyordu. Ben sabahleyin kalkabildiğim saatte işe gidiyor, işten kahveye geliyor, oradan doktor Ramiz’le veya başkasıyla civar meyhanelerden birisinde akşamcılık ediyor, gece geç vakit eve dönüyordum. Bazen çocukları yatmış buluyor, sevine sevine kendim de yatıyordum.

⁴ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 23

Bir gün daha geçmişti ve ben hesap vermekten kurtulmuştum. Fakat çok defa onları kedi yavruları gibi birbirlerine sokulmuş, birbirlerine yaslanmış, evin bir köşesinde beni bekler buluyordum. O zaman işte günün en korkunç tarafı başlıyordu.”⁵

Zehra ve Ahmet’in çocuklukları annelerinin ölümüyle sefil bir hal alır. Bu ölüm Hayri İrdal’ı da olumsuz etkiler. Kendini kaybeden Hayri İrdal çocuklarını da ihmal eder. Tüm bunlardan anlıyoruz ki Zehra ve Ahmet neşeli, mutlu olmayan, değer görmeyen anne ve baba sevgisinden yoksun, eksik bırakılmış bir çocukluk geçirmişlerdir.

1.1.4. Cemal’in Çocukluğu

“Benim çocukluğumda bahçenin iki incir ağacıyla, mürdüm eriği ve büyük ceviz ağacı semtte meşhurdu. Aş eren hanımlar -mevsimine tesadüf ederse- mutlaka bu erikten yemek isterlerdi.Bu, o devrin mahallemize mahsus, herkesçe kabul edilmiş bir isterisi idi. ... Hatta o kadar haşarı olan, bir şeyi behemehâl yapması için yasak edilmesi kâfi gelen Sabiha bile, bir kere olsun bu ağaca dokunmamıştı. Zaten o daha ziyade hiç kimse yokken ve bilhassa akşam loşluğunda camiin içinde saklanmayı, yarı aydınlıkta sekiz on kişilik cemaatin teker teker toplanmasını seyretmeyi severdi. Sonra namaz başlayınca yavaşça bulunduğumuz yerden çıkar, arka pencereden dışarıya süzülür ve oradan o yıllarda sayısı epeyce azalmış olan kandillerin, bu küçük kubbe altındaki karanlıkta ince, titrek çırpınışlarını seyrederdik.”⁶

Cemal’in çocukluğu sakin, mutlu, baba figürüyle beraber güven gösteren bir çocukluktur. Dışarıya dönük bir çocukluk geçiren Cemal’in hatıralarında daha ziyade Sabiha vardır. Sabiha’ya göre daha sessiz, daha az cesur ve Sabiha’nın tüm davranışlarına ve söylemlerine hayranlık, hayret gösteren, Sabiha merkezli uyumlanan bir çocukluktur. İzleyen, gözlemleyen çocuk Cemal, bu özelliğini ilerleyen yıllarda da kaybetmeyecektir.

⁵ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 145-146

⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, İstanbul, Dergâh Yayınları, Eylül 2017, s. 23

1.1.5. Sabiha'nın Çocukluğu

Sabiha'nın çocukluğu da Cemal ve ailesinin bulunduğu mahalleye taşınmasıyla Cemal'le birlikte geçer ta ki Cemal babasıyla altı yıl sürecek bir gurbete gidene kadar.

“Ona göre babası, annesinin yüzünden hayatı alt üst olmuş bir biçare idi. Bu hükümler, onun evdeki uzun kavgalardan sonra yatağına çekildiği zaman ‘babam, annem niçin böyleler?:’ diye uzun uzun düşündüğünü gösteriyordu.”⁷

“ ... bu ana, baba Sabiha'yı daha ilk yaşlarında birbirlerinden çalmağa gayret etmişler, senelerce her biri ayrı ayrı onunla konuşmuşlar, birbirlerinden dert yanmışlar, sonra çocuk kendilerini dinlemekten bıacak bir yaşa gelince birdenbire bu işten vazgeçmişler, ona o yaşta ne yapacağını hiç bilmediği bir hürriyet vermişlerdi.

Sabiha bu hürriyeti zaman zaman sert dayaklarla, anasının bitmez tükenmez şikâyetleri, nasihatleri ve gözyaşlarıyla öderdi. Fakat yine mesuttu. Zamanına istediği gibi sahipti.”⁸

Sabiha'nın çocukluğu anne ve babasının geçimsizlikleri, kavgaları arasına sıkışmış bir çocukluktur. Anne ve babasının problemlerinden başlarını kaldırıp fark edemedikleri Sabiha aslında zekâsına yenik düşen, düşünen, cesur, soru soran, sorgulayan, kendi döneminin kız çocuklarına ve sonrasında da kadınlarına kıyasla güçlü biridir. Her şeyin farkında olan Sabiha problemleri bir çocukluk dönemi geçirmektedir. Tüm enerjisini ve dikkatini döneminin politik, sosyal ve sanatsal meselelerine veren, etrafındaki insanlarla bu meseleleri konuşmaktan hoşlanan ve sürekli öğrenerek çocuk yaşta kendi problemleriyle baş etmeyi başaran bir gençtir. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarından beri yaşadığı problemler sonraki yaşantısında da kılık değiştirerek Sabiha'nın peşini bırakmayacaktır.

⁷ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 30

⁸ Tanpınar, a.e., s. 31

1.1.6. Mümtaz'ın Çocukluğu

“Annesi o hafta içinde bir gece sabaha karşı öldü. Ölmeden evvel oğlundan su istemiş, sonra ona bir şeyler söylemeğe çalışmış; fakat bir türlü muvaffak olamamış, sonra yüzü birdenbire sapsarı kesilmiş, gözleri kaymış, dudakları bir iki defa titredikten sonra kaskatı kesilmişti. Mümtaz'ın hafızası bu son anı olduğu gibi tespit etmişti.”⁹

Mümtaz'ın annesinin ölümü aniden olur. Bu ani ölüm karşısında Mümtaz çocuk haliyle hem şaşkın hem de ne yapacağını bilmemektedir. Zaten babasını da kısa bir süre önce kaybetmiştir. Belki de annesi babasının ölümüne dayanamayıp kısa bir zamanda hastalanıp kısa bir zamanda da ölmüştür. Burada Mümtaz'ın annesinin hastalığı belli değildir. Aniden hasta olur ve aniden ölür.

“Bu ölümün arkasında da bir türlü dolduramadığı uzun bir boşluk vardır. Belki de çocuk bu sıkıntı günlerini hatırlamamağa çalışa çalışa zihninde bu zaman boşluğunu kendisi yaratmıştı. Yalnız İstanbul'a gönderilmek için vapura bindirileceği günü bütün teferruatlarıyla hatırlıyordu. O gün, onu hısım, akraba hep birden bir eski camiin avlusundaki küçük bir mezarlığa götürmüşler, orada henüz düzeltilmiş bir toprak yığını göstererek, annen burada yatıyor, demişlerdi. Fakat Mümtaz bu mezarı bir türlü benimsememişti. O, zihninde annesini babasının yanına gömdü. Zaten aradaki zaman farkı çok azdı... Orada büyük ölüm ağacının altında babasıyla beraber yatması daha iyi ve daha güzeldi. Belki de bütün ömrünce ikisini beraber görmeğe alıştığı için, ayrı ayrı yerlerde yattıklarını düşünmek ona ağır geliyordu.”¹⁰

Mümtaz'ın annesinin ölümü ve sonrasında cenaze töreniyle ilgili açık bir merasim görülmemektedir. Daha ziyade Mümtaz'ın çocuk psikolojisiyle etrafında olup bitenleri anlattığını görmekteyiz. Mümtaz annesinin gömüldüğü yeri asla kabul etmemiştir. Çocuk haliyle de benimsememiştir. Çünkü babasıyla annesini hayat boyu beraber gördüğü için ona göre hayattan sonra da beraber olmalılardır. Onlar her ne kadar yeryüzü mezarlıklarında ayrı ayrı yerlere gömülmüş olsalar da Mümtaz'ın zihnindeki mezarlıkta onlar aynı yerde gömüldürler.

⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur, İstanbul, Dergâh Yayınları, Ocak 2017, s. 39

¹⁰ Tanpınar, a.e., s. 39

“Ne olacaktı? Bunu bilmiyordu. İstanbul’a gidecekti; fakat kimin yanına? Nasıl karşılayacaklardı? Annesini, babasını bir daha görmeyecekti. Fakat bu acıya şimdi tek başına kalmış insanın biçareliği de karışıyordu. İçinde müthiş bir ağlamak arzusu vardı. Bununla beraber ağlamak istemiyordu.

...

İstanbul’da onu büyük yengesiyle İhsan karşıladılar. ... bir ayağı sakat, çiçekbozuğu, gözlerinin içi gülen bir adam birdenbire onu yakalamış; ‘Emmioğlu böyle sevilmez...’ diye havaya kaldırmış, ‘böyle asık suratlı olma, her şeyi unut...’ diye öğüt vermiş, hatta karşılık beklemeden onunla arkadaş olmuştu.”¹¹

Diğer kahramanların çocukluklarında olduğu gibi Mümtaz’ın çocukluğunda da bir sızı yatmaktadır. Bu sızı zaten kaybetmiş olduğu babasının ardından kısa bir süre son sözlerini duyamadan annesini de kaybetmiş olmasıydı. Annesinin mezarını bir türlü benimseyemeyen, hayatı boyunca annesinin babasının yanına gömüldüğünü kabul eden ve zihninde ikisi yan yana tasavvur eden Cemal’in romanda açık bir şekilde verilmese de kendi aralarında mutlu olan ebeveyne sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kardeşi de olmayan Cemal’in annesinin ölümüyle birden koca bir boşluğun için yapayalnız kalması sonrasında kendisini Nuran’la olan ilişkisinde bağlılık, boşluk doldurma, sahiplenme olarak ortaya çıkar. Bir akrabası tarafından büyütülen Mümtaz, onlara karşı her ne kadar bağlılık ve sevgi duysa da kendisini hep yalnız hissetmektedir.

1.1.7. Fatma’nın Çocukluğu

“Fatma’da, babasının kendilerini bıraktığı günden beri insanlara karşı emniyetsizlik, kendisine ait her şeyi kaybetmek korkusu tabii hal olmuştu. Bu itibarla Mümtaz’ı kıskanıyordu. Fakat bu kıskançlığı genç adam için daha elim yapan şeyler de vardı.

Çocuk bir türlü ona karşı alacağı vaziyeti bulamıyordu. Şimdi, kayıtsız, soğuk, yahut sadece nazik olmak istiyor, biraz sonra haşin ve hoyrat oluyor, sonunda her şey

¹¹ Tanpınar, Huzur, s. 40-41

senin olsun der gibi, kendilerini bırakıp kaçıyor, fakat "aşağıda ne oluyor?:" düşüncesi onu bırakmadığı için, beş dakika sonra yine geliyor, şımarıklıklar, huysuzluklar yapıyordu. Evin içinde sık sık Nuran'la Mümtaz'ın evlenecekleri sözü geçtiği için, Fatma genç adamın Nuran'ın hayatındaki yerini biliyordu. Bu yüzden on günden beridir annesine karşı da vaziyeti değişmişti. Fakat bütün bunlar Mümtaz'ın, Nuran'ın evinde, onun sevdiği küçük çocuk, genç kız hayatını yaşadığı eşya arasında bulunmak saadetini gideremedi."¹²

Nuran'la Mümtaz'ın ilişkilerinin başlamasından bu yana Fatma huysuzluklar içerisindeydi. Daha da öncesi babası onları terk ettiğinden bu yana huysuzdur. Nuran'la Mümtaz'ın duygusal irtibatlarının farkında olan Fatma onların huzurunu kaçırmak için elinden geleni yapmaktadır. Fatma adına da roman boyunca devam eden kronolojik bir çocukluk yerine babasının annesinin, annesinin Mümtaz'la olan ilişkisi üzerinden kendini gösteren bir Fatma vardır. Babası tarafından terk edilen Fatma huzursuz, hiçbir şekilde uyumlanamayan, hırçın bir çocuktur. Annesiyle (Nuran), Mümtaz'ın duygusal yaklaşımlarının ve ilişkilerinin farkında olan Fatma sürekli dikkat çekmeye çalışmaktadır. Bu davranışlarıyla yaşantılarının hiçbir noktasını beraber oldukları zamanlarda annesine, Mümtaz'a ve etrafındaki insanlara rahat vermemektedir. Mümtaz'ı bir annesiyle babasının birleşmesine ve barışmasına karşı bir tehdit unsuru olarak görür ve her fırsatta hırçınlaşır.

1.2.EĞİTİM

Tanpınar romanlarında kişilerin nasıl bir örgün eğitimden geçtikleri belli değildir. Kahramanların örgün eğitim hiyerarşisi açık bir şekilde verilmez. Biz o kişinin söylem ve davranışlarından, okuduklarından, nerelerde bulunduğundan kişinin eğitim durumunu anlarız. Kişiler romana romanda buldukları statüden katılırlar. Katıldıkları noktadan da statülerini roman boyunca korurlar. Avrupa seyahatleri yapıyor veya yapmış olmasından, yurt dışında görevlendirilmiş olmasından, okuduğu kitaplardan bahsediyor olmasından, romanda bulunduğu politik, bürokratik

¹² Tanpınar, Huzur, s. 171

pozisyonundan, isimlerinin başlarına gelen unvan ve sıfatlarından, kişisel tercihlerinden ve tavırlarından bu kişilerin eğitimli kişiler olduklarını anlarız. Aksi şekliyle düzenli gidilip geline okul sahneleri yoktur veya okul ortamı, okul içi, eğitim sistemi gibi aşamalar yoktur.

Tanpınar romanlarında, gençler eğitim almak için önce İstanbul'a zaman zaman da Avrupa'ya giderler. Anadolu'da doğan büyüyen gençler eğitim almak için geldikleri İstanbul'da gözleri açılır. İstanbul'la tatmin olamayanlar oradan Avrupa'ya geçerler. Avrupa'da da gözleri açılanlar kendi ülkeleriyle Avrupa arasında bu defa karşılaştırma yapmaya başlarlar. Orada öğrendikleri teorik ve pratik ne kendi ülkelerinde, kendi düzenlerinde, etraflarında insanların hayat mefhumlarında oturtmaya çalışırlar.

İstanbul'a eğitim için gelen gençlerden biri de Sahnenin Dışındakiler romanında Cemal'dir. Cemal tıbbiye eğitimi almak için uzun süren bir yolculuğun ardından İstanbul'a gelir.

“İstanbul'a 1920 yılı eylülünün sonunda yağmurluğu kapanık bir gece yarısı gelmişim. Vapurumuz önce Çanakkale Boğazı'na girmeden evvel, sonra da limanda çok sıkı bir kontrolden geçirildiği için dokuz saat gecikmişti. Bu yüzden babamla kararlaştırdığımız gibi çıkar çıkmaz annemin akrabasından Behçet Beyefendi'nin Göztepe'deki köşküne gidemedim. Benimle beraber Tıbbiye'ye girmek için İstanbul'a gelen iki mektep arkadaşımınla Sirkeci'de küçük ve epeyce kirli bir otele indik.”¹³

Avrupa'da bulunan İhsan memlekete döner. Memlekete döndüğünde ise giden İhsan'la dönen İhsan arasında çok fark vardır. Aslında bu farklılık ilk etapla görünüşle verilmişse de zamanla göreceğiz ki bu farklılık aslında İhsan'ın sadece kıyafetlerinde değil kişiliğinde de vardır. Avrupa'da gezmiş, öğrenmiş, eğitim almış ve memlekete dönmüştür.

“O günlerde mahallemizde mühim bir hadise oldu. 1910'dan beri Avrupa'da bulunan İhsan, memlekete döndü. Geldiğinin ertesi günü yolda rastladık. Ben ilk önce tanımadım. Son derece kibar giyinmiş, gözleri etrafı delecek gibi bakan bu sert çehreli

¹³ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 7

adam genç adamla, birkaç sene evvelki, saçları karmakarışık, evin içinde eski püskü, kimin neyi varsa sırtına geçirip onunla çalışan bazen sokağa o kıyafetle fırlayan, parmakları mürekkep lekesi içinde, yüzü sivilcelerle dolu, ayakkabısının hiç olmazsa bir tekinin bağı çözükle delikanlı arasında hiç münasebet yoktu.”¹⁴

“İhsan daha ilk derslerde bize Roma tarihinden ve Fransız ihtilalinden bahsetmiş, “insanlığın bütün talihini bu ikisinde görebilirsiniz!” demişti. Üç ayda ben Türkçede bu iki mühim devir için ne bulursam okumuştum. Fakat okuduklarımı insanlığın talihi ile birleştirme şöyle dursun, birbirleri ile kaynaştırmak bile aklıma gelmemişti. Belki de kendime bütün bu işler için uzun mühlet vermişim.”¹⁵

İhsan’ın henüz ilk dersinde Roma tarihinden ve Fransız İhtilalinden bahsetmiş olması da manidardır. Roman boyunca devrimci bir karakter sergileyecektir. Avrupa’dan henüz gelmiş olan İhsan bunu ilk dersinde göstermiştir. Orada öğrendiklerini derhal gençlere aktarmalıdır. İhsan’ın analizler ve kriterler yaparak bu iki önemli devri sentezlemesi Cemal’de hayranlık uyandırır. Cemal o dersden çıktıktan sonra ne kadar kitap bulursa okur. Burada İhsan’ın akademik, kültürel, entelektüel kimliklerinin Cemal üzerindeki etkisini görmekteyiz.

Romanda Sabiha’nın örgün bir eğitim aldığını göremeyiz. Okula gitmemektedir. İhsan’ın önerdiği kitapları, etrafında olup biten her şeyi sora sonra öğrenmektedir. Bir de eve yabancı öğretmen gelmektedir. Sabiha’nın eğitimini evde aldığını görürüz.

“ ... Sakine hanım efendi kolu Nişantaşı’nda oturdukları zaman gittiği Fransız Mektebi Sabiha’nın bu erken gelişmesinde yardım etmiş olmalıdırlar. Bu Sakine Hanımefendi o senelerde kurulan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti’nin ikinci reisi gibi bir şeydi. Babası Sabiha’yı her hafta onlara götürüyordu”¹⁶

“Sabiha’nın Leylalarda Matmazel Caroline’den dans öğrendiğini hatta, Tepebaşı’nda o devrin galiba ilk dans mektebini açan JozePsalti’yi evlerine getirerek ondan yeni çıkan tangoyu da öğrendiklerini biliyordum. Fakat tabiatıyla gizledim.

¹⁴ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 43

¹⁵ Tanpınar, a.e., s. 68

¹⁶ Tanpınar, a.e., s. 47

-Hayır, ne münasebet... Yanlış işitmişsinizdir.

-Yok, yok biliyorum. Zaten O kokanadan dans öğrendiklerini biliyordum. Ama dışarıdan adam getirttiklerini bilmiyordum. Sakine Hanım bana yalan söylemez. Bir daha Sabiha'yı Leyla'lara götürmeyeceğim. Yarın da çarşaf giyecek. Ben böyle kepezelik istemem! Kızın ahlakını bozuyor! Sakine Hanım kendi işlerini bozmaya kalkışan Sabiha'yı muhitinden uzaklaştırmak istemiş ve hakikaten de muvaffak olmuştu.

- Sabiha'ya bu akşam dans öğrenmek ne imiş göstereceğim! Çarşafa giyip çıkarmayı öğrensin bakayım!"¹⁷

"Sabiha'nın babası Süleyman Bey, her ne kadar yenilik fikirlerine sahip görünse de kızının yabancı bir mürebbiyeden (Matmazel Caroline'den) dans öğrendiğini duyunca onun ahlakının bozulacağı endişesine kapılır. Bunu bir kepezelik olarak nitelendirir. Matmazel Caroline, kendi yetiştirmelerinden bir beyefendinin güzel, terbiyeli, kibar kızına (Leyla'ya) hizmet ettiği halde Sabiha'nın bu eve gitmesini yasaklar. Bununla da kalmaz kızına derhal çarşafa girmesini emreder. Dans etmenin Sabiha'nın ahlakını bozup bozmayacağı tartışmaya açık da olsa kesin olan genç kızın mürebbiyenin düşüncelerinden etkilendiğidir."¹⁸

"Fakat sevmiyordum. Aynı fabrikadan çıkmış iki tuğla kadar birbirlerine benzeyen hocalar, kıyafet değiştirmiş zabıta memurları gibi aramızda dolaşan mubassırlar, kendi dar çerçevesinden adeta "makam-ı sadareti" taklit eden bize ancak donanma için iane toplandığı günlerde ikinci kat merdivenin başından hiç de demeyeceğim bir şive ile nutuk veren ve yine oradan Londra'da yapılan zırhlılar için "numune-i imtisal" olmak üzere başımızın üstüne doğru "bir adet gümüş mecdidiye" fırlatan müdürümüz, hepsi bana bu bitmez tükenmez çocukluk yüzünden içinden geçmeye behemehâl mecbur olduğum bir makinenin dişleri gibi geliyordu. Bu makine pek de zalim, ezici bir şey değil de tek kabahati can sıkıcı olmasaydı. Onun da biz çocuklar çaresini bulmuştuk. Arka sıralarda oturanlar daha ziyade ayakkabılarını ellerine eldiven gibi geçirerek yavaştan İstanbul'da yeni moda olan boks talimleri

¹⁷ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 119

¹⁸ Sevda Yüksel, "Tanpınar'da Kadın", Tanpınar'da Kadın, Bursa, Osmangazi Belediyesi, 2014, s. 165

yapıyorlardı. Önümüzdeki sırada iki arkadaşım nereden tedarik ettiklerini bilmediğim çıplak kadın resimlerini seyretmekle ve onları kopya ile vakit geçiriyorlar. Bunlardan yorulunca birbirlerine çok hayali aşk hikâyelerini anlatırlardı. Bir kısım talebe dokuztaş oyununu en pratik vakit geçirme çaresi diye kabul etmişlerdi. Daha az becerikliler kutu oyunu oynarlardı. Nihayet mühim bir kısmımız da o senenin forma forma çıkan romanlarını *güzel presses*’i gök bayrak’ı filanı gizli gizli okurduk. Bunlar masumlardı. Yanı başlarında eğlenceye vakit geçirmeyi çok açık şekilde yapan bir de hür insanlar tayfası vardı.”¹⁹

Yukarıdaki metinde Cemal’in gözünden mektebin tasviri yapılmıştır. Anlaşıldığı üzere tüm prosedürler, kurallar, öğretmenlerin tavrı Cemal’i biraz sıkılmaktadır. O dönemdeki öğrenci profilini tasvir etmektedir. Bunun yanı sıra dönemin eğitim sistemi, idarecilerin tavırları, öğrencilerin ilgi odakları ve motivasyonları hakkında da bilgi sağlamaktadır.

Cemal’in babasıyla Boğazda vakit geçirdiği günlerden birinde okuluna devam etmeme ihtimali üzerinden sohbet ederken okumazsa kayıkçı olabileceğinden bahsedince babası sinirlenir. Bu durum bize aslın babasının, onun okumasını, eğitim almasını ne denli istediğini göstermektedir. Cemal o anda orada latife ediyor veya o an görüntüsünden hoşlandığı balıkçının üzerinden bir fantezi kurguluyor bile olsa babasının bu durumu fazlasıyla ciddiye alması cemal’i de şaşırtmaktadır.

“Bir gün boğazda bizi bir kıyıda öbürüne geçiren kayıkçıya epeyce dikkat ettikten güneşli pırıl pırıl denizin ortasında yaptığı işin ne kadar eğlenceli olduğunu zihnimde ölçüp içtikten sonra babama;

-Okumazsam pekala kayıkçı da olabilirim! Tulumbacı olmama sebep yok, demiştim.

Babam ilk önce bana, kayıkçıya, sonra da denize sanki ya kendisini ya beni yahut da bana bu münasebetsizliği ilham eden kayıkçıyı atmak istiyormuş gibibilhassa denize hiddetle baktı. O gün akşama kadar benimle konuşmadı. Akşamüstü beni uzun uzun azarladı. On bir yaşındaydım, söylenenleri az çok anlıyordum. O geceden sonra

¹⁹ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, S. 50

istikbalimin mekteple tulumbacılık ve bir de haddehane arasında halledileceğine hiç şüphem kalmadı.”²⁰

1.3.ÖLÜM

“Etrafımdaki her şeyi onun arasından görüyor ve onun arkasından belki de başkaları için kaybolmuş gibi yaşadığımı sanıyordum. Bu duygumla kendi kendime “belki de ölüm dediğimiz şey böyledir. Tül kadar ince ve bulanık bir zarın arkasında gizlenmek, oradan etrafı dinlemek, görmek, oradan sevdiklerine hasret çekmektir” diyordum.”²¹

Sahnenin Dışındakiler romanında yapılan bu ölüm tanımı Tanpınar’ın ölümün yine de bu dünyayı bir zarın, tül bir perdenin arkasından izliyormuşçasına varlığını devam ettirdiğini göstermiştir. Tanpınar romanlarındaki ölümler farklı farklı şekillerde karşımıza çıkarlar. Bunu yanı sıra ölüm; Tanpınar romanlarında hayatın akışı içerisinde doğal bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölüm, defin, defin sonrası, yas gibi ritüeller yer almaz. Hayatın bu doğal parçasını Tanpınar’ın bize sunuş biçimleri farklıdır. Ölümün ritüellerinden çok nedeni, ölüm biçimi, ölümden önce ölen kişinin yaşantısı, ölüme kadar olan süreçteki gündelik hayatı, varsa değişen davranışları, bu ölüm biçimi intiharsa kişiyi buna sürükleyen nedenler.

Tanpınar romanlarında ölüm bazen kişinin ömrünce korktuğu aklına defalarca gelen bir sahne gibi gerçekleşir, bazen ironik bir ölüm bazen hastalıkla ölüm bazen de kahramanın kendi iradesiyle hayatına son vermesiyle karşımıza çıkarken bazen de gerçekleşen bir ölümün ardından pek çok hakikati ortaya çıkarır.

“Gerçek hayattaki bu ölümlerin onun zihninde açtığı yaraları, roman ve hikayelerinde kahramanları, şiirlerinde sembolleri aracılığı ile işlemiştir. Tanpınar, ölüm ve yaşamı birbirini tamamlayan, biri diğerinin içinde var olabilen iki öge olarak görmektedir. Hatta bu iki durum arasında geçişi perde motifiyle simgelemiştir. Perdenin öbür tarafında yani ölümden, insanın var olabileceğini düşünerek ölümün aslında bir son olmadığı kanısına ulaşmıştır. Elbette Tanpınar da, insan doğasının

²⁰ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 52

²¹ Tanpınar, a.e., s. 167

gereği olarak ölümü istememektedir ama olumsuz bir hayat süremeyeceğinin de bilincindedir. Sanatçı kişiliğinin bir yansıması olarak olumsuzluğu, ortaya koyduğu eserlerin kalıcılığına ve böylece isminin unutulmamasına bağlamıştır.”²²

1.3.1. Kazayla Ölüm

“ ... Aristidi efendi bir gece tek başına çalışırken imbik çatladı ve laboratuvar ateş aldı. Bir saat sonra yetişebilen itfaiye ve mahalle tulumbacıları Aristidi Efendi’yi yarı yanmış buldular. Bu 1912 yılı şubatında oldu ve onun ölümüyle imbikle altın yapma işi sona erdi. Küçük grup için yalnız define ümidi kalmıştı”²³

Aristidi Efendi’nin ölümü bir kaza sonucunda olur. Eczacı olan Aristidi Efendi’nin bir laboratuvarı vardır. Bu laboratuvarında deney yaparken bir patlama sonucunda itfaiyenin de geç gelmesi sonucu ağır yanıklarla hayatını kaybeder. Bu ölümden dikkat çeken başka bir nokta ise Aristidi Efendi hayatı boyunca gerçekleşen, hakikat olan ölümü gibi ölmekten korkmaktadır. Bu korkusu gerçekleşir. Bu bölüm ise romanda şöyle ifade edilir:

“Bütün hayatım boyunca dikkat ettim. İnsanın daima korktuğu şeyler başına geliyor. Aristidi Efendi’nin imbiğin patladığı gece yanarak ölümünden sonra bir gün muvakkithanede idim. Herkes kazaya dair bir şey anlatıyordu. Şimdi hatırlamadığım birisi de onun bu cinsten bir kazadan her zaman korktuğunu garip bir tesadüf gibi söylemişti. ...Nuri Efendi birdenbire elindeki saati bırakarak:

- Bana kalırsa bu hiç de garip değildir. Belki tabii umurdandır. Hal yoktur, mazi ve onun emrinde bir istikbal vardır. Biz farkında olmadan istikbalimizi inşa ederiz.”²⁴

Hayri İrdal kahvehanede olduğu bir gün, Aristidi Efendi’nin ölümü üzerine konuşan insanların, Aristidi Efendi’nin aslında hep bu şekilde ölmekten korktuğunu dile getirirler, gerçek olan bu ölüm şekliyle insanın aslında korkularıyla, hayalleriyle, geleceğini inşa ettiğini ifade eder. İnsan kabul etse de etmese de geleceğini korkuları kurar. Buna göre Aristidi Efendi hayatı boyunca bu şekilde ölmekten korktuğu için bu

²² Tolga Bayındır, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Poetikasında Ölüm İmgeleri, Erdem Dergisi, sayı 66, s.48, 2014

²³ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 52-53

²⁴Tanpınar, a.e., s.86

şekilde öldü veya zaten bu şekilde öleceği için istikbal, maziden belli olduğu için hayatı boyunca bunu farkında olmadan bildiği için bu şekilde öldü. Her iki durumda da Aristidi Efendi'nin ölümü üzerinden Tanpınar, geleceğin geçmişten yükseldiğini ifade etmiştir.

1.3.2. Hastalıkla Ölüm

Bir başka türlü karşımıza çıkan ölüm şekliyse hastalıkla genç yaşta ölen Emine'nin ve Atiye'nin ölümüdür. Kendi içinde mutlu bir evlilik süren Emine hastalığının kurbanı olur. Geride ise bir kız ve bir erkek evlat bırakır. İki evladını ve belki de kendisinin ölümünden sonra toparlanamayacağını ve bundan dolayı da çocuklarının ortalıkta çaresiz ve sefil kalacağını bile bile ölmek Emine'nin gözünü arkada bırakacak olan tek şeydir. Emine, eşi Hayri İrdal'ın kendisinin ölümünden sonra çocuklara bakabileceğinden, onlarla ilgilenebileceğinden kuşkuludur ki öyle de olur; Hayri İrdal uzun bir süre çocuklarıyla alakadar olamaz. Evliliğinden ve eşinden bir türlü mutmain olamayan Atiye ise her ne kadar kayınpederi onu en refah şekilde yaşatsa bile genç yaşında hem üzüntüsünün, hem genç ve güzel bir kadın olarak eşinden mutlu olamamanın hem de kaybettiği ilk bebeğinden sonra bir daha evlat sahibi olamamanın verdiği bir yığın farklı üzüntü ve hüznle genç yaşında hayatını kaybeder.

“... Emine hasta idi. Doktorların ilk önceleri ufak bir zayıflık dediği şey yavaş yavaş tehlikeli, neticesi sakınılmaz bir hastalık olmuştu. ...

Emine'nin ölümüyle son tutduğum dal da kopmuş gibi büsbütün boşlukta kaldım. Kaybettiğim şey benim için o kadar büyüktü ki ilk önceleri bunu bir türlü anlayamadım. Ne de hayatımdaki neticesini ölçebildim. Sade içimde simsiyah ve çok ağır bir şeyle dolaştım durdum. Sonra bu haraplığa daha başka bir duygu, bir çeşit kurtuluş duygusu karıştı. Bir baskıdan kurtulmuşum. Artık Emine bir daha ölemezdi, hatta hastalanamazdı da. Orada zihnimin bir köşesinde olduğu gibi kalacaktı.”²⁵

²⁵ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 144-145

Emine ve Hayri İrdal, Abdüsselam Bey'in uygun görmesiyle evlenirler. Emine, Hayri İrdal'a son derece bağlı, onunla uyumlu, hayatını derleyen torlayan, ona kuvvet veren bir kadındır. Emine'nin ölmesiyle Hayri İrdal toparlanamaz, onun için hayatının en büyük motivasyonu gitmiştir. Emine'nin ölümünden Hayri İrdal şu şekilde etkilenir: Emine hastaydı ve son zamanlara doğru hepten acı çekmekteydi. Bu durum Hayri İrdal'ı perişan etmekteydi. Fakat ölümle birlikte Emine artık acı çekmeyecekti, Emine bir kez daha hastalanamaz, bir kez daha acı çekemez ve bir kez daha ölemezdi. Bu baskıdan kurtulmuş olmak ve Emine'yi hayat boyu zihninin bir köşesinde hep ve her zaman olduğu gibi yaşatmak... Bu Hayri İrdal'ın duyduğu büyük boşluğun yanı sıra sevdiğinin bir daha acı çekmesinden perişan olamamanın verdiği de bir rahatlama hissidir.

“...bir kadının inadıyla mücadele etmek o kadar güç bir şeydi ki... işte sevgili refikası Atiye Hanımefendi sırf bu inat yüzünden o genç yaşında ölmemiş miydi? Bunu ancak bir kadın yapabilirdi. ... hastalık başka şeydi, ölüm başka şey... aralarında o kadar uzun bir yol vardı ki işte Atiye Hanım bu uzun yolu, kadın inadının zoruyla kendisine karşı beslediği nefretle üç haftada geçivermişti. Zaten bunu gizlememiş, kendisi de söylemişti.

Ölümünden birkaç saat evvel onu yanına çağırması,“ bey, bey demişti, işte ölüyorum. Fena şey ama ne yapalım?” Sonra kocasının orada yatağın çarşaflarına başını gömüp ağladığını görünce, o hasta yüzde daha manalı olan biçare bir tebessümle, fazla kederin yeri olmadığını, Behçet Bey'e bu “Darülmihen”de bir kadının en az lazım şey olduğunu, kitaplarıyla saatleriyle, ciltleriyle bundan böyle istediği gibi meşgul olabileceğini, hiç kimsenin kendisini artık rahatsız etmeyeceğini ilave etmişti.

Bu sözler hakikatte genç kadının nasipsiz hayatından alabildiği biricik intikamdı.”²⁶

Atiye'nin ölümü de yine kendine münhasır, özel, yaşantısına ve karakterine uygun bir ölümdür. Atiye, mutsuz geçen bir evliliğin mağduru bir kadındır; eşinden

²⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, Mahur Beste, İstanbul, Dergâh Yayınları, Kasım 2016, s. 15-16

intikam almak için ölür. İnadına ölür. Ölür ki eşi sonunda saatleriyle, ciltleriyle, kitaplarıyla rahat rahat, dilediği gibi vakit geçirsin. Atiye'nin bu duyguyla ölmesi aslında evlilik hayatı boyunca duyduğu öfkenin patlamasıdır.

Behçet'in annesi olan Şefika Hanım, eşinin (İsmail Molla) görev yaptığı kutsal topraklarda ölür. Bu ölümden de ölenin içinde bir ukde kalmıştır. Şefika Hanımın ukdesi ise 6 yıldır hasret kaldığı İstanbul'u son bir defa daha görememektir. Bu ölümden de tıpkı Hayri İrdal'ın eşinin ölümünde olduğu gibi, kaybedilen kadının ardından duyulan çaresizlik ve ne yapacağını bilememe duygusudur. Her iki kadın da hayattan istediğini, beklediğini, hayal ettiğini alamadan ölüp giderler.

“...Şefika Hanımefendi bu haberdan üç dört gün önce ölmüştü. Altı sene hasret çektiği İstanbul'dan uzakta gelen bu ölüm, Molla'yı yıldırım yemiş bir çınara döndürmüştü. Karısını hala seviyor muydu? Burası bilinemezdi. Fakat eğri bir bıçağın kını gibi, onun bütün hususiliklerini almış olan bu kırk yıllık dosttan ayrılmak, onu yabancı bir toprağa bırakıp gitmek, gerçekten tahammülün üstünde güç bir şeydi. Dostları karısının bu kadar mukaddes bir yerde öldüğünü hatırlatarak onu boş yere teselliye çalışıyorlardı.”²⁷

Mahur Beste romanında Ata Molla kahrından ölmüştür. Ata Molla'yı ölüme sürükleyen süreçte padişah Abdülhamit'in, Ata Molla'nın en küçük ve Ata Molla için biricik ve en kıymetli kızı olan Atiye'nin, kimsenin beğenmediği, küçük gördüğü, hayatı boyunca elle tutulur gözle görülür hiçbir şey başarmamış olan İsmail Molla'nın oğlu Behçet'le evlendirilmesi emrini vermesiyle başlar aksi takdirde padişah ile Ata Molla'nın dünür olma ihtimali vardır. Fakat padişah Behçet'in kim olduğunu bilmemektedir. Öğrendiğinde ise gazete adeta teselli mükafatı niteliğinde olan bir şefkat nişanı ilanı vermesiyle zaten dadını beğenmeyen Ata Molla daha fazla dayanamaz ve birkaç gün içerisinde kahrından ölür. Ata Molla'nın ölümünde de hayatın bir ritüeli yerine bir olayın sebep olduğu bir ölüm vardır. Roman boyunca Ata Molla'nın ölümüne gelene kadar, buna sebep olan olaylar tüm ayrıntılarıyla verilir.

²⁷ Tanpınar, a.e., s. 35-36

“...Mesele halledilip Behçet Bey gittikten sonra, Abdülhamit gülerek başmabeyinciye: “bu ne garip adam, bunun adı nedir” diye sormuş, başmabeyinci de: “İsmail Molla Bey dainizin oğlu Behçet Bey kulunu” cevabını vermişti. Bu cevap üzerine Abdülhamit: “Ata Molla’nın kızıyla evlendirdiğimiz adam mı? Desene ki Molla’nın kızını yaktık...” demişti.

Aradan üç gün geçmeden gazetelerin ‘tevcihat’ sütunlarında ‘Şura-yı Devlet aza mülazimlerinden izzetli Behçet Beyefendi’nin refikaları ve sabık Fetva Emmini kazasker Ata Molla Beyefendi’nin kerime-i iffet-vesimeleri Atiye Hanımefendi’ye ikinci rütbeden bir kıt’a şefkat nişanı verildiği’ haberi görülmüştü. İşte Ata Molla’yı öldüren şey verilen bu teselli mükafatı idi.

Bu havadisi okuduğu günden itibaren molla bey çılgına dönmüştü. Günlerce doğru dürüst ne yemiş, ne içmiş, ne uyku uyumuştı. Nihayet haftasını bulmadan ölmüştü.”²⁸

1.3.3. İntiharla Ölüm

Tanpınar romanlarında intihar rastlanılan bir ölüm biçimidir. İntihar eden kahramanlar bunu ya kendi iradeleriyle, ölümünü kendisi belirlemek için bilinçli bir şekilde yaparlar ya da dayanamadıkları, çözemedikleri bir sorunları vardır gibi görünse de intihar süsü verilmiş maktuller olduğu ortaya çıkar, ya da başkalarının mutluluğuna gölge düşürmek için, inadına intihar ederler.

“ Bu intihar Sabriye Hanım’ı kökünden sarsmıştı. Zeynep Hanım’ı çok sever ve beğenirdi. İyi, asil, kibar ve intiharı da gösteriyor ki talihsiz bir kadındı. ... Kocası zengindi ve kendisini seviyordu. Hiçbir meselesi yoktu. Öyle olduğu halde günün birinde, hem de tabanca ile intihar etmişti. Polis, işi asabi buhran diyerek kapatmıştı.”²⁹

Zeynep Hanımın intiharı başta yakın dostu Sabriye Hanım olmak üzere herkesi şaşkına çevirdiği gibi, üzümüştür de zira Zeynep Hanım kendi halinde hiçbir problemi olmayan, herkesle iyi geçinen ‘görünürde’ eşi tarafından sevilen, mutlu bir evliliği olan bir kadındır. Dolayısıyla intihar etmesini gerektirecek hiçbir gerekçe yoktur.

²⁸ Tanpınar, Mahur Beste, s. 54

²⁹ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 171

Zaten polis de olayı çözemez ve sinir krizi diyerek dosyayı kapatır. Fakat Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde Zeynep Hanım'ın sözde intihar'ının ardından aslında eşinin öldürdüğü gerçeği ortaya çıkar. Tanpınar romanlarında bu türden olaylar, cinayetler, intiharlar bazen bir komşuyla bazen de bir tanıdık, bazen de bir gazete haberiyle diğer kişilerin gündelik hayatlarına girer, bir müddet meşgul eder ve sonrasında da tüm bu olaylar yatıştır, alışılır, unutulur ve bazen de söz konusu bu intihar da olduğu gibi bir zaman sonra tekrar kişilerin hayatlarına girip kendilerini hatırlatırlar.

“Bir sabah gazeteleri elime alır almaz onun Nevzat Hanım'la beraber, Zeynep Hanım'ın eski kocası Tayfur Bey tarafından öldürüldüğünü okudum. Tayfur Bey çifte cinayetinden sonra intihar etmişti. Onun bıraktığı mektup, Sabriye Hanım'ın o kadar çapraşık yollardan senelerce peşinde koştuğu meseleyi açıklıyordu. Sabriye Hanım haklıydı. Zeynep Hanım, sanıldığı gibi intihar etmemişti. Nevzat Hanım'a çılgınca âşık olan kocası tarafından öldürülmüştü. Polis genç kadının senelerdir tuttuğu hatıra defterini de ele geçirmişti.”³⁰

“... Cemal Bey, hiç olmaması lazım gelen biri olarak, bir aşk kahramanı gibi ölmüştü. Şüphesiz işin bu tarafı da, hatta lüzumundan fazla gülünç bir şeydi. Ve belki de talih, her an kendisine hâkim olmak ideasında bulunan ve insan kalbinin bütün zaaflarını inkâr etmekle övünen bu adamdan intikam almak, onunla alay etmek için bu akıbeti böyle hazırlamıştı. Seven ve bu sevgi uğrunda bilmeden olsa dahi ölen bir Cemal Bey bu aklın alacağı bir şey değildi.”³¹

Tanpınar'ın Huzur romanında geçen bir intihar olayı da balıkçının intiharıdır. Hayatı boyunca gezmiş, görmüş, öğrenmiş ve kendince yaşayacağı ne varsa yaşamış olan Nuran'ın ve Mümtaz'ın çok sevdikleri balıkçı dostları hastadır bir de doktorlar tarafından bir denize açılmanın kendisi için sakıncalığı olacağını öğrenince kendi ölümünü hazırlamaya ve planlamaya karar verir. Denize tutkun olan balıkçı, tıpkı Aristidi Efendi'nin ölümünün laboratuardan olacağını bilmesi gibi o da az çok ölümünün denizden olacağını adeta bilmektedir. Ölümün gelip de onu almasını

³⁰ Tanpınar, a.e., s. 313

³¹ Tanpınar, a.e., s. 313-314

beklemek yerine o, yaşadığı gibi ölmeye karar vererek kendi ölümünü organize eder. Bu hayatta en çok mutlu olduğu yer olan denize ceplerine taşlar doldurarak atlar ve intihar eder. Mümtaz bu ölüme üzölmekle birlikte balıkçının denizden başka türlü bir ihtimalle ayrılmamış olmasına da seviniyordu.

“Çok kazanmış, çok görmüş, çok eğlenmiş, çok acı çekmişti. Fakat tek sevdiği şey deniz olduğu için ondan ayrılmadıkça kendisini bedbaht addetmezdi. “Mezarım, aklım başımda ölürsem deniz olacaktır...” derdi. Nitekim, o kış sonunda geçirdiği hastalıktan sonra bir daha denize çıkamayacağını doktorlardan öğrenince bir sabah kimse görmeden sahile inmiş, kayığa biniş ve ayaklarına bir taş bağlayıp kendisini akıntıya atarak ölmüştü. Mümtaz bu ölümü işittiği zaman, çok yakınlarından birisini kaybetmiş gibi üzölmüş; fakat ihtiyar adamın sevgisinden daha kötü bir tesadüfle ayrılmamasına da memnun olmuştu. Bu sevgide kendi mizacına ve talihine uygun bir taraf buluyordu.”³²

Bir başka çarpıcı intiharla ölüm ise Suat’ın ölümüdür. Suat tüm varlığıyla huzursuzluğun sembolüdür. Bencilliği de bunu süsler. Sadece insanları değil fakat insanlar da dahil tüm canlılıkların kendine göre fazla mutlu ve huzurlu bulunduğu zaman onun mutluluğunu ve hzurunun kaçırarak bir şeyi mutlaka yapar. Romandaki örneğe göre deniz kenarında gördüğü bir köpeği, köpekliğine göre fazla mutlu diye denize atar, Mümtaz’a hayatı boyunca rahat vermez ki Mümtaz’ın evinde intihar etmesi de yine bunu doğrular, çocukluklarından itibaren Suat’ın varlığı ve yaptıkları Mümtaz’ı ürkütmüştür. Suat adeta bir zıtlık, başkaldırı, ontolojik çelişki, hırçınlık abidesi ve bu duyguların ete kemiğe bürünmüş halidir. Suat’ın intiharı Nuran’dan, Mümtaz’dan, kendinden, her şeyden ve herkesten intikam alan bir intihardır. Bu noktada Mahur Beste romanındaki Atiye’nin ölümüyle benzerlik gösterir. Atiye intihar etmemiştir fakat ölüm anı intikam duygusuyla doludur. Ölerken kendisini bir an bile farkedememiş, değer verememiş, sevememiş, karşısında kadın olduğunu hissedemediği eşinden intikam almaktadır. Suat’ın ölümü ise intihardır ve bir intikam intiharıdır.

³² Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur, İstanbul, Dergâh Yayınları, Ocak 2017, s. 216

“ ... Gördükleri şey, ikisinin de bütün ömürleri boyunca unutamayacakları cinstendi. Holde çok keskin bir ışığın altında tavana asılmış bir insan vücudu, kapıya doğru sallanıyordu. Mümtaz da, Nuran da ilk bakışta Suat'ı tanıdılar. İri kemikli yüzü garip ve zalim istihzada kısılmıştı. Sarkan ellerinde kurumuş kan parçaları vardı. ...”³³

Suat'ın bu ölümünün altında kendi varoluşuna dair ontolojik sorgulamanın, varlığına yer bulamamanın, hayatındaki tüm olasılıklarında mutsuz oluşunun, ve sonunda da Mümtaz ve Nuran'ın aşklarının evliliğe doğru eğilmesinin sonucunda onların mutluluğuna tahammül edemeyişinin izdüşümleri vardır.

1.3.4. Belirsiz Ölüm

“... Daha mühimi var gazete okumadın mı? Dün gece Nasır Paşa'yı öldürmüşler... İhsan da oradaymış...”

Bana yerdeki gazetelerin birini uzattı. İlk önce Nasır Paşa ile İhsan'ın yan yana Resimlerini gördüm. Paşam merasim elbisesinin sırmaları içinde ciddi, vakur, şimdiden ölüm haberinin koyduğu mesafelerden bize tebessüm ediyordu. İhsan İhtiyat zabiti kıyafetiyle İdi. O kadar şaşkındım ki, havadisi güçlkle okudum.”³⁴

“Esbak Nafia nazırı Abdünnasır Paşa hazretleri dün akşam saat 10.30 sularında Nişantaşı'ndaki konağında meçhul bir şahıs veya şahıslar tarafından öldürülmüştür. Ailesi ve kerimesi yakın akrabasından Kerim Paşaların gece misafirliğine giden Paşa; o geceyi evinde eski bir aile dostu olan İhsan Bey'le geçirmişti. Çalışma odasında konuşurken Paşa birden bire bir şey almak üzere aşağıya inmiş, arkasından da üç el silah sesi belirmiştir. Bu seslerden telaşla İhsan Bey, derhal aşağıya fırlamış ve son nefesini vermek üzere bulunan Nasır Paşa'yı salonda yere yıkılmak üzereyken bulmuş, Kendi eliyle yakındaki kanepeye yatırmıştır. Paşa, derhal vefat etmiştir. Paşa'nın uşağı, hanımlarla beraber olduğu için evde yalnız aşçı kadın bulunuyordu. O da İhsan Bey'den hemen biraz sonra yetişmiş, daha sonra da silah sesine koşan komşular, Türk ve İtilaf Devletleri zabıtası gelmiştir. Tahkikat-ı evveliyeye konakta yapılmış ve

³³ Tanpınar, Huzur, s. 348

³⁴ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 321-322

merhumun ailesi efradına haber verildikten sonra, İhsan Bey, aile efradının teessürü karşısında geceyi Konak'ta geçirmiştir.”³⁵

Abdünnasır Paşanın ölümü bir muammadır. Romanın sonunda Cemal bir sabah uyanır, aşağıya iner, Muhlis Beyle Kudret Beyin yüzleri asıktır ve Cemal’e Gazeti okuyup okumadığını sorarlar. Bun üzerine Cemal önünde duran gazeteyi okur ve Abdünnasır Paşanın ölümünü öğrenir. Fakat metinde paşanın intihar mı ettiği ya da birinin mi onu öldürdüğü açık, belli ve vazıh değildir. Fakat herkes bu ölüm karşısında şaşkın ve üzgündür. Bu olay da dikkati çeken bir diğer nokta da Paşanın elinde tiyatro ilanının olmasıdır. Tiyatro kişilerinin ve Nasır Paşanın birbirleriyle ne gibi bir irtibatlarının olduğu bu bölümde bir gizem uyandırmıştır. Bu bölümde Cemal, Nasır paşa öldüğünde elinde tiyatro ilanının olmasına hem şaşırmakta hem de aylardan beri etrafında olan işlerde birbirleriyle alakası olmayan o kadar kişiyi yan yana görmüştür ki artık buna da şaşırmayacaktır.

“Fakat hayatım garip bir ritim içinde yürüyordu. Hiç kimse, kendisinin fazla unutulmasına razı olmuyordu. Nitekim Kudret Bey:

- *İkdam*'daki havadiste, Nasır Paşa'nın elinde Nuri Adil kumpanyasının bir ilanı olduğu yazılı. Polis Paşa'nın parmaklarının arasında buruşuk yeşil bir kağıt görmüş ve bunun bir tiyatro ilanı olduğunu anlamış.

Gazeteye baktım, doğru idi. Aylardan beri etrafımda olan işlerde bütün isimleri yan yana görmeğe o kadar alışmışım ki, hiç şaşırmadım.”³⁶

Nasır Pşa'nın ölümünün gazeteden öğrenilmesi o dönemde gazetesinin fonksiyonuna da işaret eder. gazete günlüktür ve gündelik hayatın nabzını tutar, aktüeli de yakından takip etmek zorundadır ve bu yakından takip edilen aktüelin de taşıyıcısıdır. Gazetenin dönemin politik, diplomaik, ekonomik haberlerin aktarılmasının yanı sıra önde gelen insanların ölüm haberlerinin duyurulmasında da

³⁵ Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, s. 321-322

³⁶ Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, s. 323

bir fonksiyonu olduğunu görürüz. Buna bir örnek de Aydaki Kadın romanında Zümrüt hanımın eşi eski bir vali olan Atif Beyin ölüm haberidir.

“Uzakta karşı tarafta, ikinci yan sokağın başında tahini boyası pul pul kabarmış yan dökülmüş o konak yavrusu denen eski bir ahşap evin önünde küçük bir kalabalık bekliyordu. Daha ileride cenaze arabası son yolculuk için seçtiğimiz o acayip renk ve kıyafetiyle duruyordu. Onun tam karşısında dizilmiş birkaç taksi bekliyordu. Bu haliyle yol ölüm tarafından zaptedilmiş gibiydi. ... Sabahleyin gazetede gözüne müphem şekilde ilişen ölüm haberini hatırladı: “Larende eşrafından, eski valilerden Atif Beyefendi’nin...”³⁷

1.4. YAS

Romanlarda ölümlerden sonra belirgin bir yas dönemi görülmez. Arkada kalanların durumu çoğu zaman büyük bir üzüntü, ne yapacağını bilememe, ölen için üzülme, ölenin ardından içinde bulunulan duruma adapte olamama gibi görülür. Ölümün ve onun peşin sıra yasın sancılı, felsefi ve psikolojik bir sancısı da vardır. Romanlardaki ölüm gerçek hayattaki tehdit unsuru oluşuyla hissettirilir. “Tanpınar’da ölüm, hayatının trajik yanlarını ortaya koyan, onun düşüncelerini derinden etkileyen felsefi bir problemdir. Bir sanatçı ruhuyla olumlu oluşunun farkındalığı, buna rağmen eserleri vasıtasıyla mazi, toplum ve kültürle olumsuzluğu isteyişi/arayışı temel çatışma noktalarından birisini oluşturur.”³⁸ Bu durumda da ölüm sonrası yas sürecinde de ölüme dair ve çoğu zamanda kaybedilen kişiye dair bir sorgulama ve iç hesaplaşma başlar. Bunu zaman zaman ölen kişiyle empati kurma duygusu da takip eder. gündelik hayatla ölüm arasındaki ilişki ve bağ bir tür gerilimdir. Yas dönemi de bir noktaya kadar bunu takip eder ve ölümün ardından bir geride kalan için bir sonuçtur.

Aristidi Efendi’nin ölümünün ardından ahlânıp vahlanılması ve aslında onun hayatı boyunca böyle bir ölümden korktuğunun söylenmesi, kahvedeki arkadaşlarının onun ardından tuttukları bir tür yas ve onun bu şekilde öleceğini bilmiş olmasına da

³⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Aydaki Kadın*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2009, s. 55

³⁸ Bayındır, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Poetikasında Ölüm İmgeleri, *Erdem Dergisi*, sayı 66, s.29, 2014

bir tür atıf ve yakınmadır. Veya kendilerini yoklamalıdır acaba onlar nasıl ölmekten korkmaktadırlar veya onların korktukları ölümden onları yakalayabilir mi?, buna bir tür kendini yoklama da denebilir. Sen nasıl ölmekten korkuyorsun, nasıl bir ölümün kendini yakamasından korkuyorsun, neyle meşgulsün ki ölüm seni tamda ne üzere yakalayabilir? Gibi kendilerine içten içe çektikleri yoklama aslında budur. Aristidi Efendi'nin ölümü etrafındakiler için bir ibret oluşturmaktadır. Buna belki hissi kabl vuku denebilmesi gibi, düşündüklerimizin de aslında geleceğimizi etkileyeceği ve şekillendireceğini belirtmektedir.

Hayri İrdal'ın halasının ölümü ise tam bir ironidir. O aslında ölmemiştir, bir koma uykusuna girmiştir. Bu yarı ölümlü halinden kurtulması tam da mezara konmadan öncedir. Fakat yine de öldüğü zannedildiği halde bir yas belirtisi dahi yoktur. Halanın sözde ölümünde ilk olarak malları teminat altına alınmak istenmiştir. Etrafındaki herkesi kötü karakteriyle kendinden uzaklaştıran hala sevilmeyen, bıkılan bir tiptir. Dolayısıyla nun sözde ölümünde bir yas dönemi olmadığı gibi bir yas belirtisi ve üzüntü de söz konusu olmamıştır.

Emine'nin ölümü Hayri İrdal için tam bir yas dönemini yaşatmıştır. Hayri İrdal hayatla olan tüm ilişkisini kaybetmiştir. Emine'in ölümü onu tam anlamıyla dağıtmıştır. Çocuklarla ne yapacağını bilemeyen, uyandığı saatte işe giden, eve geç dönen Hayri İrdal tam bir yasin ve bunalımın ortasındadır.

Atiye'nin ölümünden Behçet üzüntü ve suçluluk duymuştur. Atiye bunu özellikle istemiştir. Sağlıklı bir evlilik başlangıcı yapamadıkları gibi evlilikleri de sağlıklı ilerlememiştir. Atiye genç yaşında neredeyse kederinden diyebileceğimiz bir durumda hayata veda eder. bunu da istemediği kaderini yaşamasına sebep olan herkese inat yapar gibi yapar. Kocasından bir tatmin yaşayamamıştır. Atiye'nin ölümünün ardından Behçet üzülmemiş değildir. Hatta Atiye'nin, artık ciltleriyle, kitaplarıyla, saatleriyle bol bol vakit geçirebileceğini ima etmesiyle de suçluluk bile hissetmiştir. Atiye'nin ölümünde belirli bir yas dönemi görülmemekle birlikte Behçet'in duygusal bir durgunluk yaşadığı söylenebilir. Belki de Atiye'nin ölümünde yasa girecek olanların da zaten hayatta olmaması bu dönemi fluğlaştırmıştır. Bunlar kayınbabası İsmail Molla, kendi babası Ata Molla, annesi, Dr. Refik gibi duygusal olarak Atiye'nin hayatında yer alan pek çok isim hayatta değillerdir.

Zeynep Hanımın intiharından yasa giren tek isim Sabriye Hanımdır. Eşi derin bir sessizlik içerisinde. Daha sonra bu derin ve gizemli sessizliğin nedeni kocasının bu intiharda daha da doğru Zeynep Hanımın ölümünde faktör olduğunun ortaya çıkmasıyla aslında eşinin derin sessizliğinin anlamı da ortaya çıkmaktadır. Bu bir yas sessizliği değil bir suçluluk sessizliğidir. Zeynep Hanımın intihar etmiş olduğuna tek inanan ve biricik arkadaşının ölümünden hakikat ortaya çıkana kadar üzüntü duyan Sabriye Hanımdır. Nitekim haklı da çıkar.

Huzur romanında balıkçının intiharından üzüntü duyabilecek tek yakını olarak Mümtaz ve Nuran vardır. Başka kişileri görememekteyiz. Bir yas süreci değildir bu fakat bir derin bir üzüntüdür. Fakat onun yine de başka bir şekilde ölmemiş olmasından dolayı mutluluk ve huzur da hissedilmektedir.

Abdünnasır Paşa'nın ölümü tam bir muammadır. Nasıl öldüğü ne romanda ne de gazetede ölüm haberinde verilmemiştir. Detayları olmayan bu ölüm Cemal'i, İhsan'ı büyük bir şaşkınlık içerisine sokmaktadır. Gazetede habere göre ailesi de büyük bir şaşkınlık ve üzüntü içerisindedir. Fakat bir yas süreci görülmez. Sadece belirsiz olan bu ölüm sebebiyle Paşa'nın etrafındaki insanların şaşkınlık ve üzüntü içerisinde oldukları anlaşılır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. EV ve AİLE BAĞLAMINDA GÜNDELİK HAYAT

Ahmet Hamdi Tanpınar romanlarında gündelik hayatın akışını yine kronojik ve ritüeller şeklinde olmadan ev, ev içi, evlilik, aile, arabuluculuk, aşk, yasak aşklar, ayrılıklar, boşamalar gibi gündelik hayatın içinden olan bu durumlar romanlara ince ince serpiştirilmiş birer motif olarak romanları süslemektedir. Ev ve ev içi bununla kuvvetli ölçüde bağlantılı olan aile Tanpınar romanlarında ağırlığını korumaktadır. Çok fazla ayrıntı içermeyen en temel esaslarıyla ve romanın temasına uygun olarak bazı yönleriyle karşımıza çıkar. Ev içindeki gündelik akış, evin dünden bu yana süre gelen adetleri, alışkanlıkları, ev halkının evin içinde zaman geçirmeleri ve bu zamanı nasıl geçirdikleri, zaman zaman da evin dönemin politik durumlarına göre de sembolize edildiği de görülür; değişen politik durumlarla ev, ev içi ve aile mefhumu da değişiklik göstermektedir. Örneğin dağılan Osmanlı İmparatorluğuyla birlikte Abdülssalam Bey'in de konağının dağılması veya Sahnenin Dışındakiler romanında İstanbul'un işgal altında olmasıyla İstanbul'da yaşayan ailelerin içlerine yabancı uyruklu kadınların bazen hizmetçi bazen de evin erkeğinin veya evdeki genç erkeklerin hovardalıklarıyla giren Rus kadınlarının olması.

Bunun yanı sıra evlendirme ve arabuluculuk genellikle sosyal hayatın içinde olan, bilgili, görmüş geçirmiş, insanları iyi tanıyan, gözünden bir şey kaçmayan, takip, izleme, gözlemlene yeteneği kuvvetli kadınlar tarafından üstlenilen adeta bir vazifedir. Bu arabulucu kadınlar çok düzgün ve adil bir muvazene ile her iki tarafı yoksun oldukları özellikler göz önünde tutarak eşitleme yöntemiyle çiftleri ve aileleri tanıştırap buluştururlar. Bir başka durumda aşk, yasak aşk ve ayrılıktır. Tanpınar romanlarında her evlilik bir tanışma ve aşık olma ritüeliyle gerçekleşmez. Evliliklerde aşkın baskın olduğu, aşkla yapılmış bir evlilik yoktur. Genellikle birileri tarafından uygun görülerek yapılmış evlilikler vardır. Çiftler arasında evlilik öncesinde yaşanan aşklar yoktur. Baskın olan durum ise aşk vardır bu aşk başlar veya başlamaz. Tek taraflı da olabilir karşılıklı da olabilir. Fakat aşık olan çiftlerin kavuştukları da görülmez. Romanlarda çiftler aşık olduktan sonra ve sonraki süreçlerinde de devam eden buluşma ve görüşmeler vardır. Çiftler birbirlerini sevdiklerini bilirler, bunu açık

bir şekilde birbirlerine ifade ederler veya başka bir versiyonda çiftler birbirlerini severler, bunu anlarlar fakat hiçbir zaman açık bir şekilde dile getirmezler, üçüncü bir versiyonda ise yasak aşklar vardır. Taraflardan biri evlidir.

Romanlarda baskın iki çift arasında aşk yaşanırken üçüncü bir kişinin olduğu da görülür. Yani bir kadına iki erkek aşık olur, her üç karakterinde bir engeli, manisi yoktur fakat her üçü tarafından da açıkça bir sevgi itirafı görülmemekle birlikte bir kadını seven iki erkek, sevilen kadını diğerine daha çok yakıştırır ve onunla bir gelecek kuracağına inanarak pasif kalmayı tercih eder. Bu aşkların sonlanması ise iki farklı erkek tarafından sevilen kadın başka üçüncü bir erkeği tercih eder. örneğin: Cemal ve İhsan Sabiha'dan hoşlanmaktadır fakat Sabiha ne İhsanla ne de Cemalle evlenir; Sabiha, Muhtarla mutsuz bir evlilik yapar. Veya erkek evlidir ve aldatmaktadır, örneğin: Nuran eşi tarafından Bulgar bir kadın olan Emma ile aldatılmaktadır Her varyasyonda da büyük aşklar evlilikle bitmez. Romanlarda baskın karakterlerin duygusal yaşantılarında mutlu son görülmemektedir. Yasak aşklarda ise evli olan tarafın o şekilde kabul edilmesiyle ilişki devam eder veya evli olan erkek sevgilisi tarafından terk edilir. Tüm bunlar toparlandığında şunları söyleyebiliriz ki Tanpınar romanlarında geleneksel tempodan devam evliliklerin yanı sıra birbirine karışmış, kişiler arası oluşan duygusal çatışmalardan ve kavuşamamanın verdiği gerginlikten yükselen ve beslenen aşklar ağırlıklı kendini gösterir.

2.1.EV

2.1.1. Ev Ortamı ve Düzeni

2.1.1.1. Ata Molla'nın Evi

Mahur beste romanında evin reisi Ata Molla'nın konağında bir adet vardır. O da Ata Molla her gün akşam yemeğinden sonra damatlarıyla kıyasıya satranç oynar. Bunla da kalmaz damatlarını daha en başından damat seçmeden önce bir satranç sınavından geçirir. Ata Molla bir satranç düşkünüdür. Fakat her akşam, her akşam devam eden bu durum karşısında damadı Halit Bey artık yılmıştır, usanmıştır. Fakat ne kayınbabasına hayır diyebilmektedir ne de bir mazeret bulup bir köşeye

çekilebilmektedir. Bunun içinse Halit Bey ve eşi her akşam olan muzdarip bu durumdan kurtulmak için çareler arar.

“Molla Bey, damadından çok memnundu sabah akşam onu satranç tahtasının başına oturtuyor, uzun uzun oynuyorlardı. Fakat Halit Bey ne satrancı seviyor, ne de iç güvenlikten hoşlanıyordu. O davalarını, bu davalar için kullanıma muhtaç olduğu geniş zamanı, bir kendisi kadarını daha içine alabilecek gibi yaptırdığı pardösüsü kadar geniş bir zaman istiyordu...

Biraz gayretle buna da muvaffak oldu... İlk önce akşam yemeklerinden sonra hafif bir mide ağrılarından bahsetti. Sonra satranç tahtası başında uyukladı. Molla Bey: “Oğlum, gene kendinden geçtin.” dedikçe o, vazife başında uyumuş bir nöbetçi utancıyla yerinden sıçrıyor, şaşkın şaşkın kayınbabasına bakıyor, sonra büyük bir gayretle biraz önce elinden düşen silahlarına, vezire veya süvariye yapıyor, fakat daha iki hamleyi bitirmeden, elleri oyun tahtasının üstünde, başı gene göğsüne düşmüş, daha rahat ve uyku tanrısına daha geniş yer ayıran bir hayata hasret çeker gibi derin, içten nefeslerle yeniden mışıl mışıl uyuyordu...”³⁹

“Karı koca evlenmelerinin daha ikinci ayında, kararlaştırdıkları şeyde muvaffak olmuşlardı. Ata Molla, ertesi akşam eve gelmedi. Daha ertesi gün, “o uyku tulumu herif” ile aynı çatı altında oturamayacağını, gittikleri eve gelemeyeceğim karısına mektupla bildirdi. Üç gün sonra Halit Bey, karısıyla baba evine döndü. Orada Halit Bey'in annesi ile küçük Refik kendilerine sabırsızlıkla bekliyorlardı. Molla Bey, satranç gibi bir oyuna bile uykusunu feda edemeyen damadına ve “böylesi bir camusa kocam demekten utanmayan” kızına birkaç ay dargın durdu”⁴⁰

Ata Molla'nın satrançla damat seçmekte ve sonrasında da kızlarıyla evlendiklerinde de damatlarına rahat vermemektedir. Bu durum Ata Molla'nın romandan da anlaşıldığı üzere hem politik ve bürokratik çevresinde hem de aile hayatında despot bir tavır sergilediğini göstermektedir. Ev içerisinde her şey Ata Molla'nın zevklerine ve uygun gördüğü düzene göre tanzim edilmektedir. Ev halkı her

³⁹ Tanpınar, Mahur Beste, s. 112

⁴⁰ Tanpınar, a.e., s. 113

ne kadar bu durumdan bıksa da, yaka silkse de Ata Molla'nın sinirli yapısından korktukları için ses çıkaramazlar. Ata Molla hırslı, kindar ve intikamcı yapısıyla ev dışında da bulaşılmaması geren adam konumundadır. Damadının her akşam onunla satranç oynaması sevimli bir aile geleneğinden ziyade sadece Ata Molla'nın bu durumdan hoşnut olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat Halit Bey'in başarılı planı sayesinde o ve eşi Halit Bey'in konağına taşınırlar. Bu durumu öğrenen Ata Molla aylarca her ikisiyle de konuşmaz. Despot tavrıyla insanları kendinden uzaklaştırdığının farkında değildir.

2.1.1.2. Halit Bey'in Evi

Halit Bey'in evinde ise Ata Molla'nın yarattığı gerilim yoktur. Halit Beyin evi onun gelişiyile de artan, yerini bulan bir neşe içerisindedir. Evde doğal bir akış söz konusudur. Ata Molla'nın evinde olan hiyerarşik sistem Halit Bey'in evinde yoktur. Ata Molla'nın her akşam Halit Bey üzerinde uyguladığı baskı bir anda çiftin üzerinden kalkmıştır. Halit Bey evinde geceliğiyle, terliğiyle dolaşması yönünden de evde kıyafet baskısından da kurtulduğu görülmektedir. Rahat rahat ayaklarını uzatabilmekte, gazetelerini okuyabilmektedir.

“Halit Bey daha o akşamdan istediği gibi yaşamaya başladı. Yemeğe oturmadan önce beyaz geceliğini giydi; başına tirşe bir takye geçirdi. Çıplak ayaklarında terlik, kolları dirseklerine kadar Sıvalı, köşe minderine oturdu; gazetelerini açtı, bir dizini altına kıyırdı, öbür ayağını sallaya sallaya bir yığın “Allah Allah, olur şey değil...vah vah, yazık oldu adamalarla” günün olup bitenini okumağa başladı. Yemekten sonra aşçı kadınla şakalaştı, ahretlikler ile alay etti, annesinin çeyiz halayığı olan ihtiyar kalfa ile geçmiş zamanlardan bahsetti, eski sarhoşluk arkadaşlarını anlattı, taklitlerini yaptı, şarkı söyledi, ertesi gün için yemek ısmarladı, vazgeçti, gene ısmarladı, kısacası, bütün evi tek başına neşesiyle doldurdu.”⁴¹

Evine dönen Halit Bey adeta çöplüğüne kavuşmuş horoz misali mutludur ve onun dönüşüyle ev halkı da mutludur. Halit Bey'in geleneksel bir ailesi olduğu

⁴¹ Tanpınar, Mahur Beste, s. 115

görülmektedir. Ev kalabalıktır ve yaşlı kadınlarla doludur. Bunlar: annesi, hizmetçiler, ihtiyar kalfalar, sütnineler... Halit Bey bu durumuyla evdeki tek yetişkin erkektir. Dolayısıyla bu dışı kadro için evden giden tek yetişkin erkeğin de eve tekrar dönmesiyle adeta bir bayram havası oluşur. Kendilerini yeniden güvende hissederler. Ruhsar tüm bunları özlemlerken eşinin evinde ne kadar çok sevildiğini görür hem eve döndükleri için istemsizce onlar adına müreffeh bir sevinç yaşar hem de eşinin ne kadar çok sevildiğini görür ve eşinin tüm o sevimlilikleri, takılmaları, herkesle ayrı ayrı ilgilenmesinin aslında onları mutlu etmek için yaptığını görür.

“O konuşurken Ruhsar bu evin kocasının canlılığına ne kadar muhtaç olduğunu iyiden iyiye anlıyordu. Kaynanası, ihtiyar kalfa, sütnineler -evde biri kendisinin, biri babasının olmak üzere iki sütnine vardır- hizmetçiler, hepsi bu uzun soğuklardan, kapalı havalardan sonra güneşe kavuşmuş otlar gibi, birdenbire değişmişler; ihtiyarlar gençleşmiş, gençler yeniden kendi yaşlarını bulmuşlardır. Daha Ruhsar’la iki kelime konuşmamış olan, sıkılgan, mahcup, başını yemek tabağından her kaldırışında “seninle bir ahbap olsak, yüzümden yukarı başıma toplanan bu kandan bir kurtulsam” diye bakan küçük Refik’in gözleri bile ağabeyini dinlerken parıl parıl yanıyordu. Fakat en çok Mesut olan Halit Bey’di. Bütün halinde çöplüğüne kavuşmuş bir horoz gelişmesi vardı. Ruhsar, kocasındaki bu değişimin biraz da etrafındakileri sevindirmek için olduğunu çabuk anladı.”⁴²

Evin büyüğü tarafından otorite kurulan, kalabalık, kızlar, erkek evlatlar, damatlar, gelinler, yengeler, eniştelere şeklinde yaşanan konak da Abdüsselam Bey’in

⁴² Tanpınar, Mahur Beste, s. 115

konağı. Abdüselam Beyde olan insan sevgisi yüzünden eve bir kere giren veya evde bir kere doğma yanlılığında bulunan bir daha çıkamıyor. İnsan sevgisini karşısındakilerin hayatlarından bıktırarak, bireysel kararlarına engel olacak, yine bireysel alanları kısıtlayacak derecede ileriye taşıyan Abdüselam Bey, etrafındaki insanların bundan rahatsız olduğunu fark etmemektedir. Konakta otuza yakın oda bulunmaktadır. Abdüselam Bey adeta tüm bu adaları doldurmak istemektedir. Hiç kimsenin evden ayrılmasına izin vermemektedir. Evdeki bekarlar evlenip ocuk sahibi oldukça konağın ortamı iyiden iyiye bir karnaval ortamına döner.

2.1.1.3. Abdüselam Bey'in Evi

“Abdüselam Bey, yirmi otuz odalı konağında bütün bir aşiretle yaşayan, çok zengin, insan canlısı bir adamdı. Evinin hususiyeti bir girenin yahut içinde bir kere doğmak gafletini gösterenin bir daha dışarıya ıkamamasıydı. Beyaz kolalı gömlekleri içinde daima kibar, zarif, bu eski İstanbul efendisi böylece farkında olmadan konağına İmparatorluğun her köşesinden gelme, damat, gelin, birkaç yenge ve enişte, sayısız adette ocuk, belki bir o kadar da kaynana, kaynata, ihtiyar hala, teyze, genç yeğen, sekiz on halayık yığmıştı.babamın zoru ile birkaç defa hanımının ziyaretine giden annem, her defasında eve bu kalabalıktan başı dönmüş, yorgun ve bitkin dönmüştü. Çok küçükken bir defa da ben annemle gitmiştim.”⁴³

Abdüselam Bey, askerden dönen Hayri İrdal'ı da konağında büyütüp yetiştirdiği Emine ile evlendirerek onu da bu aileye dâhil eder. Hayri artık bir kere dâhil olmuştur konağa her ne kadar durumu fark edip konaktan ayrılmaya çalışsalar da bunu beceremezler. Bu bakımdan diyebiliriz ki Abdüselam Bey ile Ata Molla bu noktada bir yere kadar ortaklık göstermektedir. Ata Molla despotluğuyla insanlar üzerindeki zorlamalarıyla onları hayatında tutmaya çalışırken Abdüselam Bey de fazla insan sevgisiyle ailesini etrafında, yanında tutmaya çalışmaktadır. Her iki aile büyüğü de farkında olmadan kendi istek ve arzularını gerçekleştirmeye çalışırken etraflarındaki insanları kaırırılar. Sonuçta Osmanlı imparatorluğunun yavaş yavaş toprak kaybetmesi gibi Abdüselam Bey'in konağındaki ev halkı da yavaş yavaş

⁴³ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 38

konaktan ayrılmaktadırlar. Büyük aileden ayrılma konusunda Halit Bey’le Rusar başarılı olurlarken – aslında onlar da bir büyük aileden çıkıp başka bir büyük aileye geçerler, Halit bey’in ailesine- Hayri İrdal ile Emine bunun için buldukları her girişimde ev ahalisinden biri ayrıldığı için geri adın atmamak zorunda kalırlar.

“... Abdüselam Bey askerden döndüğüm zaman yalnızlığıma acımış,-anam, babam, hepsi ölmüşlerdi- beni küçük kızıyla beraber oturduğu Beyazıt'taki evine almış, evlerinde yetişmiş bir kızla evlendirmişti. Evet, Zeynep’le Ahmet’in anneleri ilk karım bu evde büyümüşü.

Abdüselam Bey'in konağı Meşrutiyet'in ilanına kadar bu şekilde devam etti. Bu konağın kalabalığı ve masrafı hakkında bir fikir verebilmek için semtin iki bakkal, bir şekerçi ve bir kasabanın hemen hemen bu Konak'la geçindiğini söylemek yeter. Aristidi Efendi'nin eczanesinin belli başlı hâsılatı da bu konaktandı. Hürriyetin ilanından sonra, ayrı ayrı planlardan bir benzeri olduğu imparatorluk gibi, konak da yavaş yavaş dağıldı. İlk önce Bosna-Hersek, Bulgaristan, Şarki Rumeli ve Şimali Afrika arazisi ile beraber birader beylerle hemşire hanımlar ayrıldılar, sonra Balkan Harbi sıralarında küçük beylerin ve gelin hanımların bir kısmı evden çıktı. Sonuna doğru hemen hemen yalnız Ferhat Bey’le -kardeşinin damadı- kendi çocuklarının bir kısmı kaldı. Ferhat Bey sonuna kadar Abdüselam Bey’le beraber yaşadı. Onlar sabah akşam kendilerine Şura-yı Devlet’e götürüp getiren lastik tekerlekli arabanın siyah, yağız, Macar ve İngiliz kırmızı atları gibi birbirlerine alıştılar. Son zamanlarda bu iki adamın birbirleriyle konuşması sadece Ferhat Bey’in Abdülhamit'e, haftada bir, konak ahvaline dair verdiği jurnaller üzerine idi.”⁴⁴

“Ertesi senenin şeker bayramı eve hiç bir akraba uğramadı. Fakat her kandil ve bayram da olduğu gibi damat gelin, torun, yaşayan, belki de yaşamayan bütün akrabalar için, hepsinin yaşına ve mertebesine göre yine hediyeler alındı. Bu iş için lazım gelen parayı nasıl ve nereden bulmuştu? Bunu hiç kimse bilemezdi.

⁴⁴ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 39-40

Düzine ile ipek mendiller, kravatlar, gömlekler, kızlar için belki de ucuz cinsten mücevherler, erkek çocuklar için saatler, eski emektarlar için alınmış entarilikler üst üste, paket paket odasına dizerdi ve biçare ihtiyar sırtında eski redingotu, daima temiz kolalı gömleği, gözlerinde daima parlak gözlükleri, bir eli her zaman için biçimli kesilmiş sakalında ve gözleri karşısındaki saatte, sokaktaki her gürültüye kulağını kabartarak her an kapı ziline çalındığını sanarak üç gün, her adım sesinde geleni karşılamak için ayağa kalkarak bekledi.

... Dördüncü günün akşamı, hakiki bir yeis içinde:

- Emine kızım, dedi. Şu paketleri kaldırın... çocukların odasına koyun!.. Geldikleri zaman alırlar!

Bu oda Abdüselam Bey'in evinin bir nevi deposu idi. On bir çocuk beşiği, bir yığın manasız hayat artığı, Abdüselam Bey'in muhtelif zifaflarına şahit olmuş birkaç karyola, konsollar, aynalar, eski oyuncaklar, sandıklar, hülasa konak satılıp da bu sekiz odalı eve taşındığı zaman kızının ve damadın eskiciye vermelerine bir türlü razı olmadığı türlü eşya burada tozlar içinde, birbirlerinin üstüne yığılmış beklerdi. Abdüselam Bey, içinde hiç bir çocuğun doğmadığı, büyümediği bu odaya “çocukların odası” adını vermiş ve garibi şu ki bu ad tutmuştu da. Belki de bu adın sihri yüzünden bu odaya garip bir hava sinmişti. Yavaş yavaş herkes evin kaybolmuş hayatının orada toplandığına inanmıştı. Orası birikmiş ayrılıkların, üst üste yığılmış ölümlerin, hatıra ve unutulmaların odasıydı. Yaşayanlar bile orada kendi çocukluklarının, ilk gençliklerinin ölümünün seyrediyorlardı. Büyük odanın ortasında daha ziyade karaya vurmuş gemi gibi bir yığın eşya hep onları hatırlatırdı. Hülasa bu oda Abdüselam Bey'in kalbi gibi bir şeydi. Bu iyi ruhlu adamın yanında bizi o kadar huzursuz kılan şeyin ne olduğunu ancak bu odaya bir kere olsun girenler anlayabilirdi. Çünkü bu üst üstelik, yarattığı zaman dışılıkta, eşyanın kayıtsızlığını yok etmişti. Onun içindir ki anahtarları daima kapının üzerinde durduğu halde Hiç kimse içeriye girmezdi.”⁴⁵

“Bize böyle ayrılmayı düşündüren sadece yalnız Abdüselam Bey'in insan sevgisi değildi. Yavaş yavaş ihtiyar adamın düştüğü sıkıntı da bizi rahatsız ediyordu.

⁴⁵ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 86-87

Elinde avucunda onların olanların hepsi satılmış, kalanlarda rehinde idi ve Abdüsselam Bey para sıkıntısını hiç kimseye fark etmeden borçla yaşıyordu. Ne damadın ne Ferhat Bey'in ne de benim masrafı paylaşmamızı bir türlü kabul ettirememiştik. Emine ile ben bu vaziyette ona daha fazla yük olmayı istemiyorduk.

... Tam bizim kendisine kararımızı açıklayacağımız günlerde damadı kendisini Anadolu'da bir yerde bir memuriyete tayin ettirmek fırsatını buldu. Abdüsselam Bey uzun münakaşalar, itirazlar, şikayetlerden sonra ister istemez karı kocanın evden ayrılmasına razı oldu. Ayşe Hanımefendi evden ayrılacağı zaman ikimize birden “babam size emanet!.. dedi. Zaten sizin de babanız sayılır...” Kocası da karısının yanında hemen hemen aynı şeyleri söyledi. Fakat o uzaklaşınca birdenbire:“Allah sabır versin sizlere” diye ilave etti.”⁴⁶

“Çarnaçar biz kaldık. İhtiyar adamı yalnız bırakamazdık. Kaldı ki bu son zamanlarda candan birinin bakmasını hakikaten muhtaçtı. Vücudu gibi hafızası da zayıflamıştı. Hemen her şeyi unutuyor, her şeyi birbirine karıştırıyordu.

Çamlıca'da oturan büyük oğluna, Anadolu'da bulunan ortanca oğluna vaziyeti bildirerek babalarını yanlarına almalarını rica ettim. O kadar iyiliğini gördüğüm bu adamcağız için yapabileceğim tek şey bunlar.

Ortanca oğlu hiç cevap vermedi. Yalnız o şeker bayramı babasına bir tebrik telgrafi çekmekle bir de çocuklarının resimlerini göndermekle yetindi. Çamlıca'da oturanı yine eskisi gibi küçük kardeşiyle beraber bayram tebrikine geldiği zaman bir fırsatını bulup işin imkansızlığını anlattı.“karım bana yemin verdirdi. Yapamam” diyordu.

...

O yılın Kurban Bayramı'ndan sonra Ferhat Bey de evi terk etti. Kadıköy'ünde dul bir kadınla evlenmişti. O da öbür damadı gibi “bize Allah sabır versin... Allah kolaylık versin!..” dedi ve arkasından ilave etti “aklınız varsa siz de benim gibi yapın!”⁴⁷

⁴⁶ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 84

⁴⁷ Tanpınar, a.e., s. 84-85

2.1.2. Hizmetçiler

Tanpınar romanlarında kişi kadrosu geniş olduğu gibi ev kadrosu da geniştir. Evde çekirdek aileler yerine kalabalık, geniş aileler yer alır. Evlerde hizmetçiler, bazen kimsesiz kalmış, çocuk yaşta alınmış beslemeler, dadılar, süt anneler, – tabii onlar yaşlanınca süt ninelere dönüşürler- hatta babadan kalma süt nineler. Evde iki kuşak hizmet vermiş, yeni gelen hizmetçilere iş ve evin düzenini öğreten kalfalık mertebesine ulaşmış, kalfalar vardır. Bir bunların yanı evin, konağın kendi ahalisi ki bu da geniş bir kadrodur. Bekâr kızlar, baldızlar hatta bazen içgüveysi damatlar, gelinler, zaman zaman evin reisinin kardeşleri, evin büyükleri (anneanne, babaanne, dede), evler geniş büyük olduğu için ki konaklarda yaşamaktadırlar; evde bahçeyle, dış işlerle ilgilenecek erkek hizmetliler de az da olsa vardır.

Bu kadroların kendisini en genişçe gösterdiği yer Halit Bey'in konağıdır. Bu konakta on beşinde, on sekizinde gelip de seksenine kadar kalan, artık evin bir yerlisi olmaya hak kazanan, evde söz hakkı olan, hatta ne olacağına karar veren bir kadın grubu vardır. Bu durum Osmanlı kültüründe son derece normaldir. Eve giren hizmetçiler, bahçıvanlar, dadılar kolay kolay bir daha evden çıkamazlar. Onları göndermek, kovmak hoş karşılanmaz. Ancak kendi hür iradeleriyle gitmek isterlerse giderler. Bu insanlar evin her neşesine, hüznüne, derdine, sıkıntısına, heyecanına, koşturmacasına ortaktır. Halit Bey'in konağında sadece bunlar da değil bir de on yedi yaşında bir kedi de vardır.

“Halit Bey karısına bizim eve giren bir daha çıkamaz, diyordu; hele işe yaramayan takımından olursa... Böyleleri için ölüm de yoktur. Kalfa bu eve on beş yaşında gelmiş. O geldiği zaman annem dünyada yokmuş demek şöyle böyle seksen'lik bir kadın Saniye Hanım babama süt vermiş düşünün artık. Şimdi doksan iki yaşında kendisine sorsan daha sekiz sene yaşayacak zamanı var. Malum ya, yüz yaşına girenlerin günahları sayılmazmış... Adile Hanım ondan sekiz, on yaş küçük olacak. Fakat asıl yaşını öğrenmek kolay değildir. Kendisine sorulmaz ayıplar. Annem, sonunda büyük annemin kendi yaşının ortaya çıkacağından korktuğu için ya cevap vermez yahut işi karıştırır. Aliğa yetmişini Bu yıl doldurdu. Gençliğinde babamla birlikte hovardalık ederlermiş.Şimdi onun hesabına da tövbe istiğfarla meşgul. Fakat

aldanmam; merdivende şöyle bir hizmetçi bacağı görse gözleri yerinden oynar. Kedimiz bile on yedi yaşındadır düşünün bir kere; bir kedi için on yedi yaş bir insan için şöyle böyle yüz elli falan gibi bir şey olur”⁴⁸

Elbette bu kadar insan demek bir o kadar da eşya demektir. Bu evlerin, konakların hepsinde bir oda kullanılmayan, eskimiş hatırası olan atmaya kıyılmamış eşyalarla doludur. Bu eşyalar zaman içerisinde çoğalmıştır. Her büyüyen çocuğun beşiği, her ölen bir ev ahalesinin eşyaları, yatağı, dolabı, evlenip de gidenlerden geriye kalanlar gibi farklı farklı sebeplerle evlerin odaları veya bunlar bir oda da toplanabilir. Terk edilmiş bu eşyalarla doludur. Eşya ne kadar çoksa, hatıra depoları ne kadar yığıntılarla doluyorsa ve ne kadar eskimişse bu o evin kalabalıklılığını, yaşanmışlığını, kimlerin gelip geçtiğini gösterir. Bu da o dönemde bir tür güç göstergesidir de diyebiliriz.

Halit Bey Ata Molla'nın konağından eşyle birlikte kaçmayı başardığında kendi konağını eşine tanıtırken ve gezdirirken evlerinin kalabalıklılığının yanı sıra eşyalar ile dolu olduğuna da değinir.

“ ... Eşyalarımız da böyledir. Yukarılara gezdiğin de göreceksin. Oda, sofa, abdesthane aralığı, dolaplar tıklım tıklım işe yaramaz eşya ile doludur. İşlemeli eski uçkur başlarına kadar her şeyi saklarız. Bu, cici annenin, yani Adile Hanımın himmetidir. hiçbirini atamazsın;

...

Kısacası, bizim ev yarı türbe yarı darülacezedir. Ben kolayını “Yaşasın aldurmamak” demekle buldum. Rahatını istersen sen de benim gibi yaparsın. Bir bak, alışamazsın tabii bir çaresini düşünürüz.”⁴⁹

⁴⁸Tanpınar, Mahur Beste, s. 116

⁴⁹Tanpınar, a.e., s. 116

2.2.EVLİLİK

2.2.1. Evlilik Öncesi

“Fakat başlayan bir dostluğu, onun aşka doğru yürüyüşünü adım adım seyretmeye, iki tarafın biricik mahrem-i esrarı sıfatıyla bütün küçük sırları dinlemeye, anlaşmazlıkları halletmeye bayılırdı. İş büyüyüp de alaka ciddileşti mi iki tarafı birbirinden uzaklaştırmak için elinden gelen gayreti sarf ederdi ve bu gayret şöyle on, on iki yıllık bir tecrübeye dayandığı için çok defa muvaffak da olurdu. Şurası muhakkak ki, Adile Hanım’ın birleştirici tarafı kadar, yangın söndürücü tarafı da vardı. Vakıa evlenme denen müesseseye hürmet ederdi. Fakat tanıdığı kadınlar, kendi muhitinin dışından evlenseler, daha memnun olurdu. Kendi arkadaşları kendisine kalmalıydı. Onlarla ancak küçük flörtler yapabiliirdi. Adile Hanım buna ses çıkaracak kadar zalim değildi. Sonunda evlenseler bile, bu yeni yuvayı kurmak için Adile Hanım’ın gayreti, yardımı istenmeliydi. Bu hayat ve onun zahmetleri, bu kadarcık bir tatmin de olmasa çekilir iş miydi? Hâlbuki Mümtaz’la Nuran birbirlerini tanıyarak işe başlamışlardı. Zaten Adile Hanım ikisinde de, öteden beri tek başına iş görmek hevesini sezerdi. Bu yüzden, demin Mümtaz’ın genç kadına bakış tarzını gördüğü zaman onları üç gün sonra sofrasında birleştirmek için verdiği karardan derhal dönmüştü.”⁵⁰

Mümtaz’la Nuran’ın birbirlerini tanıyarak duygusal bir ilişkiye başlamış olması arabuluculuğa ihtiyaçlarının olmaması, arabuluculuğu vazife edinmiş bu alanda on iki yıllık bir tecrübeye sahip ve bunun için yöntemler, teknikler ve belli bir ilke geliştirmiş olan Adile Hanımı her ne kadar buna saygı duymuş gibi davransa da aslında içten içe onu rahatsız etmiştir. Ona göre tüm etrafındaki ilişkiler onun kontrolünde olmalıydı; bu konuda tecrübeliydi ve ona danışılmalıydı. Belki de bunda duyulan eğrelti umursamazlık biraz da Nuran ve Mümtaz’ın etraflarında sevilen insanlar olmasından kaynaklıydı. Bu denli uyumlu ve mutlu çiftin arası neden kendisi tarafından yapılmış olmasaydı?

⁵⁰ Tanpınar, Huzur, s. 90-91

Bir diğerk evlilik memuresi de Sahnenin Dışındakiler romanından Sakine Hanımdır. Sakine Hanım için evlenmek ve evlendirmek çok ciddi bir iştir. Bu konuda çiftler arasında çok hassas bir muvazene takip eder.

“Sakine Hanım akrabam, biliyorum işte. Kadıncağız yazları behemehal Avrupa'dadır. Döner dönmez İstanbul'da eşi dostu evlendirmeye kalkar! Sabah akşam Ahmet Bey zengin, hem çok zengin... Mücella Hanım'ın da yaşı geldi hem güzel kız hem de güngörmüş okumuş yazmış piyanoda çalıyor şunlar evlenseler ne iyi olur?..”⁵¹

Yılın geniş bir kısmını Avrupa'da geçirir, döndüğünde ise giderken yarım kalmış veya gözüne kestirip de Avrupa'ya gideceği için takip edemeyeceğinden başlamadığı çöpçatanlık işlerine Avrupa'dan döner dönmez ihmal edilmiş bir vazifeye sarılırcasına tekrar Avrupa'ya dönene kadar kendini bu işlere kaptırır.

“O yıllarda İstanbul'un en parlak, en kıskandırıcı evlenmeleri Sakine hanımın vasıtasıyla olanlardı. Bu başarımın başlıca sırrı, Sakine Hanım'ın çok realist yaradılışında idi. İzdivaç ona göre bir iş belki en mühim ve ciddi bir işti; Her şeyden evvel de hesaba dayanıyordu. Sakine Hanım bu hesabı sade para üzerine kurulmaz daha doğrusu iki tarafın da behemehal zengin olmasını istemezdi. Bir tarafın getirdiği maddi nimetleri öbür tarafın şöhret, asalet, güzellik, iyi tahsil, görgü, zeka mevkii, bağlanma kabiliyeti gibi meziyetleriyle birleştirmeye çalışırdı. Böylece manevi kıymetler de onun izdivaç piyasasında bir nevi esham ve hisse senedi gibi efektif rolü oynardı.”⁵²

Sakine Hanım kendi devrinin imrendiren evliliklerine imza atmış, bu konuda rüştünü ispatlamış bir hanımdır.

“Erkek çocuk evden ayrılacak mahluktur. Er geç ayrılırlar. Fakat damat ayrı da otursa ailenindir; Ona girmiştir, diye bu tarihi ve sosyoloji görüşü hülasa etmiştir.”⁵³

Öyle ki bu konuda felsefi, sosyolojik tespitlerde de bulunmuştur. Kudret Beyi de ilk bulduğu fırsatta:

⁵¹ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 70

⁵² Tanpınar, a.e., s. 74

⁵³ Tanpınar, a.e., s. 74

“-Bey efendiciğim’ demişti. “Niye evlenmiyorsunuz?” Kudret Bey’in bu soruların karşısındaki hali görülecek şeydi. Sanki ayaklarının dibine birden bire bir yar açılmıştı.

-Aman Hanım efendiciğim...

Fakat Sakine Hanım oralarda değildi.

-Bakın ne düşünüyorum, size Avrupalı bir kadın lazım. Sizi ancak Avrupalı bir kadın idare edebilir ve tatmin eder. Çünkü siz sanatkâr ruhlu insansınız. Aşka değil, şefkate, anlayışa ihtiyacımız vardır. Herkes sizi anlamaz, istersiniz böyle birini tanıyorum. Fevkalade güzel bir kadın, bir inci... ve Sakine Hanım’ın eli bir inciye hakikatten baş parmağıyla ikinci parmağının arasında tutuyormuş ve bize o anda gösteriyormuş gibi bir yığın yüzük ve bilezik parıltısı içinde havaya kalktı; -Evet hakiki bir inci beyefendi. Kültürlü, sakin, tecrübeli, olgun, erkek ruhuna aşına bir kadın... İsterseniz gelecek hafta Perşembeye gelin, görün!”⁵⁴

Sahnenin Dışındakiler romanında arabuluculuk vazifesini üstlenen karakterse Sakine Hanımdır. Sakine Hanım döneminde imrenilecek evlilikleri gerçekleştirmiş, bu konuda kendini ispat etmiş bir arabulucudur. Tıpkı diğer arabulucu tiplerinde olduğu gibi Sakine Hanımın da kendince bir metodu, stratejisi vardır. Görmüş geçirmiş, Avrupa tecrübesi olan, kültürlü, entelektüel bir adam olan Kudret Bey’e kendi muvazenesinde ancak Avrupalı bir kadın yakıştırdı. Fakat ne olursa olsun, ne şekilde olursa olsun Avrupalı olmalıydı. Bu arabuluculuğun sonu ironik bir hayal kırıklığıyla biter. Entelektüel bir adama yerel kadınların yakıştırılmaması, Avrupalı bir kadının layık görülmesini ve Kudret Bey’in bu kadını görmeye gidene kadarki süreçte Avrupalı kadınlara iltifatlar, övgüler yağdırarak onarı idealleştirilmesi eleştirilmiştir. Görüşme günü gelip çatığında Kudret Bey, Avrupalı kadının fiziksel ve estetik görünümünden yaşadığı hayal kırıklığı Avrupa hayranı olanların düştüğü durumu özetler niteliktedir. Görüşmeye gitmeden önce Avrupalı kadınları öve öve bitiremeyen, Avrupalı kadınların her noktada Türk kadınlarına örnek olması gerektiğini hatta bu önderliği bizzat tanışacağı Avrupalı kadına vereceğini dile getiren ve Türk kadınlarının artık değişen dünyayla beraber Avrupalı kadınların çalışkanlığını,

⁵⁴ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 75

entelektüel kimliğini, çözümcülüğünü örnek almaları gerektiğini bir hafta boyunca Cemal'e anlatan Kudret Bey tanıştığı Avrupalı kadının karşında tam bir hayal kırıklığı yaşamıştır.

“Hayatımda birçok hayal sükûtu gördüm. Fakat o günkü kadar beni şaşırttın mı pek az hatırlarım.Salona girdiğim zaman Sakine Hanım otuz, otuz beş yaşında gözlüklü,mürebbiye veya hasta bakıcı olduğu ilk bakışta anlaşılabilir, kıpkırmızı yüzünden sıhhat,azim, otorite,hülâsa güzellikten başka her şey akan şümüllü bir kadınla daha doğrusu bu kıyafete bu milliyete girmiş, sırtına haki renkte sağlam imkansız derecede sağlam bir kumaştan bir tayyör geçirmiş, ayaklarına belki bir tabur askerinin ancak eskitebileceği alçak ölçekli -en garibi üstü fiyongalı- bir ayakkabı çekmiş bir nevidolapla baş başa oturmuş konuşuyorlardı.

...

Bu, o kadar çabuk olmuştu ki kadıncağızı görür görmez Kudret beyin yüzünü alt üst eden, çok ıstıraplı hayretle onu tanımanın sevincini ilan eden, ariyet tebessüm birbirine karışmış, zavallı baba dostum adeta iki çehreli bir hilkat garibesine dönmüştü. Türkçede bir gözüyle ağlıyor öbür gözüyle gülüyor tabiri vardır, Kudret Bey'in o anda hayal sükutunu şaşkınlık yeishatta bir nevi hurafevi korkunun beraberce zapt ettiği yüzünü; ve onların üstünde hiçbirini dağıtmak şöyle dursun sanki hepsi teker teker ve daha iyi görürsün diye parlayan o şirin ve terbiyeli tebessümünü,onun sahte sevincini, bu tabir bile anlatamaz.O kadar ki, tanıdığım Kudret Bey ortadan kaybolmuş, yerine aynı kafa hacminde birbirine ebediyen yabancı, çizgileri mücadele halinde iki ayrı yüz taşıyan bir insan bir nevi ve mitolojik mahluk geçmişti.

- İşte size o kadar metini ettiğim aziz muhibbemFraulein Bettina Van Groeimer!

Türkçeyi, Fransızcayı, Almancayı çok iyi bilir. Aziz dostum, büyük entellektüelimiz Kudret beyefendi.”⁵⁵

2.2.2. Evlilik Sonrası

2.2.2.1. Sabiha'nın Anne ve Babasının Evliliği

⁵⁵ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 90-91

“Annesinin hastalığı, babasının içki ve eğlence düşkünlüğü, aralarında hiç eksik olmayan kavga, hülasa bütün bir huzursuzluk, onda daha o küçük yaşlarda bir yığın tehlikeli mekanizmalar işlemiştir.

...

Ona göre babası, annesinin yüzünden hayatı alt üst olmuş bir biçare idi.”⁵⁶

“-Yine evde kavga var... dedi. Nerde ise çıldıracaktım! Bilir misin artık evde bir saniye durmak istemiyorum! Keşke erkek olaydım!

-Peki niçin bu kadar kavga ediyorlar? ...

-Babam içiyor, içtikçe ya neşeleniyor, ya mahzun oluyor. Annem ikisine de tahammül edemiyor. Sonra para meseleleri var. Her gün annemin bir şeyi gidiyor. İlk önce veriyor sonra ‘elin karılarına yediriyorsun!’ diye kavga ediyor. Bıktım artık.”⁵⁷

Sabiha’nın anne ve babasının evliliği geçimsizlik, şiddet üzerine kuruludur. Bu durum Sabiha için katlanılmaz bir durum olmasının yanı sıra sürekli anne ve babasının arasında kalır. Geçimsiz bir ortamda yetişen Sabiha da dikkatini hep öğrenmeye verir. Her ne kadar kızlarının durumunu az çok farkında olsalar da evdeki gerginlik bir türlü sona ermemektedir. Annesi hasta babası ise sürekli alkol tüketen bir baba ve eştir. Dolayısıyla bu denli patolojik bir ortamda Sabiha da güvensiz yetişir. Nitekim Sabiha’nın evliliği de bundan farklı olmaz.

2.2.2.2. Sabiha ve Muhtar’ın Evliliği

⁵⁶Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 28-30

⁵⁷Tanpınar, a.e., s. 33

“-Evlenmeleri 1916 sonunda oldu. Fakat daha evvelden sevişiyorlarmış. Benim haberim yoktu. Tanışmaları Şehzadebaşı’nda iken hazırladığımız Moliere temsili vesilesiyle oldu. Galiba buna siz beraberce karar vermişsiniz. Bilir misiniz Sabiha sizden bana ne kadar çok bahsederdi.”⁵⁸

“Hatırlanacağı gibi Atiye Hanım Behçet bey sevmediği bir onunla mutlu olmadığı halde kocasından ayrılmayı hiç düşünmemiştir son nefesini verdiği halde hala Behçet beyin hanımıdır.

Oysa Sabiha kendisini içten yıktığını söylediği bir evliliğin yükünü taşımayı reddeder Atiye hanımın atmayı hiç düşünmediği adamı o atar ve kocasından ayrılır Üstelik bu kararı alırken başka bir erkeğin himaye Senin de hayatını sürdürmeye Fikrimde de değildir.”⁵⁹

Tanpınar romanlarında daha önce de ifade ettiğimiz gibi aşık olunarak yapılmış bir evliliğin mutlulukla devam ettiği veya aşık olanların evlenebildikleri görülen bir durum değildir. Sabiha’nın evliliğinde her ne kadar âşık olarak evlendiğini sansa da Muhtar’ı hiçbir zaman sevmemiştir. Neticesinde de belki bir nebze de olsa mutluluk umuduyla başlayan evlilik büyük bir şiddet ve rezillikle bitmiştir. Sabiha da anne ve babasının kaderini yaşar, mutlu bir evliliği olmaz.

“Şüphesiz Sabiha’nın hayatında, bu adamın zaaflarının büyük tesirleri olmuştu. Onu muhtara doğru itenlerin başında elbette Süleyman Bey vardı. Onun karısıyla anlaşmazlıkları, acayip mizaçları nasıl Sabiha’nın bir takım meselelere çok erken uyanmasına, her şeye kendi içinde cevaplar aramasına sebep olmuşsa, Süleyman Bey’in karısının son hastalık devrinde ve bilhassa ölümünden sonraki hayatı da Muhtar’la evlenmesine sebep olmuştu. Bütün bunları bana anlatan Kudret Bey, Muhtar’da kendisini kuvvetle çeken bir tarafın bulunmasına rağmen Sabiha’nın son dakikaya kadar tereddüt ettiğini de söylemişti”⁶⁰

Anne ve babasından her şeyin farkında olan Sabiha yine de kendi evliliğin de aynı hatayı yapar. Muhtar’ı yeterince tanımayarak evlenir onunla. Annesinin ölümüyle

⁵⁸Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 212

⁵⁹ Sevdâ Yüksel, “Tanpınar’da Kadın”, Tanpınar’da Kadın, Bursa, Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2014, s. 167

⁶⁰Tanpınar, a.e., s. 256

hepten yalnız kalan Sabiha alkolik babadan da kurtulma, uzaklaşma umuduyla Muhtar'ın kollarına bırakır kendisini. Hem Muhtar'a kayıtsız kalamazken, onda Sabiha'yı güçlü bir şekilde çeken bir taraf varken diğer bir yandan da evliliğin son anına kadar şüphe ve tereddüt etmiştir. Tüm bunları Kudret Bey'den dinleyen Cemal her şeyi anlar. Sabiha adeta bir aile diziminin kurbanı olmuştur.

2.2.2.3. Nuran ve Fahir'in Evliliği

“Romanyalı bir kadın yüzünden iki sene evini barkını bırakmış, şurada burada sürtmüş, sonra da bir gün artık beraber yaşayamayacaklarını, ayrılmaları lâzım geldiğini söylemişti.

Gerçekte, bu, başından beri mesut olmayan bir evlenmeydi. Birbirini çok sevmişler; fakat vücutça hiç tanımamışlar, Fahir sinirli ve bezgin, Nuran sadece sabırlı, yan yana birbirlerine kapalı, fakat gündelik işlerde açık, iki tesadüf mahkûmu gibi yaşamışlardı. Fatma'nın dünyaya gelişi, bu kapalı ve hemen hemen neşesiz hayatı başlangıcında biraz değiştirir gibi olmuştu. Fakat çocuğunu çok sevmesine rağmen ev, Fahir'i daima sıkımsı, karısının sessiz, yumuşak ve kendi âlemine gömülmüş hayatını daima yadırgamıştı. Fahir'e göre Nuran ruhen tembeldi. Hakikatte ise kadın yedi sene bu yarı uyku hayatından onun kendisini uyandırmasını beklemişti”⁶¹

Nuran ve Fahir'in evlilikleri her ne kadar birbirlerini sevmeleri ile başlasa da evlilik içerisinde zamanla ne Fahir, Nuran'a ne de Nuran Fahir'e uyumlanamamış, birbirlerini anlamamışlardır. Fahir'in atak, hareketli, sıkılgan ve bezgin halleri, Nuran'ın ise sabırlı, uyusuk, ağır ruhlu halleri ayrı dünyaların insanları olduklarını zamanla göstermiştir. Fahir ve Nuran sadece gündelik hayatların da düzenli bir frekans tutturabilmişlerdir. Nuran'ın bu ruh tembelliği ve Fahir'in kolay kolay mutmain olmayışı, onu Romanyalı bir kadın olan Emma'nın etkisi altında bırakmış, Fahir Nuran'ı bu kadınla aldatmış, Emma'dan ayrıldığında bile eve dönmemiş ve sonunda da boşamaya karar vermiştir. Tanpınar'ın romanlarında mutlu, mesut başlamış ve öyle

⁶¹ Tanpınar, Huzur, s. 80

devam etmiş bir evlilik görmek zordur. Evlilikler ya temelden bir isteksizlik ve uyumsuzlukla başlar ya da sevgi ve aşkla başlasa bile bu zamanla kaybedilir.

“... Daha dün Fahir’den bir mektup almıştı “sensiz yaşamak çok güç... ister misin her şeyin üstesinden geçelim. Kendimize yeni bir hayat yapalım. Çocuğumuzun etrafında!” Bu muhakkak Adile’nin işi olacaktı. Kim bilir Fahir’in kıskançlık damarlarını nasıl kudurtmuştu.

Nuran'ın bu tahmini doğrudur. Yalnız bir nokta daha vardı. Emma, Fahir’den ayrılmış, İsveçli zenginle Paris'e gitmişti. Rasyonel hayat hülyalarında daima kötü bir tesadüfün karışmasından şikâyetçi olan Emma, bu sefer cenubi Amerikalı yat kaptanına mağlup olmamış, hatta bu cazip tehlikeyi yeni aşığından uzaklaştırmıştı. Onun için Fahir eski karısına dönmek istiyordu. O himaye edeceği arkadaşlığını yalnız kendisine hasredebileceği bir kadına muhtaçtı. Uzvi anlaşmazlıklarına rağmen, Nuran da bu arkadaşlığı tanımış ve sevmişti. Şimdi bu sıcak mahremiyetin yokluğu her an için bin türlü hayalle canlanıyordu. Kaldı ki Adile Hanım iki üç tesadüfle ona Nuran'ın Mümtaz’ı sevdiğini, Onunla ne kadar mesut olduğunu anlatmıştı.”⁶²

Emma’nın Fahir’i terk etmesiyle ortalıklarda kalan Fahir, Mümtaz’ın, Nuran’ın hayatındaki duygusal varlığından da haberdar olmasıyla Nuran’a dönmek ister. Bu isteğini, şikâyetlerini, pişmanlıklarını anlattığı bir mektup yazar. Mektup Nuran’a ulaştığında Nuran tedirginlik ve huzursuzluk hisseder çünkü Mümtaz’la yeni bir başlangıç yapmak üzeredir. Huzursuzluğun tek sebebi bu da değildir. Nuran kendini tanımaktadır. Fahir’in tekliflerine ve özüne yenik düşeceğini belki de hissetmektedir. Çünkü Nuran her ne kadar kendi mutluluğunu aramakta ve aşk kadını gibi görünse de, Mümtazla olan her türlü entelektüel paylaşımlarında uyum yakalasalarda, Nuran her hareketinde klasik bir kadın olduğu gibi evliliğinde de devamı ve sağlığı için, Fahir’in aşırılıklarına rağmen duygusal uyumu bir kenara atıp, topallayan ve aksayan evliliğini kurtarmanın peşine düşebilecek bir kadındır. Çünkü her şeye rağmen evliliği kurtarmak da klasik bir davranıştır.

Bunun yanı sıra Nuran, anneannesine de benzetilmektedir. Anneanesi dedesini başka bir adam için terk etmiştir. Nuran, anneannesine benzetilmekten

⁶² Tanpınar, Huzur, s. 231-232

rahatsızlık duyduğu için de hayatı boyunca ona benzeyecek davranışlardan da kaçınmaktadır. Fahir'in onu terk etmesine rağmen belki de Nuran eşine geri dönmek, evliliğini kurtarmak ve kızı için bir fedakârlık yapmakla anneannesine benzetilme kılıfından tamamen kurtulacaktır.

“Eski kültüre Vakıf bir ailenin Ferdi olan doğuran büyükannesinin Fatma Hanım şahsiyetinden de izler taşır Çünkü büyükannesi ailede çok kuvvetli bir hatıra bırakan bir aşk macerası yaşamıştır Nuran Mümtaz aşkında Nuran'ın tavırları büyükannesinin tavırlarını andırır şekildedir Mümtaz Nuran aşkı tensel bir zevki içermez bu aşk daha çok Ruhi Felsefi bir derinlikte sürüp gider.”⁶³

“Nuran ihtirasları yüzünden etrafına muzdarip edenlerin çok olduğu bir aileden geldiği için hislerinden seyahati adlı ile yaşamak ister bu nedenle Ada vapurunda tanıştığı genç adamı parantez içerisinde mümtazın hislerinden önce aklıyla görür.”⁶⁴

Nuran'ın içten içe evliliğini kurtarma muhasebesi İhsan ve Macide'nin evliliğinde daha farklı bir boyutta karşımıza çıkar. İhsan hastadır fakat eşi Macide de hastadır. İlk çocuklarını henüz ikincisi yeni doğmuşken elim bir kazayla kaybetmiş olmaları çifti dağıtmış en çok da Macide kendine bir türlü gelememiştir. Bu evlilikte İhsan Macide'yle olan evliliğini kurtarmaya çalışan güçlü bir karakter olarak karşımıza çıkar. Doktorların yataklarını ayırın demesine rağmen İhsan büyük bir risk alarak Macide'yle tekrar çocuk sahibi olurlar. İhsan'ın planı tutmuştur; Macide bebeğin getirdiği sorumluluklarla kendini toparlamıştır. Bu da Cemal'le göre İhsan'ın hayata inanmasından, yaşama tutma gücünden gelmektedir. Bu evlilik tipolojisi daha uyumlu ve beraberliği sürdürmeye gönüllüdür. Ne İhsan Macide'nin hastalığı nedeniyle ondan uzaklaşır ne de Macide hastalığının rehavetiyle İhsan'ı ve evliliğini gözden çıkarır. Bu evlilik çiftin el ele verip kendi içlerinde, kendi ürettikleri uygun çözümle küçük mücadelelerinin sonunda kurtarılmış bir evliliğidir.

2.2.2.4. Macide ve İhsan'ın Evliliği

“ - Sen Macide'ye hasta diyordun, halbuki pek bir şey yok gibi geldi bana...

⁶³ Şaban Sağlık, Bir Popüler Romancı Esat Mahmut Karakurt – Bir Estetik Romancı Ahmet Hamdi Tanpınar, Ankara, Akçağ Yayınları, 2010, s. 208

⁶⁴ Sevda Yüksel, “Tanpınar'da Kadın”, s. 168-169

- Hastaydı, fakat İhsan iyileştirdi.

- Ne ile ?

- Çocukla...

İhsan hayata inanır; anlıyor musun? Hayat mucize ile doludur, der. Hayatın sırrı ona göre gene kendisindedir. Macide'nin hastalığı zamanlarında Nazilerin castration metodu mühim bir mesele gibi etrafı sarmıştı. Hemen her tarafta münakaşa ediliyordu. İhsan buna kızılıyordu böyle bir anadan doğacak çocuğun zihnen sakat olması şöyle dursun, yeni bir anneliğin ve mesuliyet fikrinin Macide'yiyi edeceğine inanıyordu. Sonra bu kadar genç bir kadınmanne olmak hakkından mahrum edilmesini, hem ona hem de tabiata karşı bir cinayet gibi görüyordu. Tanıdığı bazı doktorlar Macide'ye bir enkaz gibi bakıyorlar, yatakları ayırın, diyorlardı.

Nihayet İhsan kararını verdi. Tabii tehlikeli bir şeydi. Nasıl diyeyim, aksi neticeverseydi büyük felaket olurdu. İhsan kendi eliyle sevdiği kadını öldürmüş olabilirdi. Doğum Macide'yi sarsabilirdi. Fakat İhsan hayata güvendi. Sabiha hatta zahmetsiz doğdu. Hem de ne güzel kız. Macide'de eski Melankolik hal azaldı, sadece hastalığın ufak tefek izleri kaldı. Bazen dalıyor, fakat eskisi gibi kucağındaki bebeğe masal anlatmıyor.⁶⁵

Mahur Beste romanında Atiye'nin evliliği, evliliğinin öncesi, evlilik süreci ve evlilik yılları tam bir trajedir. Behçet bir eş ve damat olarak sevilememiş, küçük görülmüş, beğenilememiş, sosyal ve bürokratik ortamlarında utanç kaynağı olmuştur. Behçet'in içine dönük yapısı ne babası tarafından, ne eşi tarafından, ne de kayınbabası Ata Molla tarafından kabul görmüştür. Atiye'ye bir şehzadenin aşık olması, padişahın Ata Molla'yla dünür olmak istememesi gibi nedenlerle Atiye'nin kendi iradesinde ve kontrolünde olmayan, Dr. Refik'le hülyalarının yarım kaldığı, evlilikle ilgili fikri dahi sorulmayan bir dönemde ve durumda Behçet'le evlendirilmiştir. Bu durum bir nokta da diyebiliriz ki dönemin bürokratik düzeninin genç bir kadının hayatını karartışının da resmidir.

2.2.2.5. Atiye ve Behçet'in Evliliği

⁶⁵ Tanpınar, Huzur, s. 206

“Atiye hanımı o yaz Çamlıca'da araba gezintisinde şöyle bir görüp beğenen ve görenek dışında bir şehirli kızla evlenmek için Hünkâr'dan izin isteyen bir Şehzade'nin o zaman için çok garip arzusu vardı. Hünkâr bu işe fena halde sıkılmıştı. Üstelik Ata Molla gibi hakikaten dessaz bir muhterisin bir şehzadeye kayınpeder olması aklının alamayacağı şeydi. Bu işi kökünden halletmek için AtaMolla'nın kızını derhal evlendirmeye karar vermişti. İsmail Molla'nın felaketini bilen yakınlarından birisi sırf gadre uğramış adamın gönlünü alma vesile olur diye Behçet Bey'i tavsiye etmişti.”⁶⁶

Bunun yanı birbirlerine sürekli zıt giden dönemin iki bürokratik adamının dünür olması romanda ayrıca bir gerilim unsuru oluşturmaktadır.

“İsmail Molla'nın bu evlenmeden hoşuna gitmeyen taraf oyuna Behçet Bey gibi zayıf bir kozla girmeseydi. Yoksa hiçbir tabiatının sevmemekle beraber Ata Molla ile kız alıp vermekte onu rahatsız edecek bir şey yoktu kaldı ki gelinini ta küçükten tanırды ve beğenirdi. Atiye Hanım Ata Molla'nın dört kızı içinde en çok hoşuna gideniydi.İsmail Molla onu en son defa gördüğü bayram sabahını hatırlıyordu”⁶⁷

“Ata Molla kızının Behçet Beyle evlendirilmesine çok kızmıştı. Behçet Bey'i damat olarak beğenmiyordu. Çirkindi, kısa boyluydu. Halbuki Ata Molla kısa boylu insanları sevmezdi sonra onu zeki de bulmuyordu. İnsanı sinirlendiren halleri vardı. ... Üstelik satrançtan da anlamıyordu bu da Ata Molla için mühim bir eksikti o iki büyük kızının damatlarının satrançta imtihan ederek evlendirmişti. Üçüncüsü bu kaidenin dışına çıkmıştı. Ama kabahat kendisinde değildi. Kız dayısının oğluyula sevişmişti”⁶⁸

“Fakat dört kızı da elinden giderse ne yapacaktı? Onu kendisi ihtiyarlığı için bir nevi ihtiyat akçesi gibi saklamıştı.

- Oğlum, sevgi kaza ve kaderle kızım Atiye ile evleniyorsun. Vakıa bu işi Gönül rızası ile ben yapmadım. Fakat ne yapalım, hünkarımız böyle emretmişler. Babanın hatırı için kızımı kurban ettiler. Olan oldu, hiç olmazsa bundan sonra kendine bir çeki düzen ver, şöyle adam akıllı bir adam olmaya çalış. Ben insandan elinde

⁶⁶ Tanpınar, Mahur Beste, s. 39-40

⁶⁷ Tanpınar, a.e., s. 40

⁶⁸ Tanpınar, Mahur Beste, s. 50

olmayan şeyleri istemem. Mesela şu boyunu 2 karış uzat demeyeceğim. Allah seni böyle yaratmış, öyle kalacaksın”⁶⁹

Ata Molla en başından beri hem bir damat olarak hem de insan olarak da beğenmediği, küçük gördüğü Behçet’e Hünkârın emriyle en küçük, en kıymetli kızını vermek zorunda kalmıştır. Bu durum Ata Mollaya çok dokunmaktadır. Behçet’i kenara çeker ve kendine çeki düzen vermesini söyler. Açıkça bakıldığında bu uyarı Behçet’i yine küçük düşüren bir unsurdur. Behçet zaten çocukluğundan bu yana babası tarafından da beğenilmemiştir. Bu evlilikle de iki otoriter ve hırsı babanın arasında kalarak hepten küçülmüştür.

“Bununla beraber bu evlenmede kendisini memnun eden bir taraf ta yok değildi. Düğün masrafı fazlasıyla Hünkâr tarafından verilmişti. Vakıa, Atiye'nin bütün çeyizi hazırda harp meydanında yaralandığı için hareketleri çadırından idare eden bir kumantan gibi karısı, yattığı yerden kızlarının birçok eksiklerini, hatta yıllardan sonra muhtaç olacakları şeylere çok önceden hazırlamıştı.”⁷⁰

Atiye ve Behçet’in evliliği Hünkâr’ın emriyle olması üzerine Ata Molla’nın hiçbir düğün masrafı yapmak zorunda kalmaması, tüm masrafların Hünkâr tarafından karşılanacak olması, her ne kadar Ata Molla bu evlilikten razı olmasa da memnun olduğu bir durum olarak aktarılmıştır. Atiye’nin annesi de zaten Atiye’nin çocukluğundan beri her ne kadar kendisi hasta olsa da yıllar sonra bile ihtiyacı olabileceği şeyleri, çeyizini hazırlamıştır.

Bu pasajlardan klasik bir evlenme ritüeli çıkaramıyoruz. Genelleme yapmak zor fakat yine de genel bir evlenme ve evlendirme durumu olarak kız çocuklarının çeyizlerinin onlar henüz küçükken hazırlanmaya başlandığı çıkarımında bulunmak mümkündür.

Atiye iyi bir terbiye almış, görgülü bir kızdır. Yeni evini ve ortamını çabuk kabul etmesi ve istemeyerek dahi olsa Behçet’le evlenmiş olması ve buna rağmen yaşadığı dönemin ve içinde yetiştiği törenin bir kuralı olarak, karşısına kim çıkarsa

⁶⁹ Tanpınar, a.e., s. 51

⁷⁰ Tanpınar, a.e., s. 52

çıksın, istese de istemese de kocasını sevmek zorundadır. Atiye bu süreçlerde büyük bir olgunlukla kaderine razı olmuşluğun uyumunu sergilerken Behçet tüm bunların altında ezilmekte aynı zamanda karısına karşı sevgi ve öfke arasında çatışmalı duygular beslemektedir. Aynı kaderi farklı kulvarlarda paylaşımlarına rağmen Atiye büyük bir kabullenmişlik içerisinde hatta onun da koluna girmiştir. Behçet ise içinde bulunduğu durumu iyi yönetememektedir. Özellikle de ilk ve son bebeklerini kaybetmelerinden sonra Atiye kursağında kalan annelik duygusunu Behçet'e yönlendirerek bağlılık geliştirmiştir.

“Atiye evin çabuk benimsedi. Yetiştigi terbiye, kaderin karşısına çıkaracağı kocayı sevmeyi ona öğretmişti. Üstelik biricik çocuklarının doğduktan üç gün sonra ölmesi üzerine boş kalan annelik tarafıyla Behçet'e gittikçe daha fazla bağlandı. Kocasının çocuğa benzeyen tarafları o kadar çoktu ki... bir çocuk gibi bakılmağa muhtaçtı. Atiye ise kendisinden zayıfları sevebilecek yaratılıştaki olanlardan da böyleleri daha ziyade anne olurlar ve bir öncekini büyüttükçe yeni gelen çocuğa bağlanırlar. Hâlbuki ilk çocuğun güç doğuşu genç kadını bir daha doğurmamaya mahkum etmişti.

Yazık ki Behçet bütün bunları anlayabilecek bir yaratılıştaki değildi. O bütün mahcuplar gibi yalnız kendisine bakıyor. Her şeyi kendi değerleriyle ölçüyordu. Karısını kendisine üstün buluyor. Ezilmemek için elinden geldiği kadar ondan uzak yaşıyordu. Ona karşı acayip bir sevgisi vardı; kin, kıskançlık, unutmak arzusu, öylesine hayranlık, hepsi birbirine karışmış garip bir halita meydana getirmişti.”⁷¹

Bunalımlı evliliğinin içinde Atiye için en kuvvet verici şey kayınbabası İsmail Molla'nın onu anlaması, genç kız ruhuna uygun olan şeyleri ondan esirgememsiydi. İsmail Molla elinden geldiğince adeta gelinini oyalamakta, evliliğinde boş kalan yerleri başka nesnelere doldurmaktadır. Atiye, Behçet Bey'in karısı olmaktan mağrur değil fakat İsmail Molla'nın gelini olmaktan son derece mağrurdur. Atiye'nin kendini güçlü hissettiği, güvende hissettiği ve yükseldiği yer kayınbabasının varlığının olduğu yerdir.

“İsmail Molla olmasaydı Atiye'nin hayatı çalışkan bir örümceğe benzeyen bu koca ile gerçekten dayanılmaz bir şey olurdu. Molla Bey, genç kadının hayatında

⁷¹ Tanpınar, Mahur Beste, s. 61-62

aksayan tarafı çok çabuk görmüştü. Kadın tecrübesi, hayatında güzelliğe verdiği yer, bu narin ve talihsiz mahlûku anlamasına yardım etti. Bir nevi sürgün hayatına benzeyen bu evlilik hayatında, elinden geldiği kadar onu eğlendirmeye; hatta mesut etmeye çalıştı. Gelininden hiçbir şeyi esirgemiyor, hatta bazı arzularını garip bir sezişle önlediği bile oluyordu. Hiçbir moda ve yenilik yoktu ki İsmail Molla'nın gelini herkesten önce ondan hevesini almış olmasın. Boğaz havasının Atiye'ye yaramayacağını anlayınca ne yapmış, yapmış yazları oturmak için Erenköy'ünde onun istediği gibi küçük bir köşk satın almıştı.”⁷²

2.2.2.6. Halit Bey ve Ruhsar'ın Evliliği

Mahur Beste romanında dikkati çeken başka bir evlilik de Halit Bey ve Ruhsar'ın evlilikleridir. Halit Beyin annesinin Ata Molla'nın kızını oğluna önermesi üzerine Halit Bey görüşmek ister fakat satranç bilmediği için bundan vazgeçer. Buradan geleneksel bir evlendirme türü olan görücü usulü evliliğin erkek annesinin kadın oturmalarında kız beğenmesi ve oğluna teklif etmesini görüyoruz. Başka geleneksel bir unsur da kayınpederin damat adaylarında illaki bir şart aramaları, bir koşul sunmalarıdır. Ata Molla'nın şartı elbette yine münhasırdır. Damat adayının satranç oynamayı bilmesi ironiktir. Buradan şu sonuç çıkarılabilir ki Ata Molla satranç bilgisi, entelektüel bilgi ve stratejik zekayla ilintileyerek mental bir sınav uygulamakta ve yetenek ölçmektedir veya tamamen kendi odaklı olarak her akşam satranç oynayabileceği adeta istediği her an elinin altında, koşulsuz ve mecbur bir partner aramaktadır.

“Onun evlenmesi de garip olmuştu. Bir gün annesi ona:“Ata Molla Beyefendi'nin büyük kızını gördüm; Allah bağışlasın, Sülün gibi... sana almayı çok isterdim, ama bilmem veririm?” demişti. annesinin ağzından herhangi bir kadının methini ilk defa işiten Halit Bey:“Niye vermesin? Bir kere isteği ver.Gerçi devlet

⁷² Tanpınar, a.e., s. 63

memuriyetimiz yok ama, iyi kötü varlıklı insanlarız. Ailemizde öyle tanınmamış değildir.” cevabını vermişti.

Annesi bunun üzerine, Molla Bey’in paraya pula bakmadığını yalnız satranç meraklısı olduğu için kızını satranç bilmeyene vermek istemediğini söylemişti. Bu isteksiz konuşma burada kalmış, ne ana ne de oğul bir daha bu bahse dönmüştü.”⁷³

Halit Bey işten fırsat bulduğu her anda satranç çalışmış, öğrenmiştir. Bir akşam yemekte annesine Ata Molla’nın kızını evlendirip evlendirmedeğini sorar. Evlendirmedeği yanıtını alınca da kendisine istemesi söyler.

“Altı ay sonra, bir akşam üstü, yemek yerlerken, konuşma arasında Halit Bey:“anne, Ata Molla kızını evlendirdi mi?..” diye sormuş,“Hayır.” cevabını alınca:“şunu benim için isteyiver. Ben satranç öğrendim” demişti. Halit Bey, aradaki zaman zarfında, çeşitli davalarından, Avukat istişarelerinden, vakıf ve şer’iyye sicilleri kayıtlarını yoklamadan, mühim gördüğü işlerde babasının ortaklarının harekete getirmek gibi şeylerden vakit buldukça satranca çalışmış, adalet işlerinde gösterdiği anlayışı, kabiliyeti, ısrarı, bu işte de gösterebildiği için şöyle böyle bir şeyler öğrenmişti.”⁷⁴

Nihayetinde Halit Bey Ata Molla’nın kızıyla evlenir ve iç güveysi olarak onun konağına taşınır. Bir numarayla iki ay sonra kendi evine kaçana kadar her akşam satranç oynayacağı esaret günleri başlar.

“İki ay sonra Halit Bey, parlak bir düğünle, Ata Molla Bey’in konağına İç güveysi girmişti.”⁷⁵

2.2.2.7. Hayri İrdal’ın Babasının Evlilikleri

“Babamın birçok kusurları vardı ve zavallı hiçbirini gizleyemezdi. İlk karısını ve ondan olan çocukları zar zor beslerken şer’i mahkeme kararıyla evimize birkaç gün için, oda ücretini vererek, misafir kalan bir kadıncağızla hem de kocasından boşandığı günün haftasında, kaşla göz arasında evlenmesi bu zaafların en iyi misalidir.

⁷³ Tanpınar, Mahur Beste, s. 111

⁷⁴ Tanpınar, a.e., s. 111-112

⁷⁵ Tanpınar, Mahur Beste, s. 112

Asıl kötüsü, anneme o kadar bağlı olan babam bu kadıncağızla, onu zengin zannettiği için evlenmişti. Hâlbuki kadın parasızdı. Babama elimizdeki misafirlik bedelini ve bazı mahkeme masraflarını ödemek için ikide bir koynundan çıkarıp gözümün önünde açtığı büyükçe kesedeki mecidiyeler meğer bütün serveti imiş buna rağmen babam bu kadını boşamadı, ömrünün sonuna kadar iki evli yaşadı”⁷⁶

Hayri İrdal’ın yaşantısındaki ironiklikler ve kader kurbanı olması babasından başlar. Annesiyle sıradan bir evliliği olan babasının aklında hiç de ikinci kez evlenmek yokken kazala hayat boyu sürecek olan ikinci evliliğini gerçekleştirir. Bu evlilik de zıtlık da söz konusudur. Annesine bağlı olan babasının ikinci defa sanki mecburmuş gibi bir konumda, süreli gibi görünen bir evlilik gerçekleştirmesi sonra da hayat boyu bu kadınla evli kalması birinci tezatlıkken bu kadınla karısını sevdiği ve bağlı olduğu halde parası olduğunu zannederek evlenmesi sonra da zaten kendisi ailesini zar zor geçindirirken bir de ikinci evliliğinin maddi yükü altında kalması aslın ava giderken avlandığını göstermektedir. Başka bir zıtlık da şer’iyye nikahıyla evlenirken kadının ilk eşinden boşandığının ilk haftasında evlenmiş olmalarıdır. Oysaki şer’i hukuka göre eşinden boşanan bir kadının ikinci evliliğini ancak üç yüz gün sonra yapabilmektedir.

2.2.2.8. Hayri İrdal ve Emine’nin Evliliği

Hayri İrdal’ın Emine ile olan evliliği ise bir görücü usulü, uygun görülmeye örnek olabilecek bir evlilik. Bu evlilikte aşk söz konusu değildir. Fakat Emine Hayri evlendikten sonra kendi içlerinde uyumlanırlar. Düğünlerini Abdüsselam Bey yapar ve onun konağında yaşayacakları için de barınma ve geçinme gibi problemleri de ortadan kalkar.

“...Bir gün Abdüsselam Bey’e benim behemehâl Emine ile evlenmem lazım geldiğini söyledi. Zaten evinden çıktığım yoktu. Kendisi sabah akşam bunun için ısrar ediyordum. Evlenme işi bu yakınlığı rahatlaştıracak, tabii kalacaktı.

Madem baba oğul gibiyiz... Emine ile bu baba oğulluk gbir düğümdaha kazanacaktı. Emine benden iyisini bulamazdı.-Hakikatte bulurdu. Bulması lazımdı. Zavallı Emine!- Benim de şimdilik ondan iyisini bulmam oldukça güçtü. Arada

⁷⁶ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 26

yabancılık denen şey, binaenaleyh alışma güçlüğü falan da yoktu. Yeni ve parasız evlileri o kadar korkutan ev açmak, geçim sıkıntısı, yalnızlık gibi şeyler -Abdüsselam Bey bu yalnızlık kelimesinin üstünde bilhassa duruyordu- Soğanağa'daki evde hep beraberce oturacağımıza göre kendiliğinden ortadan kalkıyordu.”⁷⁷

“... Abdüsselam Bey'in beni o kadar ısrarla kendisine damat yapması, Emine'nin sevine sevine benimle evlenmesi kadar gülünç, budalaca bir şeydi. Bununla beraber böyleydi. Üvey annem evimizde mesut olduğunu sanıyordu. babamla evlendikten sonra bu evin dışında yaşadığı yıllarda bir gün bu eve girebilmek saadetini gözünde öyle büyütmüş, bu işin imkansızlığı kendisini öyle kavramıştı ki, en az müsait saadetten her şeyden en uzak şartlar altında girdiği bu evi şimdi bırakmıyordu. Sadece düşünceye ait, zan üzerine kurulmuş bu Saadet hatırası o kadar kuvvetliydi ki, sonunda Abdüsselam Bey bir hürmet etmeğe mecbur kaldı.”⁷⁸

Emine ile mutlu bir evlilik kuran Hayri İrdal'ın evliliklerinin ilk yıllarında her şey yolundadır. Fakat tek sıkıntıları ilk bebeklerini kaybetmiş olmaları ve kalabalık bir kınakta diledikleri gibi olamamaları. Bunlar dışında her şey leri, güvenlikleri, geçimleri, konforları yerinde olan yeni evli çiftin tek sıkıntısı hür bir şekilde baş başa kalamamaktır.

Bu noktada şunları söyleyebiliriz ki Halit Bey ve Ruhsar'ın evliliğinde olduğu gibi veya Emine ile Hayri İrdal'ın evliliğinde olduğu gibi yeni evlenen çiftlerin geniş aileden ayrılma, bir nebze özgür olma istek ve arzuları başlamıştır. Buna dönemsel zihniyetin değişmesi de diyebiliriz. Büyük aileden ayrılma veya daha konforlu alana taşınma isteği dönemin gençlerinde ve yeni evli çiftlerinde kendini göstermektedir.

“Emine, şirin, Saf ve her şeyden evvel iyi insandı. Hayat karşısında şaşılacak bir cesareti vardı. Ömrü küçük bir kuş gibi Abdüsselam Bey'in evi denilen kafeste geçmişti. Dünyası orada tanıdığı insanlardan ibaretti evlendiğimiz zaman, kapıdan ilk çıktığı gün adımları sendeleyecek, korkup tekrar geri dönecek kadar bu evin dışındaki şeyler için yabancı ve tecrübesizdi. Buna rağmen, galiba her şeyi her tecrübeyi kendisinde yaratılıştan hazır bulanlardan olacak ki, hiçbir şey yadırgamadı. Hiç bir

⁷⁷ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 81

⁷⁸ Tanpınar, a.e., s. 82-83

vaziyette şaşırmadı. Sonuna kadar sağlam, cesur, neşeli kaldı. İlk yıllarımız çok mesut geçti. Mektebi bitirdikten sonra evvela Posta Telgraf'tan çıktım. Sonra Abdüsselam Bey bir dostu vasıtasıyla bana Tünel İdaresinde bir iş buldu. O zamana göre iyi kazanıyordum. İlk çocuğumuzun yaşamamasından başka bir derdim yoktu. Bir de kendimize ait bir hayatımız olmaması... Evde her şey rahat bol ve emniyetli idi fakat hür ve kendi başımıza değildik”⁷⁹

2.2.2.9. Zehra'nın Evliliği

“-Fakat, dedim. Topal İsmail'e kızımı ben nasıl veririm?

-Elbette vermeyeceksiniz. Kızımız anlattığınıza göre zarif ve güzel bir çocuk... Elbette vermezsiniz.

Tekrar aynı çıkmaza girdiğini hissettim.

-Vermem de ne yaparım?

-Akranını bulursunuz... O kendiliğinden gelir.

- Sonra, öbürleri, baldızlarım. Hele büyüğü, şu musiki meraklısını... kim alır!”⁸⁰

Hayri İrdal'ın kızı ve baldızlarını evlendirmek istemektedir. Çünkü evdeki nüfus azalacak böylece yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve kadın gürültüsü de ortadan kalkacaktır. Kızını bir tek Topal İsmail adında hiç de kibar olmayan, kaba saba, kıza layık bulmadığı biri istemektedir. Baldızlarını ise isteyen hiç kimse olmadığı gibi ikisi de birbirinden çılgındır.

“Halit Ayarcı bir müddet düşündü:

- Anlattığınıza göre durup dururken kimsenin alacağı cinsten değil. fakat bilinmez. Mesela, radyoda büyükçe bir şöhret... Herhangi bir gazinoda meşhur bir artist, muganniye sıfatıyla... görüyorsunuz ki her şeyin bir çaresi vardır. Ufak bir refah değişikliği biraz teşebbüs ve gayret, küçük bir görüş farkı her şeyi ıslah edebilir.

⁷⁹ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 83

⁸⁰Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 222

-İtiraf edeyim ki bunları hiç düşünmemiştim, Ben tek çare olarak yalnız evcek bizi alıp götürecektir, bir salgın, bir felaketle bu İşler hallolur sanıyordum. onu bekliyordum.

Hata... Hep hata ne isterseniz kendinizden ve evinizin zavallı hakkından?. Şimdi sizden dinlediklerime göre hepsi ihtiraslı, yaşamaya azmetmiş, insanlar. Bu demektir ki hepsi muvaffakiyetlerini kendilerinde taşıyorlar ve onun ıstırabını çekiyorlar. Alelade hayata razı değiller...

-Hayır, hiç değiller karımı kendisini Hollywood'da zannediyolar bir baldızım büyük bir muganniye olduğuna kani. Küçüğü..

-Tabii... Tabii, öyle olacak! Ve hepsi de size karşı biraz kırgın kendilerini anlamıyorsunuz diye...”⁸¹

Hayri İrdal'ın evdeki kadın nüfusuyla başı derttedir buna eşi de dahildir. Baldızlaından biri şarkıcı olma peşindedir, eşi kendini bir Hollywood starı zanneder, kızıyla babasının ve kardeşi Ahmet'in selameti için kendini feda etmeye hazırdır. Tüm bunların ortasında kalan Hayri İrdal için yek çare gelip hepsini götürecektir bir felakettir. Bir de her şeyin üstüne ekonomik sıkıntılar çökmektedir. Burada tek çözüm evdeki kadınların evlendirilmeleri olarak düşünülmüştür. Halit Ayaracı ise bu duruma hepsinin bireysel özelliklerine uygun olarak bir çözüm önerisinde bulunur. Baldızını meşhurmuşçasına bir radyoda ya da bir gazinoda şarkı söyletecektir

“İşte o gece, sofada yatıyordum. Herkes uyduktan sonra kızım yavaşça yanıma geldi. Ve total İsmail'le evlenmeye karar verdiğini söyledi. Gözleri yaş içindeydi. “Artık tahammülüm kalmadı, diyordu. Ahmet'i de alırım. Belki bakılır . Yarın annesi gelecek... Her gün bir kere uğrayıp fikrimi soruyor razı olduğunu söyleyeceğim.” Ve geldiği gibi sessiz adımlarla hıçkırıklarını kısarak çekilip gitti.

...

“Ahmet'i de yanıma alırım...” Zehra'nın dün gece beni o kadar teselli eder gibi olan bu cümlesi şimdi beni büsbütün korkutuyordu. Bir yerine iki kurban verecektik! elimi alınma götürdüm. “Hayri İrdal, kendine gel” diye düşündüm. Bakamıyorsun! Bu

⁸¹ Tanpınar, a.e., s. 222

çocuğa bakmanın imkânı yok!.., fakat ne çıkardı? talihi değişmeyecektiki. Bilakis daha da kötüleşecekti.”⁸²

Her şeyin ters gittiğini fark eden Zehra babasına kıyamaz ve istemediği bir evliliğe razı olduğunu ve giderken de babasının yükünü biraz daha hafifletmek adına kardeşi Ahmet’i de yanında götüreceğini söyleyen Zehra, Hayri İrdal’ın tabiriyle çözüm olarak kendisini ve Ahmet’i kurban etmeye razı olmuştur. Bu istenmedik evliliği çözüm olarak görmüş ve babasına sunmuştur fakat ne olursa olsun Hayri İrdal’ın kızını feda etmeye gönlü yoktur.

Sonuç olarak Zehra Topal İsmail’le evlenmez, Halit Ayarcı’nın önerileriyle kurtulurlar. Saatleri Ayarlama Enstitüsü kurulduktan sonra ayar istasyonlarında çalışmaya başlar. Bu sayede de evlenir ve eşi de açıkta bırakılmaz Hayri İrdal’ın damadı olması dolayısıyla o da enstitüde işe alınır. Böylece Zehra, bedbaht bir genç kadın olarak mutsuz bir evliliğin için mahkum olacakken, ekonomik özgürlüğüne kavuşur, istediği, kendi tercih ettiği bir adamla evlenir hatta ona bir iş olanağı bile sağlar.

“Zehra enstitüde pek az kaldı. O ayar istasyonlarında çalışmayı tercih etmişti. Ve o sayede evlendi. Ve tabii evlenir evlenmez kocasını yelkovan şubesi şefi ve mütehassısı yaptık. Damadımı da dışarıda bırakacak değildim ya! Küçük baldızım, Zehra’dan boş kalan yere tayin edilmişti. Onu da enstitümüzde iş arayan tavsiyesiz bir genç, müessese ye girmek için başka çare kalmadığımı anlayınca hemen o gün istedi. Bilhassa bu sonucu izdivaç bana enstitüde ayrıca bir nikah memurluğu tesisifkrini verdi. Fakat Halit Ayarcı işin ciddiyetini bozar korkusuyla bu çok yerinde teklifi reddetti”⁸³

⁸² Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 187

⁸³ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 259-260

2.3.DUYGUSAL İLİŞKİLER

2.3.1. Mümtaz ve Nuran

Mümtaz ve Nuran'ın tanışması bir yaz gününde ada vapurunda olur. Birbirlerinden çok hoşlanan Mümtaz ve Nuran kısa bir dönem birbirlerini uzaktan takip ettikten sonra birbirlerinin sohbetine de doyamamaya başlarlar. Aynı dili konuşmaktadırlar. Aynı yerlerde mutlu olmakta, aynı manzarayı seyrederken aynı tabloyu görmektedirler. Tüm bu ortak duygudaşlıklar onları kaçınılmaz bir duygusal ilişkinin ortasına getirir. Bu süreçte bir çok problem de yaşarlar. Nuran eşinden boşanmıştır ve bir kızı vardır. Fatma, annesinin ve Mümtaz'ın ilişkisini sezinlemeye ve sonrasında da öğrendiğinden bu yana onlara rahat vermez. Bir diğer sorun da Nuran'ın anne çekincesidir. Yetişkin bir kadın olmasına rağmen, Mümtazla alacağı ihtimal dahilinde bile olsa bir evlilik kararında annesinin tepkisinden korkmaktadır. Zira Nuran anneannesine benzetildiğinden bu benzetilmeyi uzaktan da olsa doğru çıkarmak istememektedir.

“Ona iki mektubu da uzattı. Fahir'in mektubu kısa, bir yığın manasız şikâyetle doluydu. Bütün hatalarını dilediği tek bir asla unutmaya hazır bir hali vardı. fakat Suat'ın mektubu garipti. Bu evli adam, Mümtaz'la Nuran'ın seviştiklerini ve evleneceklerini bile bile, ona aşktan bahsediyor, çağırıyor, gel, diyordu. Sanki delinen ciğerle beraber on senelik veya daha eski aşk da bir yanardağ gibi patlamış, Koch basili yerine bir yığın ateşli kelime, şikâyet ve yalvarma savuruyordu. Evlilik hayatını, mahrumiyetlerini sayıyor, İstanbul'dan uzaktaki hayatının manasızlığını anlatıyor, Nuran'dan başka kimseyle mesut olamayacağını üst üste söylüyordu. Ne karısı ne çocukları gözünde idi. “Sana muhtacım.. sensiz harap olacağım... hayatımda birçok şeyleri denedim. Fakat yanımda sen olmadığım için... bugün işte bir sıfırım.”

Mümtaz bu mektuptan, öbüründen daha fazla korkmuştu; çünkü Suat'ı yakından tanıyordu. O ta çocukluğundan beri karşısına çıkmıştı. Mümtaza bir türlü tahammül edemeyişini bütün ev halkı bilirlerdi bununla beraber ona karşı bir nevi sevgisi de vardı. Bazen Mümtaz “Beni İhsan'dan kıskanıyor...” diye düşünürdü...”⁸⁴

⁸⁴ Tanpınar, Huzur, s. 233

“... Aslında onların aşkı Honore de Balzac'ın zambakında ifadesini bulan nadiren bulunan bir zihin karşılaşmasıdır yan yana olduklarında birbirlerini kemale erdiren normalin insanları ortasında iki kişilik yalnızlığı oluşturan birbirinin arayışında olan iki zihin karşılaşmasıdır bu. Fakat ne var ki Huzur'da Nuran'dan, sevdiği kadından, koparılan Mümtaz huzursuzluğa gark olacaktır.”⁸⁵

Huzur romanında Suat'ın mektubu Nuran ve Mümtaz aşkını büyük ölçüde tedirgin eder. Nuran neredeyse aynı zaman dilimlerinde Tahir'den ve Suat'tan mektup alır. Bu mektuplar başta Nuran olmak üzere Mümtaz'ı da huzursuz eder. Nuran kendilerine bir türlü rahat vermeyeceklerinden yakınırken Mümtaz bu her iki mektubun ilişkilerini etkilememesine inanmak istemektedir. Mümtaz'ı en çok da Suat'ın mektubu korkutur, Suat evli ve çocuk sahibidir. Üstelik hastadır da fakat her şeye rağmen hatta on yıla rağmen Nuran'dan vazgeçmemiş ve ona bunca yıl nasılda onsuz mutlu olmadığını anlatmaktadır. Mümtaz, Suat'ı tanımaktadır. Suat çocukluklarından beri Mümtaz'ın kendine ait hissettiği her sahneyi işgal etmiştir. Tahir'in mektubu ise bir yığın yalvarma ve af dileme ile doludur. Roman boyunca Nuran ve Mümtaz'ın aşkları farklı kişiler ve farklı olaylarla büyük, küçük gölgeler düşecektir. Suat engeli, Suat'ın mektubu ile başlayıp roman boyunca boyut ve biçim değiştirerek devam edecek ve en sonunda da Mümtaz'ın evinde intihar etmesiyle bitecektir. Mümtaz ve Nuran'ın ilişkileri kendi içlerinde uyumlu olmakla birlikte roman boyunca diğer faktörlerin (Suat, Tahir, Fatma, Nuran'ın kaygıları vb.) etkisinde kalarak gerilim ve çatışma üzerinden sürdürülmektedir. İlişkileri süresince Mümtaz kendinden emin, cesur, korkusuz, kararlı görünmektedir, Nuran ise kişilerin etkisinde kalmaktadır, zaman zaman kızı Fatma'nın hırçınlıklarını kontrol edemez, diğer bir yandan da sevgilisi tarafından terk edilmiş olan eşi barışmak için ısrar etmeye başlamıştır. Nuran kendini tüm bu kişi ve durumları baskısı altında hissetmektedir fakat yine de her durumda Mümtazla mutlu olduğunu bilir; buna rağmen ilişkiyi yönetemez ve sonunda da ayrılırlar. Onların ayrılığı Suat yüzünden olur. Suat'ın Mümtaz'ın evinde intihar etmesinin ardından Nuran tüm bu olup bitenlere dayanamaz ve artık üzerlerinde bir ölümün gölgesi olduğunu düşünerek Mümtaz'dan ayrılır.

⁸⁵ Mehmet Kaan Kini, “Tanpınar'ın Öz Yaşamı ve Küt Eseri Huzur'da Kadın”, Tanpınar'da Kadın, Bursa, Osman Gazi Belediyesi Yayınları, 2014, s. 114-115

2.3.2. Hayri İrdal ve Selma Hanım

“Fakat hayatıma getirdiği karışıklığı da inkar edemezler. Hayır, Pakize’de aksayan bir taraf vardı. Bunu anladığım zaman kollarımın arasında sıkıştığım hayatımın mesuliyetlerini paylaştığım insan bana imkansız şekilde yarım ve sakat görünmeye başladı. Selma Hanım'a o kadar budalaca aşık olmamın Cemal Bey'in peşine o kadar iradesizce takılmamın asıl sebebi elbette birazcık olsun Pakize'dir.”⁸⁶

Hayri İrdal'ın ikinci evliliği olan Pakize uçarı, gerçeklikten uzak, güvensiz bir kadındır. Hayri, Pakize'yle olan evliliğinde mutluluğu yakalayamamış, adeta evde bir deliyi idare eder gibi Pakize'yi idare temtedir. Hayri İrdal gibi yavaş, kendi halinde yaşamaktan hoşlanan, sakin yapılı, hırslı olmayan bir adamdır. Bu yapıda bir adam için Pakize gibi kabına sığamayan, hırslı bir kadın oldukça yorucudur. Bu evlilikte Hayri İrdal ve Pakize uyumlanamamışlardır. Dolayısıyla Hayri İrdal evliliğinde dolduramadığı duygusal boşluğu Selma Hanımla doldurur, ona âşık olur adeta hayrandır. Selma Hanım eşinden ayrılrsa da eşi Cemal Bey peşlerini bırakmaz ve onları sürekli taciz ve huzursuz eder. Hayri İrdal, Selma Hanıma meyil etmesinin, bunca çarpık ilişki içerisinde kendisini bulmasının sorumlusu olarak eşi Pakize'yi görmektedir.

“... Selma Hanımın kemeri bir lahza çözülse bir yağın ince zarif, düz ve kavisli çizgi halinde dağılacak vücudu, sade üslup ve eda bakışları, küçük tatlı kahkahaları hayalimde canlanır, hülasa sabrın ucunda beni bekleyen mükafatı düşünür kendimi toplardım.”⁸⁷

Hayri İrdal, Selma Hanıma sadece aşk değil, hayranlık da duymaktadır. Hayri İrdal, Selma Hanımın her filini, hareketini, konuşmasını, gülümsemesini ve kahkahalarını adeta yavaş çekimde oynatılmış bir filmin sahneleri gibi ağır ağır izlemektedir. Selma Hanımın varlığı Hayri İrdal'ı hipnotize etmektedir, onun bulunduğu yerlerde zaman ve mekân mefhumu kalkmaktadır, o kadar ki Hayri İrdal onun tılsımıyla canlı canlı mezara bile bilinç dışılıkla girmek üzeredir. Selma Hanım, Hayri İrdal'ın tüm bilinç aktivasyonlarını devre dışı bırakmaktadır.

⁸⁶ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 154

⁸⁷ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 159

”Büyükdere’ye son defa Selma Hanımefendi’nin akrabasından bir hanımın cenazesi dolayısıyla gitmişim. Ömrümde o günkü yorgunluğumu unutamam. Selma Hanımefendi’ye olan bağlılığım yüzünden hemen hemen merhumeyi tek başıma sırtımda taşımıştım. Neredeyse beraber gömülmeye razı olacaktım. Aşk insana neler yaptırır?”⁸⁸

Hayri İrdal, Selma gibi bir kadının bunca yıl Cemal Bey gibi despot ve ona değer vermeyen, kadını adeta bir obje gibi gören bu adamla bunca yıl nasıl yaşadığına şaşkındı da. Kendi kendine düşündüğünde ise şu kanıya varır bugüne kadar Selma’yı ve Cemal Beyi hiç de beraber ve birlikte düşünmemiştir. İkisi de Hayri İrdal’a birbirlerini hatırlatmamışlardır. Hayri İrdal, Selma evli olduğu halde bunu hiç hesaba katmadan hatta onun evli olduğunu düşünmeden, umursamadan Selma’yı arzulamıştır. Onun evli olması sıradan, basit bir rahatsızlığının olması gibi bir şeydir Hayri İrdal için.

“... Demek ki o Cemal Beyi hiç anlamadan, ondan hiç şüphe etmeden, gözü kapalı ve biçare yaşamıştı. Onun bütün ömrünce insan uygarlıklarının bir numunesi gibi görmüş ve öyle sevmişti. Bununla da kalmıyordu ona bağlıydı. Onun emrindeydi, onu seviyor, kıskanıyor ve ondan korkuyordu. O zamana kadar bu kadını bütün hayatından sıyrarak sevmiştim. Cemal Beyle evli olduğunu biliyor ve sadece kabul ediyordum. Fakat ikisinin arasındaki münasebetin üzerinde durmamıştım. Benim için ne Cemal Bey bana Selma hanımı, ne de Selma Hanım zaruri şekilde Cemal Bey’in varlığını hatırlatmıştı; kocası olduğu gibi, herhangi bir hastalığı da olabilirdi.”⁸⁹

Selma’nın evli olması Hayri İrdal için her ne kadar bir teferruat olsa da Selma’nın eşinden boşanmasıyla ilişkilerini çok daha aleni ve kaçmadan yaşamaya başlarlar zira Hayri İrdal için kendi evliliği de bir teferruattır. Tüm bu durumlarda bile Cemal Bey peşlerindedir ve onlara rahat vermemeğe kararlıdır.

Selma, Hayri İrdal için geçmişinin tüm sıkışmışlıklarından kurtulduğu, kendisini olduğu gibi onun kollarına bırakabildiği, herkes tarafından beğenilmese bile sevilme bile küçük ve işe yaramaz görülse bile onu tek sarıp sarmalayan ve

⁸⁸ Tanpınar, a.e., s. 200

⁸⁹ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 264-265

beklentisizce sevip kabul eden Selma'ydı. Bu aynı zamanda önünde en zayıf olduğu kişi de Selma demekti. Zira olduğu gibi olmak güven verse de zayıflıkları ve acizlikleri şeffaf bir perdeden sahneler.

“Cemal Bey, Selma'yı boşamasına rağmen benden kıskanıyordu. Cemal Bey yerimizi öğrenmişti. Cemal Bey bizi takip ediyordu. Cemal Bey için biz meseleydik. Birdenbire bütün kainat Cemal Bey olmuştu. Selma, başını kaldırmış düşünüyordu.

- Bunu hiç anlamıyorum... diyordu, hem de hiç... biliyor musun? Bilmiyorsun, bilmezsin, beni ne kadar sevmezdi. Ve nasıl küçük, bi çare görürdü. Adım evde yapma çiçektir. Beni göğsümde, mantomda yapma bir çiçek olmadan sokağa çıkarmazdı. “Sende taşı, derdi hep! Sen de taşı! Çünkü ben seni yanımda öyle taşıyorum!” Ve biri çiçeğimi överse sevincinden bayılırdı. Ah! o sinsi sinsi bakıp gülüşü ...

Söylemeye hacet yok ki Selma benim sadece sevgilim değildi o biraz da mazim dediğim korkunç şeyden aldığım öçtü. Onun sayesinde arkamda bıraktığım günlere, ‘haydi sizde ...’ diyebiliyordum “Hacalet... işte önünde küçüldüğüm tek insan kollarımın arasında. Onun dışında ne vardı sanki?”Eski Efendimin Beni kıskanmasında hoşuma giden saadetimi bir kat daha arttıran tuhaf bir şey bir nevi gıcıklayıcı bir zevk de vardı benim bu kadında kendimi müdafaa etmem lazımdı.”⁹⁰

2.3.3. İhsan, Cemal ve Sabiha

“Evden çıkınca Sabiha bana sokuldu kolumu iyice tuttu:

-Bu hürriyet meselesi hakkında sen ne düşünüyorsun? dedi.

Ben hiçbir şey düşünmüyordum. Daha doğrusu Şehzadebaşı camii avlusunda top oynayan arkadaşlarımı onların neşesini düşünüyordum. Hiç hoşuma gitmeyen bir durum içindeydim; sabahleyin koşa koşa mektebe gidiyor, mektep bitince Sabiha'yı bir an evvel görmek için mahalleye dönüyordum. Erkek çocuklardan ayrılmış gibi yaşıyordum.”⁹¹

⁹⁰ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 310

⁹¹ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s.56

“Bir kısımda olay örgüsü her ne kadar Cemal ve onun çevresindeki Egemen Erkek dünyasını anlatıyor görünse de Sevilla çocukluğu ile Cemal'in aralarındaki yeri ile önemli bir yer kaplar Çünkü Cemal 6 yıllık bir aradan sonra dönüp geldiği İstanbul'da tek bir şeyin peşindedir O da Sabiha Bu nedenle hayatının merkezine oturduğu Sabiha ile istemeden dahil olduğu olaylar arasında sürüklenip durur.”⁹²

Bu satırlarla kendini göstermeye başlayan Cemal'in Sabiha'ya olan hayranlığı ilerleyen süreçlerde apaçık bir aşka dönüşecektir. Cemal, Sabiha'yı görebilmek için kendi akranlarıyla okul çıkışı oynamak, oyalanmak yerine koşa koşa mahalleye dönmektedir. Cemal, Sabiha'ya akran zamanına tercih etmektedir.

Cemal, Sabiha'ya hayranlık duymaktadır. Çünkü Sabiha kendi döneminin kadınlarından farklıdır. Okuyor, araştırıyor, aktüel takip ediyor ve olup bitenler hakkında müzakere etmeyi seviyordur. Sabiha tüm cesaretiyle, alımlılığıyla, kültürü ve entelektüelliliğiyle etrafındaki insanları ve özellikle İhsanla Cemali kendine hayran bırakmaktadırlar. İhsan ve Cemal, Sabiha'nın bu farkındalığına ve farklılığına saygı ve ilgi duymaktadırlar.

“İhsan mahallede yaşayan bir öğretmen, aydın ve ağabey kimliği ile ikisinin de hayatında yer alır önerdiği kitaplar aracılığıyla Sabiha'nın da cemalinde düşünmesini sağlar ancak Cemal düşünmesi gereken zamanları ertelerken Sabiha olayları uzun uzun kafa yorar daha o zamanlardan itibaren cemal'den adımlar ca ileridedir Cemal cinsiyetinin ona hazır olarak sunduğu eğitim ve toplumsal yaşamdaki hareket özgürlüğüne karşıt bir duruş sergilerken Sabiha yaşadığı toplumda terkip de kadın olmanın zorluğunu erken fark eder ve bireysel çözümler üretmeye Çabalar.”⁹³

“Ogün Sabiha'nın beni düşüncesinin cesaretiyle en fazla şaşırttığı gün olmuştu. Bu ocak sonu, İstanbul kuvvetli bir fırtına geçirmişti. Ben iki gündür boğaz ağrısından ateş içinde yatıyordum. Sabiha hemen her akşam bizdeydi evin içinde dolaşıyor başımın ucunda durup ilaçlarımı veriyor bir türlü doğru dürüst öremediği

⁹² Hande Balkız, “Tanpınar'da Aykırı Adımlar Sabiha”, Tanpınar'da Kadın, Bursa, Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2014, s. 87

⁹³ Hande Balkız, “Tanpınar'da Aykırı Adımlar Sabiha”, Tanpınar'da Kadın, Bursa, Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2014, s. 90

saçlarını sallayarak bir sürü şeyler anlatıyor fakat düşüncesi dönüp dolaşıp sabahleyin okuduğu makaleye geliyordu.”⁹⁴

Sabiha, Cemal’in arkadaşlığını önemsemekte ve her şeyi onunla paylaşmaktadır. Öğrendiklerini, duygusal bunalımlarını, anne ve babasının problemlerini, tüm sıkışmış anlarında kaçıp kaçıp geldiği ve olduğu gibi sevildiği, kabul gördüğü yer Cemal’dir. Sabiha, Cemal’e bir arkadaş refakatinden çok bir anne şefkatiyle de yaklaşmaktadır. Kuşatıcı, sahiplenici tavırlarıyla Cemal’i kucaklamaktadır. Sabiha aslında yalnız bir kız çocuğudur. Kendi döneminin kız çocuklarından farklıdır. Cemal’e olan tüm ilgisi de yalnızlığındandır. Cemal, Sabiha’dan gördüğü değer farkındadır. Onun tarafından önemsenmek kendisini büyütmektedir. Hatta bu zaman zaman Sabiha’yı başkasıyla paylaşmak korkusu veya kıskançlık krizlerine kadar ulaşmaktadır.

“Tahammülsüz bir ıstırap içinde idim. Sabiha, İhsan’ı seviyordu. Nihayet dayanamadım, bunu kendisine söyledim.

– İhsan’ı seviyorsun, dedim.

İlk önce şaşırmış gibi durdu. Sonra gülümsedi. Bu gülüş belki de o kadar huzursuz ve talihsiz geçecek kadınlığının eşliğinden geliyordu.

-Hayır... dedi. Tekrar gözlerini kıstı. Tekrar o yosun rengi ışık çizgisi ile kirpiklerinin arasından bana baktı. Bu, Sabiha’nın kendisini bir düşüncede toplamak işaretiydi. “Belki de seviyorum, onu da seviyorum, seni de seviyorum” sonra ayağa kalktı.

-Fakat ikinizden de vazgeçebilirim. İkiniz de birbirinize benziyorsunuz. Sen beni kendinden çok büyük görüyorsun. O beni kendinden çok küçük görüyor. Adeta bir küçük çocuk sanıyor. Onun için ikinizden de vazgeçebilirim. Zaten ben daha kimseyi sevemem. Ben şimdi seyahat ediyorum. İnsan yüzlerinde, huylarında dolaşıyorum. Ama bir gün muhakkak seveceğim. Bizim memlekette insanların

⁹⁴ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s.69

yapacağı tek iş budur, hele kadınların. Bir gün birisini çok seveceğim... onu iyi biliyorum.”⁹⁵

Sahnenin Dışındakiler romanında Sabiha'yı bir kadın figürü olarak pek çok noktada kendinden emin, kararlı ve farkında görmek mümkün. Sabiha'nın Cemal'e açık ve net bir şekilde kendini hem kendi durduğu yeri hem de Cemal ve İhsan'ın durduğu yeri ifade etmesi onları ve kendini konumlandırmak ve tanımlamaktır. Sabiha bunu yapmaktan çekinmemekte ve gördüğü tüm gerçekliği açık bir biçimde ifade etmektedir. Cemal, Sabiha'ya oranla daha silik, daha çekinik, daha sakin bir tiptir. Tüm samimi benliğiyle Sabiha'yı dinler, anlamaya çalışır, hiçbir şey yapmasa da Sabiha'nın paylaşma ve anlatma ihtiyacını ona bir muhatap olarak karşılamaktadır. Fakat her şeye rağmen Sabiha'nın İhsan'a hayranlık duyması ve onunla ilgilenmesi, müzakerelerde bulunma Cemal için bir tehdit unsurudur. Zira İhsanla ilk tanışmalarından itibaren bu İhsan'ın hem Avrupa'da eğitim almış olması hem de bir çok meseleye hakim olması ve Sabiha'yla Cemal'i sık sık bu konularda sınav edercesine sorular sorup, onları bilinçlendirmeye çalışması tam da Sabiha'nın arayıp bulamadığı şeydir. Ve o andan itibaren İhsan, Sabiha'nın ilgi radarına yakalanır. İhsan'ın bu yapısı Sabiha'yı her gün biraz daha okuyup araştırmaya en basit gündelik eylemlerde bile (saçlarını örerken, yürürken, dışarıda Cemal'le vakit geçirirken) meraka ve her dem bunları müzakere ve münakaşa etmeye zorlar.

“Yazık ki yine tam bu sıralarda onu kıskanmağa başladım. Bir gün Sabiha'yı evlerine götürmüştüm. Bu tanıştırma adeta kat'i oldu ve aralarında bütün mahalleyi şaşırtan hakiki bir dostluk başladı. Evlerine sık sık gidiyor, onunla uzun uzun konuşuyor, benim aklımdan geçmeyen, veya, şimdi zamanı değil diye düşündüğüm meseleleri soruyor, onunla, çok defa, ya delil ve bürhan yokluğundan yahut anlaşılmamak, gülünç surette ısrar etmiş olmak korkusundan yarıda bıraktığı, fakat evden ayrılır ayrılmaz benimle devam ettiği münakaşalara giriyordu.”⁹⁶

Sabiha, Cemal ve İhsan üçlüsü arasındaki duygusal eğilimler ve eylemler gerilim üzerinden vücut bulmaktadır. Sabiha'nın her geçen gün biraz daha İhsan'la ilgilenmesi ve yakınlaşması Cemal tarafından bir gerilim unsuruyken, İhsan ve

⁹⁵ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 108

⁹⁶ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 46

Cemal'in belli belirsiz ilgilerinin Sabiha'a için güvenli bir alan oluşturmazken, İhsan'ın her an evlenme veya evlendirilme fikri de Sabiha için bir gerilim unsuru olarak yer almaktadır.

“İhsan'ın henüz bir başkasına ait tasavvur halindeki bu evlenme ihtimali Sabiha'yı çileden çıkarıyordu. Utanmasam ağlayacaktım, Sabiha içimden geçenlerden habersiz, Sakine hanımın konuşmasını anlatmakta devam ediyordu”⁹⁷

“... Hakikatte Atiye teyzem, Doktor Refik adında, İttihat ve Terakki'nin eski kurucularından bir genci ta çocukluğundan beri seviyormuş. Bu Doktor Refik de ablası Ruhsar Hanımın kayınbabası İsmail Molla'nın ölümünden bir yıl evvel Paris'ten İstanbul'a gelmiş, gerek onu ve gerek oğlu Behçet beyi cemiyete sokmaya muvaffak olmuş. İsmail Molla Bey açık fikirli bir adam olduğu için gelinini evlerindeki küçük toplantılara almış. Böylece eski aşk tekrar dirilmiş. Molla Bey'in ölümünden sonra o kadar ezici olan baba tesirinden kurtulan Behçet Bey yavaş yavaş karasındaki değişiklikleri fark etmeğe başlamış. Ve nihayet Doktor Refik'ten kurtulmak için onun saraya jurnal etmiş. Fakat garip bir kaza ve kader işi olarak jurnal müsveddesi bir türlü yırtılmamış. Dr. Refik Yıldız'da üç gün süren bu tevkif esnasında kalp damarı kopmasından ölür. Çırçır yangından kurtulan şeyler arasında bulunan müsveddesini gören Atiye Hanım kocasıyla bir daha konuşmadı. Zaten çok da yaşamaz bir sene sonra tanıştıkları Ortaköy'deki İsmail Molla Bey yalısında veremden öldü.”⁹⁸

Sahnenin dışındakiler romanında Tanpınar, Sabiha ve Cemal aşkını, Cemal'in İstanbul'a altı yıl sonra dönüp de Sabiha'yı alenen olmasa bile alttan alta araması gerilimiyle devam eder. Sabiha bıraktığı yerde yoktur. Evlenmiş, boşanmış, annesi vefat etmiş, babası ise bir düşküne dönmüştür. Parça parça bilgilerle bir yere varamaz. Fakat bir gün karşılaşırlar.

“... Genç bir kadının bana dikkat ettiğini gördüm ilk önce pek anlayamadım sonra birdenbire Sabiha'nın sesini işittim:

- Cemal!

⁹⁷ Tanpınar, a.e., s. 71

⁹⁸ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 8

...

Gözlerimin içine, bana o yıldız dolu bakışlarını akıttı.

...

Yarabbimbu Sesin ne kadar iyi tanıyordum... Onun ne acayip, dokunaklı kıvrımları vardı. Bazen bir kedi gibi nazlanırdı, bazen yine bir kedi gibi kabarr, hırçınlaşırdı.

...

Hayır tanıyamamıştım. Ne de söylediklerinden bir şey anlıyordum. Sadece bir musiki gibi onu kendi içimden dinliyordum. yalnız bir şey biliyordum. Yanımdaydı. Ve her istediği zaman yaptığı gibi olduğundan fazla yakınımdaydı.

...

Lacivert çarşafının üstüne giydiği sarı mantosu içinde daha şimdiden benden uzaklaşmıştı büyük bir yeis içindeydim.

-Keşke seni görmeseydim... dedim.

Bir şey söylemek ister gibi bana baktı sonra eliyle tekrar bir çaresizlik işareti yaptı”⁹⁹

Cemal Sabiha’yı gördüğü bu anlarda adeta musiki bir şölen başlamıştır içinde. Sesi, konuşması, çarşafının içinden yaptığı el hareketleri... Varlığıyla zaman donmuştur. Sabiha’nın anlattığı hiçbir şeyi duymaz, Cemal âdete büyük bir mutlulukla şaşkınlık arasında sıkışmıştır. Aylar peşini gizli gizli kovaladığı Sabiha’nın varlığı karşısındadır. Üzülür ve keşke görmeseydim diye üzülür.

Sabiha, Cemale onu ziyaret etme vaadinde bulunur. Fakat kendi yerini söylemez. Bu hareketiyle Sabiha hem aranırlığını devam ettirmek hem de Cemal’i az çok tanıdığı için kendini bekleyeceğini bildiği için onu tümüyle kendine kitlemektedir. Aradan geçen altı yıla rağmen Sabiha hala dikkat ve odak noktası olmak istemektedir.

“Sabiha'yı görmemeliğim, beni tahammül edilemeyecek şekilde rahatsız ediyor. evime geleceğini söylemiş olması yüzünden, bütün hareket hürriyetimi

⁹⁹ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 288

kaybetmiş gibiydim sabahları evden çıkmıyor, akşamları çok erken dönüyor, her kapı sesine kendim koşuyor, İstanbul'a indiğim veya mektebe gittiğim zamanlar da karşımızdaki sütçü vasıtasıyla telefonla durmadan haber soruyordum.

...

Bununla beraber bir akşam geldi. Ve bu akşam hayatımın en garip maceralarından biri oldu. Odamda oturmuş kitap okuyordum. Birdenbire Madam Elekciyan kapıyı adeta yıkarak içeriye girdi ve bana çok şık bir hanımın beni aşağıda beklediğini söyledi.

Koşa koşa merdivenlerden indim. Sabiha taşlıkta İki eli mantosunun cebinde bekliyordu. Benim merdivenden yukarı yuvarlanırcasına inişimi görünce başını kaldırarak güldü fakat yüzü çok bozuktu. Odama çıktık yağmurdan üstü başı ıslanmıştı.

-Ne lodos... ne lodos ... dedi. Mantosunu çıkarıp sobanın yanına kuruyacak şekilde koydu. Sonra bir köşeye oturdu.

- hoş geldin, dedim.”¹⁰⁰

Sabiha dediği gibi Cemal'i ziyaret eder fakat bu ziyaret tıpkı o akşamki lodostan kaçış olduğu gibi aynı zamanda da Muhtar'dan da bir kaçıştır. Tanpınar'ın Sabiha'yı Cemal'in odasına getirmesi veya yolda karşılaştırması bir kavuşma unsuru değil adeta bir gerilim unsurudur.

“ ... Aradaki geçen yıllar güzelliğini tabii şekilde kazandırmışlardı. Bununla beraber, hayatla karşı karşıya gelmişti. O korkunç makinenin dişleri arasına girmişti. İnsanı tanımıştı. Bütün bunlar, yüzünden ve bilhassa bakışlarından okunuyordu. Ve bu küçük şeyler, o kadar büyük bir değişiklik yapıyordu ki, jestleri, bakışının tarzı, sokulgan, yalvarır gibi konuşması, sesinin bazı kıvrımları ve nihayet, ellerinin işaretleri olmasaydı, o Sabiha değildir diyebilirdim.

- Ellerin eskisi gibi kalmış... dedim.

Mahsun mahsun gülümsedi; ellerine baktı.

¹⁰⁰ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 309

- Ben hiç böyle olacağını bilmiyordum... dedi. Etrafına baktı Sonra tekrar bana döndü: sen ellerimle konuşmayı çok severdin değil mi, diye sordu. Ne cevap verebilirdim? Elini tutarak öptüm. Yüzüme alayla bakarak..

- Ne cesaret, ne cesaret diye tekrarladı. Ve beni iki yanağından öptü. Sonra birdenbire başını masaya dayayarak ağlamağa başladı. Fakat çabuk kendini topladı. gözlerini tıpkı çocukluğunda yaptığı gibi parmaklarıyla silerek:

- kusura bakma Cemal... dedi. Ben bu kadar zayıf değildim ama ...”¹⁰¹

Altı yılın ardından ilk defa karşı karşıya, yan yana gelen Sabiha ve Cemal duygusal anlar yaşarlar. Hem duygusal olarak hem de fiziksel olarak yakınlaşırlar. Cemal sık sık geçmişi anımsayarak Sabiha'yı altı yıl önceki Sabiha'yla karşılaştırır. Bu aynı zamanda kefenin diğer tarafında da kendisi var demektir. Burada yine bir kavuşma söz konusu olduğunu söyleyemeyiz. Bu görüşmenin ardından Sabiha yine kayıplara karışır. Ahmet Hamdi Tanpınar Cemal ve Sabiha'yı bir yakınlaştırıp bir uzaklaştırarak yukarıda da dile getirdiğimiz gibi gerilim unsuru üzerinden devam eden bu durum romanın sonunda da bir netliğe ulaşmaz.

2.3.4. Atiye ve Doktor Refik

“Hakikatte Atiye teyzem Doktor Refik adında İttihat ve Terakki'nin eski kurucularından bir genci ta çocukluğundan beri seviyormuş. Bu Doktor Refik de ablası Ruhsar hanımın kayınbabası İsmail Molla'nın ölümünden bir yıl evvel Paris'ten İstanbul'a gelmiş. Gerek onu ve gerek oğlu Behçet Bey'i cemiyete sokmaya muvaffak olmuş. İsmail Molla Bey açık fikirli bir adam olduğu için gelinini evlerindeki küçük toplantılara almış. Böylece eski aşktekrar dirilmiş. Molla Bey'in ölümünden sonra o kadar ezici olan baba tesirinden kurtulan Behçet Bey yavaş yavaş karasındaki değişiklikleri fark etmeğe başlamış. Ve nihayet Doktor Refik'ten kurtulmak için onun saraya jurnal etmiş. Fakat garip bir kaza ve kader işi olarak jurnal müsveddesi bir türlü yırtılmamış. Dr. Refik Yıldız!da üç gün süren bu tevkif esnasında kalp damarı kopmasından ölür. Çırçır yangından kurtulan şeyler arasında bulunan müsveddesini

¹⁰¹ Tanpınar, a.e., s. 309

gören Atiye Hanım kocasıyla bir daha konuşmaz. Zaten çok da yaşamaz bir sene sonra tanıştıkları Ortaköy'deki İsmail Molla Bey yalısında veremden ölür”¹⁰²

Atiye Hanım Dr. Refik Beye âşıktır. Padişah emriyle evlendirildiği Behçet’le hayatının hiçbir noktasında mutlu olmamıştır. Evlendikten sonra Dr. Refik Beyle tekrar karşılaşan aynı ortamlarda bulunan Atiye, Behçet’in dikkatini çeker; Atiye için her konuda zayıf ve meziyetsiz olan Behçet bu konuda da aynı zafiyeti gösteriri ve Dr. Refik Bey’i saraya şikayet eder. Bu tatsız günler içerisinde Refik kalp damarı kopmasından hayatını kaybeder, Atiye yazının müsveddesini görmesi üzerine her şeyi anlar ve bir daha Behçet’le konuşmaz. Akabinde de bir yıl içerisinde kahrından, kederinden, tüm güzelliğine ve zarafetine inat bir türlü kaderi gülmeyen Atiye ölür. Atiye’nin hayatının her noktasında olduğu gibi Dr. Refik’le olan sevgisi bir trajedidir. Benliği, kadınlığı, potansiyelleri, hayat dolu oluşu eşi tarafından bir türlü fark edilemeyen Atiye bu noktalardan Sabiha’yla kol koladır. Atiye’nin bu talihsizliği nedendir bilinmez Cemal’in aklına Sabiha’yı getirir ve birden içine bir ıstırap saplanır.

“Oysa Atiye Hanım ablasının kaynağı Doktor Refika sevmektedir Atiye ve Refik birbirlerine çocukluktan beri tanırılar onlar Oyun Arkadaşlarıdır Atiye küçük bir Kızken Refik 12 13 yaşlarında Galatasaraylı bir tane Bedir Galatasaray'dan sonra Tıbbiye girer Atiye 13 14 yaşlarında iken birbirlerine söylemedikleri hiçbir sırları yoktur Tıbbiye bitince Refik Avrupa'ya gider parantez içerisinde kaçır orada okur çalışır Atiye refik'in kendisini unuttuğunu düşünür gerçeğin öyle olmadığını çok sonra öğrenecektir.”¹⁰³

Bir dönem Mektuplaşan Atiye ve Dr. Refik’in mektuplarını gören cemal duygulanır. Mektuplar Atiye’nin solup giden kaderi ve güzelliği gibi sararmıştır artık. Mektuplarda Atiye teyzesinin göz yaşlarının izleri yerlerini korumaktadır. Cemal’i Sabiha’yı bir daha hayat boyu görememe korkusu sarar.

¹⁰² Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 8

¹⁰³ Seveda Yüksel, “Tanpınar’da Kadın” s. 160-161

“... Ailemize Mahur Beste’yi kazandıran bu aşk romanı yine bu beste vasıtasıyla birincisinde bağlanıyordu. Şerife Hanım bana Doktor Refik’in Atiye Hanıma yazdığı mektupları gösterdiği zaman hakikaten heyecan içinde kaldım sararmış kağıtların üzerinde Atiye teyzemin gözyaşlarının yerleri vardı.

Bütün bu dediklerim şaşılacak şekilde Sabiha'nın hatırası ile birleşiyor ve her gece yatağıma “Ya, onu bir daha göremezsem, ya hiç göremezsem... Birbirimizden ayrı ölürsek!” korkusuyla giriyordum.”¹⁰⁴

2.3.5. Selim ve Zümrüt Hanım

Selim ve Zümrüt Hanımın duygusal ilişkisi diğer kahramanlarındakinden farklı. Farklı olmasının nedeni ise Selim ile Zümrüt Hanımın arasındaki yaş farkıdır. Bu pek de kabul görülebilecek bir şey değildir. Sadece yaş farkı da değil, Selim başlarda Zümrüt Hanımın kızından hoşlanmaktayken kendisini bir anda Zümrüt Hanımın kollarında bulur bunun yanı sıra Zümrüt Hanım ve ailesi Selimin ailesinin dostudur. Bu patolojik ve içinden çıkılamayan durum Selim’i büyük bir karmaşanın içine sokar. Bu saplantılı ilişkinin Selim için bir çok vicdan azabı da vardır. Selim aşık olduğu bu genç kıza annesiyle olan ilişkisinden dolayı hayat boyu veda etmek zorunda kalmıştır. Diğer bir taraftan da duygusal ilişkisi olan Zümrüt Hanımla da hayat boyu birlikte olamayacaktır. Bu durum üç yıl sürer. Selim üç yıl boyunca vicdan azabı çeker, istismar edilir, yanlış olduğunu bile karşı koyamaz. Nihayetinde yaptıkları şey aykırı olan her şey gibi gizlidir. Kabul görmeyecek bir vakadır.

“Selim çocuk denecek bir yaşta iken kendisinden biraz büyükçe genç bir kızını sevmiş, sonra ne olduğunu bilmeden kendisini, geceleri adını sayıklayarak istediği bu kızın annesinin kolları arasında buluştu. Atife’nin annesi ne psikoloji kitaplarının nynphoman diye adlandırdığı kadınlardı; ne de romantizmin girdiği yeri yakıp kül eden meşum kadınlardandı.”¹⁰⁵

Zümrüt Hanım her ne kadar dışarıdan bakıldığında fedakar bir anne, bir ev kadını, kendi halinde sakin bir kadın gibi görünse de Selim olan ilişkisi düşünüldüğünde kendi içerisinde çelişkileri olan biri olduğu anlaşılıyor. Kırk

¹⁰⁴ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 114

¹⁰⁵ Tanpınar, Aydaki Kadın, s. 56

yaşlarındaki bir kadının kendi kızından bir kaç yaş küçük bir gençle ilişki yaşaması hem psikolojik olarak hem de ahlaksal olarak sağlıklı görünmüyor. Selim kendi içinde bunların çatışması çokça yaşarken Zümrüt Hanım tüm bunlara kapalıdır. Hiç bir duygusal reaksiyon vermediği gibi bu durumdan da rahatsız değildir. Selim tüm bu duygusal ağırlığın altında yalnızdır. Kızlarının evde olmamasını, uyku saatlerini evde kimsenin olmadığı her fırsatta Selim'i eve çağırıyor, en gizli geçitleri tarif edip, tenhalardan onu eve almakta, onunla randevulaşmaktadır.

Aydaki Kadın romanında dikkati çeken bir başka orantısız ilişki ise Ruhsar Hanımın evliliğidir. Bu ilişki her ne kadar evlilik olsa da on yedi, on sekiz yaşlarındaki Ruhsar Hanım'ın seksen yaşındaki bir adamla evlendirilmiş olmasıdır.

“Rusar Hanım kim bilir hangi sebepten on yedi on sekiz yaşında iken sekseni aşan bir ihtiyarla evlenmeğe razı olmuş...”¹⁰⁶

¹⁰⁶ Tanpınar, a.e., s. 101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TOPLUMSAL BAĞLAMDA GÜNDELİK HAYAT

3.1.KAMUSAL ALAN İNŞASINDA DEĞİŞEN GÜNDELİK HAYAT

Saatleri Ayarlama Enstitüsü, hiçbir fonksiyonu olmayan kurum, kuruluşların ve bunların işletilmesindeki zaafların eleştirisini yapan bir romandır. Bu zaaf lar ve eksiklikler romanda ironik bir dille ele alınmıştır. Enstitünün kuruluşunda en başından beri her şey absürttür. Bu enstitünün tam olarak neye hizmet edeceği, nasıl bir hizmet sağlayacağı bilinmemekte ve gerçeklikte karşılı yoktur. Enstitünün birbirinden farklı bölümleri, departmanları vardır. Bu departmanlarda çalışacak bir yığında insan vardır. Bu bölümlendirmeler ve burada çalışacak insanların görev tanımları da en Enstitünün kendisi kadar açık ve belli değildir. Bunun yanı sıra bu Enstitüye çalışmalarını için seçilecek insanların seçilme kriterleri de yine romanın döneminin kurumlarının işletimini eleştirmektedir. Standart başarı ve kendi sahasına uygun becerilere sahip olup olmama, uygun görülen bölümlerin niteliklerini taşıyıp taşımadığı ve yeterince deneyime sahip olup olmadığı yerine akraba, dost, torpil, adam kayırma gibi illegal, ahlak dışı, iş ve çalışma etiğine uygun olmayan işletimlerin olması romanda Enstitünün içeriğine dair benzerlikleri taşıyan realdeki kurumların kritiğidir bir anlamada. Enstitünün kurulumunda ve oluşumunda her aşamada belediye reisinin kontrol etmesi, denetlemesi, ziyaret etmesi, bu türden hiçbir fonksiyonu olmayan enstitülerin bürokrasiden ve politikadan destek alarak biraz daha dokunulmaz hale getirilmesinin eleştirilmesidir.

“... -Biz bu meseleyi hallettik. Müessesemizde tam referansı olmayan iyi tanımadığımız kimse giremez. Bunun içinde prensibimiz gayet sağlam. Memurlarımızın yarısı kendi akraba ve yakınlarımız olacak. Yarısı da dışarıdan güvendiğimiz yüksek insanların tavsiyelileri. Böylelikle her nevi dedikoduyu önlemiş

olacağız... Herkes kefaleti umumi altında çalışacak. Belediye reisi bunu çok beğendi.”¹⁰⁷

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün selameti ve garantisi için her şey hesap edilmektedir. Enstitünün gerçekten elzem olduğuna dair gerekli algı oluşturup, bürokrasiden ve politikadan da gerekli destek oluşturulduktan ve sadece tanıklardan seçilmiş bir kadro da kurulduktan sonra sıra Enstitü için gerektiğinde feda edilebilecek kurbanlık koyunların seçilmesine. Bu durum yine dönemin kurumlarının gündelik işletimi ve idaresinde gerektiğinde, sıkışıldığında kolayca gözden çıkarılan, işinden edilen insanların mağduriyetlerine bir ışık tutmaktır. Ekonomik bir kriz yaşandığında kendi tanıdık ve akrabalarını işten çıkartmak yerine, bu bir anlamda da onların yerini garantilemek demektir; zaten böyle bir durum için halkaya dahil edilmiş olan kurbanları gösteriş amaçlı kullanmak için alınmaktadır.

“... -İcabında çıkartmak için... Siz de bilirsiniz ki dünyanın her tarafında resmi, yarı resmi, müesseselere karşı bir kıskançlık vardır.Hemen her hemen her zaman iktisat, masrafi kısma gibi laflar çıkar, kararlar verilir. Böyle bir tedbiri almak mecburiyetinde kalsak ne yapacağız. Lüzumlu unsurlarımızı mı çıkaracağız? Yakın akrabalarımızı, dostlarımızı mı feda edeceğiz? Hayır. Ben bir iki günah keçisi almak niyetindeyim. Biliyorsunuz değil mi? Eski Yahudiler her sene köle günahlarını yükledikleri bir keçi salarlarmış. Biz de iyicabında öyle yapacağız. Her şeyi evvelden düşünmek lazım. Kurmanızdan iki sene sonra israfları çıkar. Bu demektir ki, umumi efkara iyi niyetimizi göstermek için rahatça feda edebileceğimiz bir iki kişi lazımdır. O zaman ne yapacağız? kura mı çekeceğiz aramızda? Belki onu da yaparız ama...Biz yine başından tedbirli olalım. Elimizde birkaç kişi bulunsun hemen her müessesenin kolaylıkla vazgeçebileceği, hatta takibat yapacağı cinsten birkaç kişi... ta ki vicdan azabı çekmeyelim. Ayrıca saat ayarı istasyonlarımız için personel arayacağız.”¹⁰⁸

Modernleşen zamanlarla birlikte kadının iş hayatına girmesi, cinsiyete göre iş bölümünü de ortaya çıkardı. İş ve görevler kadınların özelliklerine ve erkeklerine göre kategorize edildi. Bu durum iş hayatında kadın endeksli değişiklik ve yenilikler kurarken aile ve ev hayatında da yeniklere yol açmasıyla birlikte evde kadın ağırlıklı

¹⁰⁷ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 244

¹⁰⁸ Tanpınar, a.e., s. 254

düzenin de bozulmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra kurum düzeni ve disiplini adına da pek çok yeni uygulamanın iş gündeliğine girdiği görülmektedir. Örneğin bunlardan biri de iş kıyafeti, üniformasıdır. Bunun anlamı: kamusal alanda insanları yönetmenin kolaylığını sağlamak, tek tip oluşturmak, hiyerarşi kurmak. Tüm bu tek düzelikler rutini, manatonluğu kurmakta ve bunu bir düzen ve ideal haline getirmektedir. Bu sistem sadece kişilerin kurumsal hayatlarında sınırlı kalmaz, kurumsal hayatın otoriter ve baskın düzen sistemi zamanla kişilerin gündelik hayatlarını da etkileyecektir. Sabah işe gitmek ve gitmek çeşitli rutinleri yapmak örneğin: aynı saatte gelen araca binmek, aynı saatte kahvaltı etmek ve kurum içerisinde her gün aynı veya benzer işleri tekrar etmek sonra aynı saatte işten çıkmak, yine aynı saatte dönüş yolunda olmak hatta kuruma gidiş ve dönüş yolunda aynı her gün aynı insanlarla karşılaşmak, akşam evde aynı saatte yemek yemek, eve, ev içine, özel hayata zaman kalmadığı için her akşam aynı eylemlerde bulunmak. Tüm bunlar Enstitünün de içerisinde olduğu gibi kişileri robotikleştiren, mekanikleştiren düzendir. İnsan beyninin kolaylıkla alışkanlık edinen bir yapısı vardır. İnsan her gün neyi tekrar ederse beyin onu alışkanlık haline getirir ve adeta otomatik pilota bağlar. Modern sistemler de bunu bildiği için insan beyninin bu özelliğinden de yararlanarak kitleleri kontrol etmeye çalışmaktadırlar. Modern zamanlarda günün en uzun saatleri kurumlarda ve iş yerlerinde geçirildiği için orada tekrara edilen tavır, davranış, fikir, düzen, yaşam algısı, söz ve komutlar zamanla insanın gündelik hayatına da taşınır ve kurum sistemleri gündelik hayatlara etki etmeye, yönetmeye ve yönlendirmeye başlar.

“... -Bana kalırsa bu ayar istasyonları personeline sadece genç kızlara ve kadınlara İnhisar ettirelim. Hiç erkek almayalım. Sizin dediğiniz şekilde bir terbiyeyi ancak genç kızlara verebiliriz. Erkekler için başka işler ararız...Bir yığın delikanlıyı otomat haline ne diye sokalım! zaten yapamayız. Şimdi kadınlar da erkekler kadar genç ve güzel kadınlarla anlaşabiliyorlar... Sinema artistlerine hayranlıklarından belli.

Ben erkekler için de hiç olmazsa kadınlar kadar beyinsiz bulunduğuna emindim. Hayır, her iki taraf aynı şekilde muamele görmeliydi. Fakat ısrar etmedim. Çünkü aklıma başka bir şey daha gelmişti. Bu üniforma ve kıyafet meselesinde, bizim bir estetik müşavirine mutlaka ihtiyacımız olacaktı. Acaba Selma Hanımefendi'yi ve Nevzat Hanım'ı beraberce müesseseye alamaz mıydık? Yüzüm kızlara kızlara Halit

Ayarcı'ya bu meseleyi açtım. Esas prensibi kabul ediyordu. Fakat şahıslar üzerinde müteredditti. İşte o zaman ben biraz evvel öğrendiğim bir şekilde kozumu oynadım.”¹⁰⁹

3.2.MUHAREBE YILLARININ İSTANBUL’UN GÜNDELİK HAYATINA YANSIMALARI VE ETKİLERİ

Savaşlar, darbeler, iç savaşlar, padişah değişiklikleri gibi pek çok faktör toplum içerisinde değişimlere neden olmuştur. Tanpınar romanlarında savaşlar, işgaller çok az bir kesimi etkilemez, onların sosyal ve ekonomik dengelerini sarmazken toplumun büyük bir çoğunluğunda etki uyandırmaktadır. Bu durum insanların gündelik hayatlarına her yönden etki etmektedir. Osmanlı toplum düzeninde paşalar, beyler, zengin olanlar, bürokratlar ve entelektüeller daha rahat ve konforlu bir hayat sürmektedir. Bu insanların kapılarının yaşadıkları bölgedeki, etraflarındaki insanlara her zaman açık olması toplumda sosyoekonomik eşitliği sağlamaktadır. Fakat savaşlarla beraber paşalar adına da durumlar kötüye gider. İnsanlara yardım eden, yiyip içiren, özel ve dini günlerde etraflarındaki fakir fukarayı ağırlayan ziyafetler veren paşalar savaşlardan dolayı artık bu ihtiyacı karşılayamayacak duruma gelir. Savaşlarda, muharebelerde, işgallerde toplum sosyokültürel ve sosyoekonomik olarak her beraber gerilemektedir. Ama böyle bir durumda herkes için durum eşit derecede gerilerken, sosyoekonomik açıdan geride olanlar daha da gerilemiş, önde olanlar da yine aynı derecede etkilenerek kendi içlerinde kendi durumlarına göre gerilerler. Böyle bir durumda el ele belli bir eşitlik ve dengelenmeyi yakalamış olan insanlar savaşlarda yine bu dengeyi topyekûn kaybederler. Dolayısıyla toplumlarda fakirlik ve yoksulluk artar, gündelik hayatın kurula gelmiş düzeni de sekteye uğrar.

Tanpınar romanlarında bu durum karşımıza çıkmaktadır. Eski ekonomik ve itibar gücünü kaybeden zenginler, paşalar, toplumun ileri gelenleri içine düştükleri duruma üzülmekte, kederlenmektedirler. Çoğuya yeni gelişmelerle ve değişikliklerle bunları tekrar kazanmayı umut etmekte ve zannetmektedir.

¹⁰⁹ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 257

“Babamın yetiştiği zamanlarda mahallemiz 93 Muharebesi'nin ve Hamit Devri'nin ilk yıllarının yeni baştan çizdiği kadro içindeydi. Artık ne Abdülaziz devri paşalarının kapısı herkese açık konakları, ne bir ucu israfa varan, fakat Şehirli halkını pek kıskandırmaya debdebe ve kalabalığı, ne de ağızlarından düşmeyen şöhretleri kalmıştı. Onların yerine daha ziyade bir mabeyn kedisini andıran iki Abdülhamit paşası almıştı

...

Bu Paşalar dostsuz, misafirsiz, kendi hususi hayatları ve devletten gördükleri ikbal içinde bir mahsus gibi yaşıyorlardı.”¹¹⁰

Muharebelerle gelen sıkıntılar tolu mu sadece ekonomik olarak sıkıntıya sokmaz. Ekonomik sıkıntılar beraberinde pek çok kolektife etki eden sıkıntıları da beraberinde, zincirleme getirir. Küçülen imparatorlukla beraber insanların hayatlarında da pek çok şey küçülmektedir. Evler ve hizmetçi kadroları küçülür. Bunun yanında muharebenin olduğu başka yerlerdeki insanların da İstanbul'a göç etmeye başlamasıyla hem şehrin nüfusu hem ekonomik sıkıntılar artar. Kendi sorunlarıyla baş etmeye çalışan şehir, dışarıdan aldığı göçlerle yeni sorunlarla da tanışır.

“Babamın anlattığına göre mahallemize bu Son devrin getirdiği en büyük değişiklik, yeniden yapılan evlerin ölçüsünde olmuştu. İmparatorluk küçüldükçe, orta sınıf şehirli evi de küçülüyor, hizmetçi kadrosu daralıyordu, onun için bu üç devirde ev hanımları, konak yavrusu denen evleri tercihe başlamışlar ve Meşrutiyet'e doğru ise “kutu gibi”, “iki bakla bir nohut”, “şöyle İdaresi kolay” tabirleri ile tarif edilen ölçüye inmişlerdi. Mahallemizdeki Sofia, vidin, Filibe, muhacirleri bu 93 Muharebesi'nin oldukları yerlerden söküp İstanbul'a getirdiği ailelerdi.”¹¹¹

İstanbul'da harp sonrası pek çok denge değişmiştir. Osmanlı Devleti pek çok savaşta yer almış, ciddi kayıplar vermiş, insanlarsa yine bir yığın bireysel ve toplumsal problemlerle gündelik hayatlarında mücadele etmektedirler.

“Boğaz vapuru tıklım tıklımdı. Fakat bu tabii günlerin o yekpare kalabalığı değildi. Sanki keder ve kinle karışık mütearrız bir sevinç ve şımarıklık insanları ikiye

¹¹⁰ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 18-19

¹¹¹ Tanpınar, a.e., s. 19

ayırmıştı. Hele deminki vak'anın heyecana geçince bu daha iyi görüldü. Halkımız yarınsız bir hayatın bütün ağırlığını sırtında taşıyor gibiydi. Bu ıstırap, büyüklerde olduğu kadar çocuk yüzlerinde de açıkça okunuyordu.

Hemen hepsi yavaş sesle, fısıldar gibi konuşuyorlar yahut sessizce önlerine bakıyorlardı.

Buna mukabil Rumlar ve Ermeniler acayip bir şımarıklık içinde sağa sola küstahça bakıyorlar, çingar çıkarmak ister gibi davranıyorlardı. Hele Rumlar'da her şey bir meydan okuma halindeydi. Küçük çocukların hepsini ya mavi beyaz elbiselerle giydirmişler yahut da bu renklerde bir işaretle süslemişlerdi.

Bir kısmının elinde kâğıttan küçük Yunan bayrakları vardı. Güvertenin daha ilerisinde, merdivenin başındaki açıklıkta birkaç palikarya ağız mızıkası ile o senelerde pekiyi tanıdığımız bir Yunan marşını çalıyorlardı

“... Dünyada başka mesut milletlerde vardı. Onların bizim yaşlardaki gençleri hiç de bizim bu anda olduğumuz gibi bir “olmak ve olmamak” meselesi ile meşgul değildiler. Onlar aşkı spor düşünüyorlar yaşlarının tabii iştiyakları ve meseleleri ile meşgul oluyorlar kurulmuş bir hayatın imkânlarından istifade ederek çalışıyorlardı. Biz ise el parçası kadar bırakılmış çok harap bir tavandan yaşamak imkânlarını düşünüyorduk.”¹¹²

Dünyanın başka yerlerinde, başka milletler sporla, sanatla uğraşırken, kendilerini geliştirebilirken, kendi bireysel ilgileriyle uğraşabilirken, hatta işçi hakları gibi başka insanların yaşadığı sorunlara bile zaman ayırabiliyorlarken, dikkat verip onlarla ilgilenebiliyorlarken Osmanlı gençlerinin harap olmuş bir vatanda yaşamaya, günü kurtarma mücadelesi vermelerine kederlenmektedir.

İstanbul'da artan kozmopolit yapı ve zaten mevcut olan farklı milletlerin kutuplaşmasına, şehir içerisinde sıradan bir günün her gerilimine neden olabilmektedir. Harp herkesi bir gerilim içine almıştır. Bundan bazı milletler fazlasıyla etkilenirken bazıları da sanki diğerlerinin inadına yapar gibi rahat, umarsız ve şımarık

¹¹² Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 151-152

davranmaktadır. Rumlar ise insanları adeta kışkırtmak istercesine milli varlıklarını öne çıkaracak eylemlerde bulunmaktadırlar.

“Fakat o günlerde, İstanbul'da bir boğaz yolculuğu kolay iş değildi. Biraz sonra oldukça manasız bir hadise daha oldu. Birkaç ecnebi zabiti oturdukları yeri beğenmediler ve kırbaçlarını sallaya sallaya kadınların bulunduğu yere gittiler kapıyı açarak içeriye girdiler.

Yeni geçtiğim yerden onların halini seyrediyordum. Bu sefer kadınlarımızın vakarına hayran oldum. Sanki hikâyedeki Roman senatörleri imişler gibi hepsi, çarşafı içinde sessiz, onların vücutlarından habersiz duruyorlardı.

Doğrusu istenirse Onlar da pek bir şey yapmıyorlardı belki de çocukça bir tebessümle oraya girmiştiler. Fakat ne olsa, yaptıkları şey ağır başlı İstanbul erkeklerinin hoşuna gidecek cinsten değildi. Güvertede bir uğultudur koptu, biraz sonra bir memur geldi, uzun müzakerelerden sonra kadınlar tarafı tahliye edildi.”¹¹³

“O zamana kadar örfümüzde kucaklaşmak vardı. Fakat öpmek yoktu. Hatta sevincin gösterilmesi bile ayıptı. Fakat İstanbul'dakiler gidenlerin dönmemesine o kadar alışmışlar, insanlarımız altı yıldır birbirlerini tekrar görmekten, o kadar ümit kesmişlerdi ki Tevfik Bey gibi, biraz canını sıkkan misafirini kovan çocuğunun doğduğu gece, kendisine müjde vermeye gelen kadıncağızı kovduktan sonra yorganın başına çekip, uyuyan bir adam bile beni görmekten ağlayacak derecede mesuttu.”¹¹⁴

Duygusallığı, duygularını göstermekten çekinen bir kültürün harpten sonra birbirlerine büyük bir duygusallıkla nasıl da bağlandıklarının örneğidir yukarıdaki pasaj. Ayıp sayılan sevgi gösterisi en katı kalplisini veya duyguları alınmışçasına yaşayanını bile derinden sarsmıştır. Gündelik hayatta pek çok şeyi yerinden oynatan harp insanların duygu durumlarını da değiştirmiştir. Harple sadece ailelerinin kıymetini değil tüm yakınlarının, komşularının, mahallelisinin, tüm bir milletin kıymetini anlamışlardır. Bu topyekun bir duygusallık göstergesidir.

¹¹³ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 153

¹¹⁴ Tanpınar, a.e., s. 158

İstanbul'un işgal edilmiş olması gündelik hayatın her bir noktasında kendini göstermektedir. Sokakta, ulaşım araçlarında, işletmelerde, lokanta ve alışveriş yerlerinde hiç çekinmeden boy göstermeye başlayan ecnebler kent genelinde gerginliklere, gerilimlere neden olmaya başlamıştır.

“İskeledeki hadise beni çok sarsmıştı İstanbul'da yaşamak zannedildiği kadar kolay değildir her an bir hadise çıkabilirdi bunu evvelden biliyordum. Bilmediğin bir taraf kendi zaafından ani bir aksülamel göstermişim ihtiyar kadının hareketi bana bir ders olmalı diye düşünüyordum vaktinde karşılanabilirse birçok şey önlenebilirdi...”¹¹⁵

Buradan da anlaşıldığı üzere herkes her an bir gerginlik çıkmasından, bir olay olmasından hem çekinir hem de bekler durumda etraflarını gözlemlemektedir.

“İskeledeki yolcuların Sefaleti, düşüncelerimin istikametini değiştirdi İhsan'ın babadan kalma evinde ne Rasim Bey'in Köşkü'nde hatta o perişan haline rağmen biraz evvelki yalıda bu sefaletten eser yoktu Onlar arasından çıkıp geldiğim insanların hayatı ile hiçbir alakası olmayan yerlerde halbuki bu Küçük boğaz iskelesinde gördüğüm düşünceli memur yaralı elini çorabı kadar kirli bir askıya asmış ince bir de neye dayanarak topallaya topallaya yürüyen henüz terhis edilmiş nefer ağlamaktan yorulmuş gözlerine yüzlerinde behemehal aramak lazım gelen ihtiyar kadınlar ebedi bir vazgeçtim de her şeyden uzaklaş aşarak zihni bir şehrin içinde yaşayan aşktan cinsiyeti de küçük iğrenç insanlardan ayrı ihtiyatlar haline getiren her yaşta insan sadece ıstırapları ile kendilerini yakalayan alakasızlık veya dört taraflarını saran ihtiyaçla öbürleri ile birleşiyor dön bu matematiği Trakya'dan Van'a, Van'dan Çin denizine kadar götürebiliriz; Bu şarkının sefaletiydi”¹¹⁶

Cemal iskelede gördüğü yolculardan hareketle bir iç sorgulama ve karşılaştırma yapar. Az önce çıktığı yalıda, ziyaret ettiği köşklere bu yoksulluk ve sefalet tabloları yoktur. Boğazdan dış kısımlara doğru ilerledikçe artarak kendini göstermeye başlayan fakirlik ve muharebenin etkileri Boğaza yaklaştıkça azalır. Boğaz ve çevresi sanki bu savaşa katılmamışçasına, sanki aynı topraklarda yer

¹¹⁵ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 152

¹¹⁶ Tanpınar, a.e., s. 183-184

almıyormuşçasına etkilenmezken, muharebenin izleri görülmezken, boğazdan uzaklaştıkça kendini göstermeye başlayan fakirlik, sefalet, askerden yeni dönmüş, vücudunun bir uzvunu orada bırakmış bir asker, ağlamaktan gözleri şişmiş, kimsesiz, biçare kalmış kadınlar sanki az önce çıkıp geldiği yalıyla aynı toprakları paylaşmamaktadır. Muharebenin izleri fakir ve yoksul semtlerinin gündelik hayatında görülebilirken zengin semtlerinde bu izler belli belirsiz yaşanmaktadır.

Muharebenin getirdiği değişiklikler gündelik hayatın her noktasında kendini göstermeye başlar. Ekonomik skalada yaşanan değişiklikler çok açık bir şekilde görünmektedir. Bunun yanında İstanbul'un işgaliyle gelen yabancılar da şehirde büyük bir değişikliğe yol açmaktadır. Yabancı kadınlar, Türk kadınlarını etkilemektedir. Varlıklarını her alanda göstermeye başlayan yabancı kadınlarla birlikte Türk kadınların da buralarda yer almak istediği belli olur. Kadınlar artık çalışmaya başlamışlardır. Savaşın başlarında fakir kadınlar mecburiyetten çalışmaktayken savaş sonrasında kadınlar memur olarak da çalışmaya başlayarak kamusal alanlarda da boy göstermeye başlamışlardır. Bir diğer değişiklik ise kadınlarımızın artık peçe takmamasıdır. Estetik görünümün önem kazandığı modern bir çağa adım atılırken bu adımlara Türk kadınları da eklenmiş ve uyumlanmışlardır. Büyük bir toplumsal dönüşümün yaşandığı o yıllarda kadınlar adeta toplumsal, bireysel, kamusal özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Dönüşüm sadece bununla da sınırlı kalmamıştır. Rusların akın akın geldiği o yıllarda ahlaki bir dönüşüm de yaşanmaktadır. Meyhaneler çoğalmış, kumarhaneler kurulmuş, zengin olan her erkeğin bir Rus metresi olmuş. Tüm bunlar İstanbul'daki gündelik hayatın muharebe sonrasında akışını değiştiren, rengini dönüştüren etkenler olmuştur. Her değişim dirseğinin değdiği yeri değiştirerek zincirleme bir değişime sebep olmaktadır. İhsan yaşanan bu ahlaki tramvayı tüm dünyanın yaşadığını ileri sürmektedir. Kendileri milli mücadele ile ilgilendiklerinden farkında bile değillerdir. Fakat böylesi kolektif bir dönüşüm kendi doğal seyrinde elli yılda olabileceken böylesine kritik zamanlarda çık daha kısa sürede patlak vermektedir.

“Adım başında lokanta bar küçük eğlence yeri... Hele kadınları bize çok şey aşılacak gibi görünüyor, şimdiden hanımlarımızın kıyafeti değişti; Gördüğün o tepeden sıkma başlar; Onlardan geçtim artık peçe kalktı diyebiliriz. Düzgün zevki de

yine onlardan geçtim kadınlarımızın artık çalıştığını biliyor musun? ilk önce harbin sonuna doğru fakir kadınlar çöpçü oldular yani umumi hizmete geldiler sonra okuryazarlar postaneye yapılan alındım şimdi epeyce memur kadın var daha da artıyor düşün bir kere hiçbir zaman istifade edemeyecekleri içtimai hürriyetim çöpçülere kadar razı olan bu bi çareler getirdim sonradan işlerinden ilk çıkarılan onlar oldu adetleri gittikçe azalıyor İstanbul'da müthiş para sarf oluyor Ruslar tombala diye bir oyun icat ettiler İstanbul'u alt üst ettim dün akşam Divanyolu'nda Şule diye bir kahvede zamanlı bir memur paltosuna varıncaya kadar her şeyini kaybettim müthiş bir kriz geçiriyoruz halkımıza artık Çok para lazım Şimdilik bulunuyor, bulunuyor da fakat sonu ne olacak bir vaktin olduğu zaman Florya plajına git orada kadın erkek beraber Cem yıkıyorlar bizim poliste fellik fellik oruç bozanların peşinde bugün işlerimiz olmasaydı beraber giderdik.

...

Bütün dünya aşağı yukarı böyle müthiş bir ahlaki burhan var harp sonrası bütün ya kıymetleri ortaya attım. Biz milli mücadele ile meşgul olduğumuz için daha az farkındayız fakat bizde ise hayatın kendisi değişiyor; Şu iki üç senede aldığımız yolun tabii zamanda elli senede geçemezdik. Bir porto daha!.. Etlerimiz olana kadar...”¹¹⁷

Tüm bu kargaşa, kaotik ortam beraberinde düşmüş insanların, ahlaki bozulmaların olduğu sahneleri de beraberinde getirmektedir. Kalabalıklaşan şehirde adeta iğrenç manzaralar oluşmaktadır. Alkol alan insanların buldukları yere idrarlarını yapmaları, sokaklarda hiç çekinilmeden fuhuş pazarlıklarının yapılması, küfür ve kahkahaların, hepsinin birleşip tek bir duman halinde yükselmesi şehrin bunaltısını daha ziyade ortaya koymaktadır.

“Her taraf her taraftan gramofon Rumca şarkı, balalayka ve saz Sesleri geliyordu adım başında önümde bir kapı açılıyor insan sesi alkol kokusu duman ve musiki karışık aydınlığını sokağa kusuyordu, kaldırımlarda yüksek seslerle ten pazarlıkları oluyor, birkaç Kadeh alkolün başı boş bıraktığı ebedi hayvan en çıplak kelimelerle fakat böyle vaziyetlerde hayvan sesinin bulunduğu keskin yaratılışın sırrı,

¹¹⁷ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 185-186

ilam ve bir nevi talih hüznüyle dolu perdelere hiç erişmeden çünkü insan kendilerinden uzaklaşınca birçok şeyi birden kaybediyor arzusunu ilan ediyor köşe başlarında birdenbire tek bir fonksiyonun şeması olmuş insan vücutları, demir bir tulumba ciddiyeti ile gerilerek mesanelerini boşaltıyorlar küfür kahkaha daha ziyade bir aşiret neşesine benzeyen raks havaları, sidik kokusu birbirine kenetleniyordu.”¹¹⁸

Muharebe ve savaş halinde olmak, Anadolu'nun savaşta olması insanların psikolojilerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Böyle bir atmosfer içindeki gündelik hayat gergin, bunalım ve bir sinir harbi ilerisindedir. Her an kötü bir haber gelebilir, her an hayat durabilirdi. İnsanlar tetikte beklemektedirler, her gün bir sürü yalan yanlış haberler etrafi sarmakta insanların gün içerisindeki motivasyonlarını veya doğal hayat akışlarını etkilemektedir. Güzel bir haberle yeniden doğmuşçasına kalkıp işine gücüne dört elle sarılan insanlar, kötü bir haberin gelmesiyle de tüm takatini kaybederek o günkü gün akışını bir ruh, bir ölü gibi geçirmektedirler. İşin kötüsü bu haberler ne doğrudur, ne de yanlıştır. Tüm İstanbul topluca bir sinir zayıflığı ve bozukluğu içerisinde. Şehir bir saat içinde gelip giden bu yalan haberlerle renkten renge girmektedir. Bu da totalde tüm insanların gergin olmasına ve her an bir gerginlik çıkma, kavga çıkma ihtimaline sebep olmaktadır. Bunu besleyen şey de insanların duydukları her bilgiyi ve haberi birbirleriyle anında paylaşmaları ve zaten gergin olan ortamı daha da körüklemeleridir.

“Artık büyük butiklerin milletlerarası Barış antlaşmalarının yerine getirilmesini isteyen ve politik ihtiraslar yahut onların arkasında gizlenmiş menfaatler kaynaşır kaynaşmaz birdenbire yosunlanan insanlık müracaat eden protestoların devri bitmiştir şimdi Anadolu çarpışıyor ölse bile elimizde silahla ölecektik bu büsbütün Başka bir şeydi.

Anadolu çarpışıyor her gün doğru yanlış bir yılın havadis etrafa bir bomba gibi patlıyor küçük Muhittin Erden şehre asıl kalabalığa doğru yayılıyordu bu günleri yaşayanlar mesela çarşı içinde veya Beyazıt kahvehanelerinde yahut darülfünun

¹¹⁸ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 216

dershanelerinde şehrin her hangi bir semtinde bir devlet dairesinde Birkaç saat içinde çevrelerini nasıl bir kaç defa değiştiğini Bir saat evvel gömülmeye hazır denecek kadar asık yüzlerin Bir saat sonra Neşe ile nasıl para tadını gayet iyi hatırlar.

Hakikatte bütün İstanbul'u garip bir sinirlilik içindeydi dünyanın her cins ajansa her yolcu haberi konuşulan şeyi dinlemesini iyi bilen bilmeyen fakat işittiğini behemahal anlatmaktan hoşlanan her adam işgal altındaki şehrin sınırları üzerine bilir bilmez oynuyordu.

...

Gazetede ki işimiz biter bitmez arkadaşların toplandığı kahve yere gidiyor orada vaziyeti münakaşa ediyorduk. O zaman mermer masalar üzerinde haritalar krokiler çiziliyor askerlik işlerinde bizden tecrübeliler büyük harbin şehrin içinde kalmış artıkları olan ihtiyaç zabıtları mütekait askerler bu krokilerde cephe hareketlerinin muhtemel safhalarını anlatıyorlar den ara sıra kahve sahibi Yanımıza geliyor yavaşça boyalı kalem kullanmayın Allah aşkına diye yalvarıyordu.”¹¹⁹

Harpten dolayı insanlar, özellikle de gençler büyük bir buhran içerisindedir. Her şey her gün değişmektedir. Gelecek umutları ve planları kaybolmuş bir nesil hayata tutunmaya çalışıyor veya hiç tutunamamaktadırlar. Fakat yine de hayat devam etmektedir. İnsanlar evlenmekte, çocuklar doğmaktadırlar. Her şeye inat doğa çarkını bu doğal dönüşümü en kararlı ve rasyonel hatta pragmatist bir ifadeyle döndürmektedir.

“Ben bütün arkadaşlarım herkes günün şartları içinde olsa bile yine her zamanki gibi yaşıyorduk ölüm tırpanı yine işletiyor ve konuştuğça her zaman olduğu gibi bütün sesler susuyor aşk müphem ümitler yine içimizde yabancı aynalarını oynatıyorlar herkes yine eskisi gibi seviyor, birleşiyor, ayrılıyor, çocuklar doğuyordu. Fakat hadiseler ve kendimize biraz dikkat ettiğimiz zaman bütün bu işler tabiat çıkarımın bu tabii dönüşümü çok zalim bir şuhun bir nevi çok zalim bir meleğin emri altında oluyordu İstanbul esirdi ve hepimizi taşıyan içtimai gemi aleviler içindeydi.”¹²⁰

¹¹⁹ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 238-239

¹²⁰ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 240

Tüm bu olanlarla İstanbul'da adeta itici bir karnaval ortamı vardır. İstanbul sahipsizmişçesine akın akın başka milletlerin istilasını, göçüne maruz kalmaktadır.

“Şehrin manzarası çok değişmişti dünyanın her milletinden işgal askerleri Karadeniz'den gelen vapurların şehri her gün döktüğü Beyaz Ruslar her cinsten kavim kıyafetim eski payitahtı Bir nevi kadim İskenderiye'ye ırkların ve medeniyetlerin birbirlerine karıştığı ve kaynaştığı devirlerin o büyük yol uğrağı şehirlerine benzetmişti.”¹²¹

Harp yıllarında esasen İstanbul'u ikiye ayırmak mümkündür. Birinci İstanbul eğlenen, harp görmemişçesine umarsız ve şımarık bir çocuk gibi davranan, diğeriye harbi yaşamış, etkilenmiş, kolu kanadı kırılmış, evleri yanmış, insanları kimsesiz kalmış ama yine de her şeye rağmen dik durmaya çalışan harp önceki hayatlarını yaşamaya ve yaşatmaya çalışan, kimseyi kimsesiz ve hiçbir şeyden yoksun bırakmamaya çalışan bir İstanbul vardır. Bu kutuplaşma ekonomik skala çerçevesinde gerçekleşmektedir.

“Fakat bu eğlenen İstanbul'un yanı başında çok bahtsız mustarip bir İstanbul daha vardı daha harp içinde el değiştirme başlayalı servet içtimai hayatın nizamını bozmuş beş altı sene evvel müreffeh sanılan ve eski payitahtın asıl hayatını yapan bütün bir orta sınıfı harap etmişti. Umumi harp içinde çıkan yangınlarda evi barkı yalanların çoğu hala medreselerde idi.

İstanbul'un çapraşık yolu mescitli, bakkallı küçük mahallelerinde ol tahtadan kutu gibi evlerde her ne pahasına olursa olsun haysiyetini muhafaza etmeye çocuklarını okutma, karısını kızını iyi giydirmeye, temiz kıyafetle gezmeye misafir kabul etmeye şu ve bu vesileyle sağa sola aile şerefi ile mütenasip hediye vermeye mecbur insanlar çok eski imparatorluğun rütbe ve nişan sahibi memurları bir usta elinden çıkmış gibi düzgün zevki ile İstanbul'u ve hayatını benimsemiş insanlar kıt kanaat gözyaşlarını içlerine akıtarak yaşıyorlardı. Çünkü öbürleri daha az refahlı sayılanlar ekmeğini her gün kazanmaya mecbur olanlar yeni başlayan bir yığın meslekle bu geçici ve suni refahının bir köşesini zapt etmişlerdi.”¹²²

¹²¹ Tanpınar, a.e., s. 240

¹²² Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 242-243

İstanbul'un içinde bulunduğu bu kaotik ortam içerisinde de garip eşleşmeler, olaylar da olmaktadır. Görgülü ailelerle sonradan görme aileler arasında dünürlük bağları kuruluyor. Kimi insanlarsa ilginç bir şekilde krizi fırsata çevirerek paralar kazanıyor, mal mülk sahibi olmaktadır. Savaşın sebep olduğu bir başka trajedi de ne olursa olsun eski yaşantılarını özleyen savaşa rağmen onu korumaya çalışan, yoksulluğa ve fakirliğe ayak direyen ailelerdir. Bu aileler görgülü, sosyo-kültürel seviyeleri yüksek, toplumun ileri gelenlerindendirler. Savaşla birlikte bu aileler de çökmüştür. Artık onlar için de hiçbir şey eskisi gibi değildir. Bir nebze de olsa yakınlarını kollayan, evdeki hizmetlilerinden hiçbir şeyi esirgemeyen, etraflarındaki yoksulları gözetken bu aileler savaşla birlikte onlarından kollarından çıktıkları gibi neredeyse kendileri muhtaç durumuna düşmüştür. Savaşla birlikte değişen pek çok denge gibi ekonomik dengeler de değişmiştir. Bu durum da savaş öncesinde varlıklı ve görgülü ailelerin pek çok denge bakımından düşmesine neden olurken, daha az varlıklı ailelerin ve kişilerin savaşla beraber yeni yeni ortaya çıkan mesleklere sarılmalarıyla onları daha güçlü duruma getirmiştir. Bu durumda sonradan görmeler veya sosyo-kültürel seviyesi düşük olan insanların toplumda güçlenmesiyle gündelik hayatta da pek çok şeyi yerinden etmiştir.

“Fakat asıl kazanç büyük iş adamlarında ve onlarla işbirliği yapmış her cinsten Atılgan vesvesesiz binaenaleyh Kıymet Fikri az insanlarda idi. Bunların çoğu uçucu bir yıldız gibi parlayıp sönyordu bir kısmı ise tutulmasını biliyorlar yavaş yavaş çabuk kazanılmış para yer ve el değiştirmesi oldukça güç olan emlak ve akarla değişiyordu bu yüzden şaşırtıcı izdivaçlar oluyor Ve henüz Anneanneninin evini muhafaza eden mavisinin içinde yürüyen şehir birdenbire şöhreti hala istikbali ait bir ümit gibi kendilerini kendilerinde yaşayan bir Tanzimat vezirinin veya büyükçe bir memurun kızıyla herhangi bir sonradan görmüşün evlenmesine kendi haysiyetine indirilmiş bir darbe Terakki ediyor haberi gazete de okuyanlar başlarını sallayarak Ne günlere kaldık der gibi birbirlerine bakıyorlardı.”¹²³

3.3.TASAVVUFİ MOTİFLER

¹²³ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 243

Tanpınar romanlarda belli bir dindarlık, mütedeyyinlik, gündelik ibadetlerin yerine getirildiği sahneler göremeyiz. Beş vakit namaz kılan veya camiye giden, namazın eda edilirken ki sahneler, ramazan ritüelleri, ramazan gelenekleri, ramazanın gelişyle hissedilenler, dua veya dua edilen sahneler vb. açık açık anlatıldığını, tasvir edildiğini göremeyin ancak tüm bunların yanında dini ve misti havadan da uzak değildir bu romanlar. Tanpınar romanların din daha ziyade mistik bir havada tasavvuf ağırlıklı veya din zannedilen geleneklerin veya din adına yapıldığı zannedilen veya yapılan o eylemin kendisi direk dini bir vecibe olarak kabul eden sahneler, tipler görmek mümkündür. Örneğin Mevlevihanelerden, tasavvufi musikiden, bir tarikata bağlanmaktan bahseder. Din daha çok mistik, romantik bir unsur olarak karşımıza çıkar. Fakat roman tipleri asla inançsız veya dinden ve daha çok da tasavvuftan bihaber değillerdir. Tüm bu romantik mistik hava kahramanların gündelik hayatlarında da söylemlerinde, davranışlarında, hayata bakış açılarında kendilerini gösterir. Türbeler, neyler, musiki, camiiler, tarikatlar, mevlevihaneler dinden çok bir medeniyet yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu unsurlar medeniyet zemininden yükselen motiflerdir.

“Yangın onu çok sevmiştim bütün neşesini kaybetmiştim ne merdiven sahnesini ne de genç kızın ölümünü unuta biliyordum sık sık rüyalarına giriyordum uyumaktan korkacak hale geldim ikide bir olduğu yerden kalkıyor eliyle bir şey kurtarmak ister gibi müphem hareketler yapıyor sonra alnındaki terleri silerek yerine oturuyor işine veya sözüne başlıyordu. Ayrıca adeta deliliğe varan bir yangın korkusu başlamıştım neredeysem evin içinde bir çubuk ateşine bile dayanamayacak da her gece küçük evi Ali ile birlikte dolaşırlar ocağa, mangallara bakarlar gözleri söndürürler sıcak kömürün üzerine ağır bakır eşyalar korlardı.

Artık eskisi gibi eğlenmek de istemiyordu ten hazlarını insan ruhuna layık bulmuyordu ölümü yakından görmüştüm küçük adalı kızın kökünden biçilmiş bir zambak gibi alev duman içinde hâlâ kulaklarında çınlayan feryatla gözlerinin önünde devrilişinde yavaş yavaş bütün hayatının için bir ders bulmağa başlamıştı.”¹²⁴

¹²⁴ Tanpınar, Mahur Beste, s. 141-142

Mahur Beste romanında Halit Bey'in babası olan Nuri Bey hovardalıklarıyla gizli bir şöret yaşar. Yeni açılan, popülerleşen, gizemli hava katılıp da adresi verilen genel evleri gezmektedir. Fakat bir gün yine gittiği genel evlerden birinde bir yangın çıkar. Yangın bir anda büyür ve kısa zamanda bütün evi sarar. Ev kalabalıktır. Nuri Bey o yangından sonra ve bir de o gün orada hoşça vakit geçireceği genç kadının yanarak can verdiğini de gördükten sonra bunalım yaşamaya başlar. Psikolojisi bozulan Nuri Bey her gece evin her yerini kontrol ettirerek uyur. Gece kâbuslar görür, yanarak ölen genç kadının çılgınlıklarıyla her gece ter içerisinde yatağından fırlar. Tüm bunların yanında Nuri Bey vicdan azabı da yaşamaktadır. Bu vicdan azaba Nuri Beyi dine yönlendirir. Dini eğilimler gösteren Nuri Bey soluğu dergâhta alır ve kendine çeki düzen verir. Burada Nuri Beyin dine, tasavvufa, mistik hayata, her nasıl ifade etmek gerekirse, uyanışı bir beladan, kazadan sonra olur. Öncesinde neredeyse tüm delikanlılık yıllarını hovardalıklarla, gönül eğlendirerek geçiren Nuri Beyin tüm gündelik hayatını, keyif ve eğlence meşgul etmektedir. Bir aileye de sahiptir ama sorumluluklarını yerine getirmekten yoksundur. İşte böyle bir gaflet ve ehli dünya tavırları içerisinde oldu günlerden birinde başına gelen ve ölümün kıyısından dönen bir felaketten sonra tüm hayatını ve yaşama biçimini değiştirmeye karar verir.

“Komşularında ki bir Kadiri Dergâhına girdi gerçi gene işiyle gücüyle meşguldü Fakat bu kurulmuş bir makinenin işlemeye devam etmesi gibiydi gerçekte dünya işlerine eskisi gibi bağlı değildi sık sık hacca gitmekten dünyaya büsbütün bırakmaktan bahsediyordu.”¹²⁵

Nuri Bey Kadiri dergâhına girmeye, vicdan azabından kurtulmaya karar verir. Dergâha gidip gelmeye başlayan, yol yordam tasavvuf öğrenen Nuri Bey hayatını, gündelik işlerini de ihmal etmiş değildi. Ya da en azından gündelik işlerini ihmal etmiyor görünse de o artık dünya işlerine bağlı değildi. Sık sık hacca gitmek istiyor ve dünya işlerini hepten bırakmayı, inzivaya çekilmeyi de dilinden düşürmemektedir. Nuri Bey her ne kadar işlerine devam etse de gerçek dünyayla irtibatı yavaş yavaş kopmaya başlamaktadır.

“Dostunun bu hali karşısında Agop Efendi'nin ağzını bıçak açmıyordu. Onun için İsmail Paşa'nın yeğeni kendi öz evlatları kadar azizliği işlerin bu kadar iyi gittiği

¹²⁵ Tanpınar, a.e., s. 142

paranın bu kadar bol kazanıldığı bir zamanda Nuri Bey'in kafasında dolaşan düşünceleri bir türlü affedemiyor bir nevi hastalık saygı bu halin önüne geçmek için çareler düşünüyordu en iyisi Nuri beyi evlendirmektir.”¹²⁶

Nuri Bey'in bu halinden ailesi ve dostları memnun değildir. Onu adeta hastalanmış görmektelerdir. Fakat yine de ne yapacaklarını bilemezler. İşleri de iyi gitmektedir. Bu denli iyi giden, iyi kazandıran işleri de bir meczup gibi bırakıp dergâhlara sığınmak da akıl işi değildir. Sonunda çareyi Nuri Beyi evlendirme fikrinde bulurlar. Belki de yeni bir hayat, düzen, bir hayat arkadaşı, sevilme vs. gibi hem onun psikolojisine iyi gelecek hem de onu yeniden hayata bağlayacak sorumluluklar getirecek bir değişikliğin ona iyi geleceği kanaatinde dirler.

Bazılarıysa bunun aksini savunarak Nuri Beyin hayat boyu onu idame ettirecek parası olduğunu buna güvenerek de dünyadan elini ayağını çekebileceğini savunurlar.

“Slutsky’ye göre Nuri Bey gerçekten dünya işlerini bırakmalıydı yetecek kadar parası vardı bir köşeye çekilir ibadetiyle hayır işleri ile uğraşırdım mistik hayat sonsuz zevklerin dünyası adam bu hepimizde uyur halde bulunan ilahi kıvılcımın kendiliğinden uyanması uyanır Ruha istikamet vermeseydi.”¹²⁷

Nuri Bey bir adım atmak istemektedir fakat bunu hangi yolla yapacağını bilemez. İstanbul'daki tüm dergâhları gezer. Kadiri tarikatı ile başladığı bu yolda Mevlevilik kafasını karıştırır. Acaba Mevleviliği mi benimsemelidir. Bu arada elbette etraftaki herkes bir şeyler söylemektedir. Burada bir tarikat karşılaştırması da söz konusu diyebiliriz. Tanpınar, Nuri Beyin yolunu Mevleviliğe çıkarır. Kadirilik ruh tatmini için yeterli değildir. Mevlevi üstün ve farklı yapan şeyse onun musikiye verdiği önem ve semailerdir. Bu ikisinde ruh dinginliğini tatmıştır. Bu dinginlik Nuri Beyin gün içerisinde onu yoklayan huzursuzluklarını da yok ettiği gibi, onu sakin bir insana çevirmiştir. Böylece iç muhasebesi de artık onu bunaltmamakta veya onunla baş edebilmektedir.

¹²⁶ Tanpınar. Mahur Beste, s. 142

¹²⁷ Tanpınar, a.e., s. 143

“Onun beğenmediği şey Kadiri tarikatı idi. Zikirlerini ayinlerini yeter derecede olgun bulmuyordu. Hiç değilse Mevlevilik olsaydı. Bu acayip adam İstanbul'daki bütün dergâhları dolaşma fırsatını bulmuştu. Bu çocuk ruhun kendine mahsus tabiyeleri, kudretleri vardı. Mavi berrak gözlerini karşısındakine dikerek yalvardığı zaman reddedilmesi kolay değildi. Onun için tekke tekke İstanbul'u gezmişti. Mevleviliği ona bütün tarikatlardan üstün gösteren şey musikiye verdiği yer ile semainin hususiyeti idi. Fakat o Nuri Bey için bunu da lüzumlu görmüyordu ona göre keman Allah'a giden yolların en kısasıydı. Her türlü kutsiliğin, ermişliğin bir tek kapısı vardı: bu ta yedi yaşından beri delicesine sevdiği Bach idi. Evet Nuri Bey'in içinde uyanan mistik kıvılcımı genişletmek, parlatmak hakiki bir ocak haline getirmek için keman öğrenmesi yeterdi. Bunu kendisi, Soloski üzerine alıyordu. Zaten Onun yolu üzerine çıkması tanışmaları da bunu gösteriyordu. Onu kemana başlatmasının heyecanı içinde, süpürgeciler kâhyasının müstakbel damadını elinde dokunur dokunmaz ilahi nağmelerin kendiliğinden fişkiracağı kemana başında bütün bir kutsililik halesi, omuz başlarında henüz filizlenmiş iki küçük kanatla ermişlik yolunun konaklarını bir rüzgâr hızıyla aşar görüyordu. -Hidayet başka şeydir, Agop hidayet sanat ve musikidir.”¹²⁸

Bu alıntıda vurgulanan başka bir şeyse Mevleviliğin musiki ile bir bütünlük taşımasıyla beraber Allah inancında ve hidayette sanatla musikiyle de yürüyor olmasıdır. Sanat ve musiki hidayeti beslemektedir. Allah'la bağlantı kurmayı kolaylaştıran bir başka şeyse kemandır. Keman içindeki mistik kıvılcımı bir ocağa çevirebilecek güçtedir. Tanpınar romanlarında burada da olduğu gibi dine, hidayete, Allah'a giden yol musikiden de geçmektedir, bunun yanında bir de Allah'ı zikrettiren enstürmanlar vardır. Bunlar dinlendiğinde o havaya, huşuğa girmek, dini ve mistik duyguları geliştirmek ve beslemek bu enstürmanlardan geçer. Örneğin: ney, tambur, keman. Gündelik hayatın içinden dini ve mistik duygularla ilinti kurmak ve onları geliştirmek musikiyle, seçkin bir tarikatla mümkündür.

Huzur romanında tarikatlar hakkında bahsetmek, konuşmak Nuran ve Mümtaz için keyifli bir sohbettir. Nuran anne tarafından Bektaşî, baba tarafından da Mevlevî'dir. Dolayısıyla çocukluğundan bu yana bu mistik ortamın içindedir. Buna

¹²⁸ Tanpınar, Mahur Beste, s. 143

rağmen Nuran ve Mümtaz mistik yapıda değillerdir. Tarikatlar hakkın fikir fırtınası yapmak, konuşmak, katılmak onlar için sadece keyifli, romantik bir farklılıktır.

“Nuran tarikatları çok merak ediyor, fakat ikisi de mistik yaradılıştta olmadıklarından üzerinde durmuyorlardı. Bir gün istediği zaman takındığı o çocuk tavrıyla:

-Ben o zamanlar gelseydim... muhakkak Celveti olurum, dedi.

Fakat hakikaten inanıyorlar mıydı bütün bunlara?

-Şark bu, güzelliği de burada. Tembel, değişmekten hoşlanmaz, geleneklerinde adeta mumyalanmış bir dünya, fakat bir şeyi çok büyük bir şeyi keşfetmiş. Belki vaktinden çok evvel bulduğu için kendine zarar dokunmuş...

Nedir o ?...

Kendisine de bütün alemi tek bir varlık halinde görebilmenin sırrını. Belki de gelecek ıstıraplarını hissettiği için bu panzehiri bulmuş ama unutmayalım ki dünya Ancak bu noktadan Kurtuluş.”¹²⁹

Bu diyaloktan da anlaşılacağı üzere Nuran’ın eski zamanlarda doğmuş olma ihtimaline karşılık “Ben Celveti olurum” diye şakalaşması üzerine konuşma tarikatlar yoluyla şarka bağlanır. Şark, ağırdır, tembeldir, değişiklikten ve değişmekten hoşlanmaz. Fakat buna rağmen hareketsiz kaldığı yerden birçok şeyi fark etmiş ve keşfetmiştir. O da “Tüm kainatı tek bir varlık üzerinden görebilmenin sırrı” bu garantili bakış açısı şarka tatlı bir rehavet ve güven vermiştir. Şark, yarı rüyada, yarı şiirde, gerçekliğin sınırlarında yaşamıştır.

“Emin Bey, İhsan'a elini uzatırken -Tevfik de geldi mi?... diye, sordu. Her ikisi ile de çok eskiden dostu Tevfik Bey ilk gençliğinde Yenikapı Mevlevihanesi'nde tanıştım. İhsanı ise harbi umumi içinde tamburi Cemil kendisine tanıtmıştı”¹³⁰

¹²⁹ Tanpınar, Huzur, s. 180-181

¹³⁰ Tanpınar, Huzur, s. 272-273

Mevlevihaneler, sema ayinleri, fasıl geceleri, musiki toplantıları insanların birbirlerini tanıdıkları, birbirlerini etkiledikleri alanlar olarak da karşımıza çıkmaktadır.

İstanbul dini, mistik açıdan zengin bir şehir. Yaşayanlarıyla yaşamayanlarıyla bu konu alternatifleri, opsiyonu, çeşitliliği çok olan bir şehir. Türbeler, yatırlar, Mevlevihaneler, okuyup üfleyen nefesi kuvvetli hocalar, adak adanacak türbeler, adak bağlanacak ağaçlar; hepsi bu şehirde vardır. Burada yaşayan insanlarda bir dilekleri, temennileri, duaları olduğunda hiç çekinmeden bir komşu toplantısı çıkışında türbe ziyaretleri yapan, kızı, oğlu evlenmeyenine yine ölüsünden dirisinden medet umduğu insanlarla doludur. Hayri İrdal da çocukluğunda bunlara maruz kalmış hatta sindirerek kendisi bizzat kendi iradesiyle türbe türbe gezip adaklar adanmış, bağlayacak hiçbir şey bulamazsa ceketinin iç astarını yırtıp bağlamış. Bu davranış bize bu batıl inanç sisteminin bir düzeni ve mekanizması olduğunu büyük bir kabullenişle nasıl da benimsendiğini olmazsa olmaz olan bir ritüel olarak çaput bağlamanın, yanında olmasa bile gerekirse üzerindeki yarıyı yırtıp bağlanacak kadar önemsendiğini ve herkes tarafından kabul gördüğünü göstermektedir.

“Bu Anlaşılmayacak bir şeydi çocukluğunda beni birçok türbelere götürmüşler bir yığın nefesi keskin zatlara okutmuşlardı. Eyüp Sultan'dan ta Yuşa Tepesi'ne, Kısıklı'daki Selami Efendi'ye kadar Fatih, Aksaray, Hırka-i Şerif, Edirnekapı, Ayvansaray yolu, Topkapı, Yedikule, Koca Mustafa Paşa türbesi, Sirkeci, Eminönü taraflarını filan San bütün İstanbul'dan surların içinde ve dışında hemen her semtte mevcut evliya ve keramet sahibi zatlara yattıkları yeri tanır, zaman zaman ziyaret eder, dua eder, yalvarır, mezarlarından taş alır, parmaklıklarına, hiçbir şey bulamazsam ceketimi asar, ceketimin astarını yırtarak bağlardım. Hiç birisi bana bu tesiri yapmamıştı”¹³¹

“İmam sadece bizi Allah'a bağlayan bağ değil müşterek kıyafet yüz ifadesi muaşeret şekli Hülasa cemiyet hayatından nezaket ve merasim dediğimiz şeylerin yani karşılıklı münasebetlerin tek kaynağıydı onu içlerinde gereği gibi bulamayanlar yahut onun emirlerine geriye gibi itaat etmeyenler de Sanki her evin taşığından veya kapının

¹³¹ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 216

yanı başında küçük bir dolap varmış gibi onun hallerini o, kendinden geçme Çok yüksek bir varlığa bağlama ve tevekkül maskesini yüzlerine geçirmeden dışarıya çıkıp insanların içine karışmazlardı.”¹³²

Mevlevihane buluşmaları, semalara katılmak zaman zaman haftalık bir program da olabilmektedir. Sahnenin Dışındakiler romanında Nuri Beyin bir Cuma günü Yenikapı Mevlevihanesi’ne gitmeyi teklif etmesi, bunun onlar için gündelik hayatın inde olan bir eylem olduğunu göstermektedir.

“Nuri Bey ayrılırken ertesi Cuma günü Yenikapı Mevlevihane’sine gitmeyi teklif ettim Tevfik takımlar cak diyordum İhsan babam razı oldular insan Bana musikimiz tek bağlanır noktası gibi geliyor kim bilir belki bir gün yalnız onunla kendimizi anlayacağız sonra daha yavaş bir sesle kendi kendine ilave etti; Belki o da etrafındaki kuyulardan biridir yüzünde hakikaten düşünmekten boğulmaktan korkar gibi garip bir hali vardı.”¹³³

Yine başka bir yerde daha Cuma günü Yenikapı Mevlevihanesi’ne gitmeyi teklif etmeleri, bunun bugünün dünyasında arkadaşlarınızla sıradan, gündelik hayatın içinde olduğu sinemaya gitmek, yemek yemeye gitmek, tiyatro izlemeye gitmek gibi bir eylem olduğunu görmekteyiz.

“İstersen gelecek cuma gel beraber Yenikapı mevlevihanesi ne gideriz Baki Bey bizim bayağı tiğini vadettim İhsan da gelecek babana da mektup yaz yahut bize uğra da sıhhat haberini verirken Yalancı çıkmayalım.”¹³⁴

3.4.KÜLTÜR, SANAT, EDEBİYAT VE GEZİNTİ YERLERİ

3.4.1. Gezinti Yerleri

“Huzurda ana mekan İstanbul’dur olaylarda İstanbul’un muhtelif semtlerinde geçer Roman kişileri İstanbul'a sıradan bir yer olarak bakmazlar onların gözünde

¹³² Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 22

¹³³ Tanpınar, a.e., s. 127

¹³⁴ Tanpınar, a.e., s. 265

İstanbul bir medeniyetin ve bir fikrin sembolüdür mesela Mümtaz Nuran'a olduğu kadar İstanbul'da aşık olur uzurda İstanbul Sadece güzel bir şehir, roman kişilerinin içinde yaşadığı bir çevre değildir başlı başına bir roman kişisidir bir sevgilidir...

Roman kişilerinin hemen her birinde kuvvetli bir güzellik duygusu vardır Bütün bu Kahramanlar sık sık tabiatın mekanın ve eşyanın güzelliklerine de var Onlar daha zevk alırlar kişilerin İşte bu bakış tarzları söz konusu mekanları alelade yerler olmaktan çıkarır bu kişilerin gözüyle baktığımız mekanlar adeta dile gelir ve kendilerini tanıtırlar Bu yönüyle huzurdaki mekanlar mekan olmaktan öte bir terkib unsuru olarak yer alır onların felsefi tarihi ve sembolik anlamları da öne çıkarılır.¹³⁵

Huzur romanında gezilen, vakit geçirilen yerler Nuran ve Mümtaz'ın etrafında gelişir. Daha kişisel zevke hitap eden yerlerdir. Tanpınar romanlarının çoğunda toplumun genelinin vakit geçirdiği yerlerden çok kişilerin vakit geçirdiği yerler vardır. Kolektif tercihleri yerine birey tercihlerinin daha ağır bastığını görürüz. Elbette zaman zaman tanımlanan bir gezide ya da gezilen bölgede yaşayan insanların oralarda neler yaptığını dair anlatımlara rastlarız fakat bu bir halkın veya çoğunluğun nasıl zaman geçirdiğine dair bir anlatı değildir. Bireysel eylem çerçevesinde, onun objektifine takılan manzaraların tasviri ve kültür aktarımıdır. Bireysel gözün gördüğü ve tanımladığı genele bile alamayacağımız oraya özel paylaşımlardır. Nuran ve Mümtaz perspektifli bir etraf anlatımıdır.

Mümtaz'ın Nuran'la vakit geçirdiği yerler genellikle Boğaz ve çevresidir. Bunun dışında camileri, Mevlevihaneleri, kayıkla Boğaz turları, Çengelköy kısacası İstanbul'un kültürel ve sanatsal yansımalarının olduğu gezintiler yaparak adeta bir medeniyet, bir tarih ve bir kültür turu yapmaktadırlar.

Boğazda gezinme, balık avlama kültürünü aktarmaktadır. Ne zaman balık tutulur, ne zaman Boğazda gezinti yapılır, nerede kitap okunur... Tüm bunların anlatıldığı bu pasajda daha çok Mümtaz'ın bireysel faaliyetleri, günün akışı veya gününü nasıl geçirdiği yer almaktadır. Kendi gündelik, bireysel faaliyetlerinden

¹³⁵ Şaban Sağlık, Bir Popüler Romancı Esat Mahmut Karakurt – Bir Estetik Romancı Ahmet Hamdi Tanpınar, s. 339-340

bahsederken Boğaz'da yaşayanların alışkanlıklarından ve oranın kültüründen de genel bir şekilde bahsetmektedir.

“Henüz Yelken Mevsimi değildi fakat boğazda kayık mevsim işi değildir. O boğazın tabii vasıtası her saat başvuru her mizaca göre spor eğlencedir o kadar ki bir New Yorklunun neden bir Ford veya başka bir marka otomobile dolanmadığına şaşmayanlar bile boğaza doğan çocukların beraberinde bir sandalla dünyaya gelmediklerine şaşırabilirler Onun için hiç kimse mümtaz'ı sandalında ve bu sandalı Kandilli iskelesinde görünce şaşırmadı uyanır uyanmaz kayığa atılıyor sırasına göre yelkenle bazen motorla iskeleye geliyor, orada balık avlamaya çalışıyor, kahvede kitap okuyor ihtiyar bahçıvanlarla ve semtin eskileri ile konuşuyor, çok bunaldığı denizde iş bulamadığı zamanlar yukarıya çıkıyor Nuran'ın evinin etrafından uzak durmak şartıyla tepelerde dolaşılıyor boğaz baharının o sert rüzgârında kır çiçeklerinin otların arasında geziniyordu.”¹³⁶

Nuran ve Mümtaz çoğu zaman bir amaçla da dolaşmaz, gezmezler. Sadece beraber olmak, birlikte vakit geçirmek için de gezerler. Geçtikleri bir yola tekrar dönebilirler. Onlar için esas olan birlikte kaliteli zaman geçirmektir. O sokakta kendilerine dair buldukları şeylere takılabilirler.

Nuran ve Mümtaz'ın gezintileri anlatılırken zaman zaman hangi mevsimde olduklarını, havanın nasıl olduğunu, hangi ağaçların mevsimi olduğunu, hangi çiçeklerin açtığını, geçtikleri yerlerin nasıl koktuğunu tüm bunlara dair bilgi bulmak mümkündür.

“Beylerbeyi'ne doğru indiler sonra tekrar geldikleri yoldan geriye döndüler, Anadolu Hisarı'nı, Kanlıca'ya geçtiler akıntı burnunda rüzgar ve dalga hakikaten engine çıkmışlar gibi onları kucakladı.

...

¹³⁶ Tanpınar, Huzur, s. 128-129

Dönüşte Emirgan'a çıktılar kahvenin mevsimi başlamıştı. Her cinsten her yaştan insan vardı. Hava biraz serindi. Kalkıp gitmek kararıyla yaklaşan akşama ve baharı taşıyorlardı.

...

Fakat burada bu Meydan kahvesinde bahar sadece bir küçük ürperme bir yaşama hasretiydi sıcak çay topluluk biraz Eve geçtikleri yerleri şimdi karşıdan ve büsbütün başka ışıktan seyretmenin insana verdiği o garip hisler birbirlerine sokulmuşlardı.”¹³⁷

“Mümtaz Kocacık Köyü’ne kadar yürüdü, Orada deniz kenarında küçük bir balıkçı kahvesine oturdu, önündeki manzara mesafeye, yürüyüş istikametine göre açılıp kapanıyordu, bu mucizeli Işık yolundan sandallar su motorları ıstakoz avı için kullanılan sepetlerle dolu balıkçı kayıkları, yakınlık ve uzaklıkları insanı ayrı ayrı hayret veren birer hüviyet oluyorlardı.”¹³⁸

Nuran ve Mümtaz’ın çoğu zaman buluşma yerleri Emirgan’dır. Fakat Nuran’ın Emirgan’a gelemediği zamanlarda ya iskelede ya da Kanlıca’da buluşuyorlar. Buluştukları yerlerin yine de Emirgan’a yakın olması dikkat çekici bir unsur. Bu gezintiler sırasında Nuran zaman zaman da Mümtaz’a semailer okumaktadır. Küçük Çamlıca’da, ne zaman oraya gitseler vakit geçirdiklerini anladığımız bir kahveye gitmektedirler. Mümtaz ve Nuran kendi aralarında sevdikleri yerlere isim takmaktadırlar. Bu da onlar için küçük bir eğlence ve oyun olduğunu anlıyoruz.

“Nuran Emirgan'a gelmediği günlerde ya iskelede yahut Kanlıca'da buluşuyorlar kayıkla boğazda geziyorlar plajlara gidiyor, bazen Çamlıca'ya kadar uzanıyorlardı. Mümtaz bu kesintilerden daima yorgun dönüyordu. İlk gecenin aralarında devam eden ihtiyacı ile sevdikleri yerlere ayrı ayrı adlar takıyorlardı, Küçük Çamlıca'daki kahve onlar için de ruhun İdil idi. Çünkü Mümtaz orada Nuran'dan Tabii Mustafa Efendi'nin Bayatiden Aksak Semaisinin o “Çıkılmaz deruni dilden efendim

¹³⁷ Tanpınar, Huzur, s. 130-131

¹³⁸ Tanpınar, a.e., s. 142

muhabbetin” diye başlayan adeta ölümden öteye uzanan hatırlamalarla dolu parçayı dinlemişti.”¹³⁹

Bir başka yerde Mümtaz ve Nuran’ı Çengelköy’den Kandilliye giderken görmekteyiz. Ad takma oyunu burada da karşımıza çıkar bu defa bir gölgeye ad takarlar. Büyük bir hayranlık ve romantizm içerisinde bu ağacın oluşturduğu gölgelerin dansını izlerler.

“Bir Başka Gece Çengel Köyünden kandilliye dönerken kulelinin önündeki ağaçların suda yaptığı O çok değişik gölgeye Nühüft Beste adını verdiler, o kadar içinden aydınlık bir âlemde ki ancak Nuhüst’ün uzlet yüzlü uyanışların kamaştırdığı koyu zümrüt aynasında eşi aranabilirdi”¹⁴⁰

Nuran ve Mümtaz’ın başka bir noktası da Üsküdar’dır. Vapurun kalkmasına henüz çok varken o vakti boşu boşuna geçirmek yerine camii ve türbeleri gezmeyi tercih etmektedirler. Üsküdar’daki durakları ise Mihrimah Sultan Camii ve üçüncü Ahmet’in annesinin camiini ve türbesini ziyaret ettiler.

“Bir gün beraberce Üsküdar’ı gezdiler, ilk önce vapuru İskelede beklememek için Mihrimah Camii’ni dolaştılar sonra üçüncü Ahmet’in annesinin Camii’ne girdiler türbeyi küçük bir meyve içi gibi döşeli Camii Nuran pek beğendi.”¹⁴¹

Bu gezi sırasında daldıkları için vapuru kaçırlar. Bunu bir aksilik olarak değil de bir fırsat olarak bilip Üsküdar’daki dört valide camiini de gezmiş olurlar. Valide camileri olması dolayısıyla da başka bir anlam kazanır.

“Vapuru çoktan kaçırmışlardı onun için bir araba ile Atik Valide’ye oradan Orta Valide’ye gittiler. Garip bir tesadüfle Üsküdar’ın bu dört büyük camii başka güzelliğe yahut hiç olmazsa annelik duygusuna ithaf edilmişti. Ertesi gün Rum Mehmet Paşa Camii ile Ayazma Camii ve Şemsi Paşa taraflarını yayan dolaştılar, birkaç gün sonra Selimiye kışlasının etrafında kızgın güneş altında başıboş gezdiler. İstanbul’da açılan ilk hendesi caddeleri cazip ve mavi hülyası adlı sokakları İstanbul

¹³⁹ Tanpınar, Huzur, s. 177-178

¹⁴⁰ Tanpınar, a.e., s. 178

¹⁴¹ Tanpınar, a.e., s. 179

akşamlarının hakiki ziyafet sofraları gibi gördükçe garip bir mazi daüssılası yakalıyordu.”¹⁴²

Nuran’a göre insan İstanbul’u bilmediği sürece kendini de bilemez. Kendine giden yol İstanbul’dan geçmektedir. Nuran kendini İstanbul’la bütünleştirmiştir. Nuran bir İstanbul hanımıdır. Kendini öyle hissetmektedir. Bunun yanı sıra yaşantısı da bunu göstermektedir. Zaten Mümtaz tarafından tercih edilmiş olması, sevilmesi de bundandır.

“İstanbul, İstanbul!... diyordum. İstanbul’u tanımadıkça kendimizi bulamıyoruz şimdi bütün o fakir halka yıkılmaya yüz tutmuş evlerle ruhunda kardeş olmuştu Sultantepe’ye adeta humma içinde dolaşmıştı fakat asıl sevdiği yer çarşı içindeki Küçük Valide idi türbeyi o kadar beğenmiyordu.”¹⁴³

Üsküdar, Nuran için adeta dipsiz bir kuyu gibidir. Gezmekle bitecek gibi de değildir. Üsküdar’ın tüm manevi, mistik yerlerini gezmektedirler. Türbeleri, mezarlıkları, camileri... Üsküdar bu noktada tasavvufi, romantik ve mistik oluşuyla ele alınmış. Üsküdar’da keyifli vakit geçirmenin yolu onlara göre tüm bu öte dünyaya seslenen yerleri gezmekten geçmektedir.

“Üsküdar bir hazineydi bir türlü bitmiyordu Valide-i Cedid’in biraz arkasında Aziz Mahmut Hüdayi Efendi vardı, Birinci Ahmet Devri’nin bu manevi saltanatı Nuran’ın aile gelenekleri arasına girmişti. Daha yukarıda Dördüncü Mehmet Devri’nin dizginlerini birkaç sene elinde tutan Selami Efendi vardı, Karacaahmet’te Anneanneninin Orhangazi zamanını çıkarttığı Horasan erenlerinden Bursa’daki Geyikli Babanın çağdaşı belki de kaza arkadaşı Karacaahmet, Sultantepe’de yine Celveti Baki Efendi yatıyordu. Nuran tarihleri çok merak ediyor. Fakat ikisi de mistik yaradılıştan olmadıklarından üzerinde durmuyorlardı.”¹⁴⁴

Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nde Hayri İrdal henüz her şeyin başındayken tatlı bir tecrübe geçirir. Tiyatroya gitmeye karar veren Hayri İrdal için bu durum bir ilktir.

¹⁴² Tanpınar, Huzur, s. 179

¹⁴³ Tanpınar, a.e., s. 179

¹⁴⁴ Tanpınar, a.e., s. 180

O yıllarda bekâr ve maddiyat dışında bir sorunu olmadığı için günleri hovardalıkla, nerede isterse orada geçirmektedir. Bu da biz Hayri İrdal'ın henüz düzenli bir hayatı olmadığını göstermektedir. İzlediği tiyatrodaki etkilenir, onlara katılmak istediğini söyler. Başrollerde boy gösteremese de bir iki küçük rolle tiyatro oynamaya başlar. Sonra yaşadıklarını düşünürsek bu günler onun için en güzel, en keyifli günleridir. O dönemlerde henüz Rumların ve Ermenilerin oynadığı tiyatro yeni yeni kendini göstermeye dikkat çekmeye başlamıştır. Yine bile toplumun çoğunluğu bu eğlence anlayışını tam olarak gündelik hayatlarının bir eğlence unsuru olarak görememekteydi.

“Günün birinde milli lupu ve dükkânın anahtarlarını önüne bıraktım cebimde bir gün evvelki gündeliğinden kalan beş, on para ile sokağa fırladım, ilk solukta surlara kadar uzandım. Her şey birdenbire düzelmiş gibi mesuttum, o akşam Şehzadebaşı tiyatrolarından birinde geçirdim ıslık, alkış, kahkaha, satıcı sesi, sahne ışığı ve bilhassa o günlerde yeni meşhur olmaya başlayan bir Ermeni kızının baygın bakışları ve biberli sesi bana yeni bir ufuk açtı. Fakat en hoşuma gideni her gün sokakta kahvede karşılaştığım bu adamların sahnede ışığın ve bozuk mızıka gürültüsünün ortasında başka hürriyetlerle yaşamaları idi. Bu adeta canlı bir rüyaydı, o gece kararımı verdim üç gün sonra tuluat kampanyalarından birindeydim. Tabii bana hiçbir mühim rol vermediler yaptığımız fevkalâde bir iş olduğunu da hiç zannetmiyorum zannetmiyordum buna rağmen bu 1913 yılı hayatımın en harika devri oldu gün baştan aşağı benimdi akşama doğru bir suikast hazırlar gibi yavaş yavaş tiyatrodaki toplantıya girdik sonra bir huydur başlıyordu.”¹⁴⁵

Saatleri ayarlama Enstitüsünde bir başka vakit geçirilen yer kiraathanelerdir. Dr. Ramiz ve Hayri İrdal'ın en çok vakit geçirdikleri yerdir. Günün yorgunluğunu atmak için, bir konuyu enine boyuna konuşmak için, dertleşmek için kiraathanelere gitmektedirler. Buraya ilk gidişlerinde Hayri İrdal bir halk kahramanı gibi karşılanır. Çünkü öncesinde Dr. Ramiz, baba kompleksini büyük başarıyla atlattığından kaynaklanan başarısı ilk fırsatta ve her bulduğu yerde gururla anlatmaktadır. Bu

¹⁴⁵ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 75

kıraathanelerde yabancı yoktur. Herkes birbirini tanır ve bilir. Mahallenin, İstanbul'un, memleketin hatta dünyanın nabzı burada atmaktadır.

“Hatta Dr Ramiz bile acayip merakları birbirini tutmaz hareketleriyle artık eskisi gibi beni rahatsız etmiyordu zaten daha serbest kaldığım haftasında beni Öyle garip bir âleme sokmuştu ki Orada herhangi bir hareketin aksaklığı görmek imkansız ya Burası Şehzadebaşı'nda boş zamanlarında vakit geçirdiği büyükçe bir kiraathanede aziz dostum ben adli tıptayken bu kiraathanelerdeki bütün ahablarına türlü meziyetlerimi eski ailemiz hakkındaki bilgimi, Saat tamirinde ki maharet, Emine'yle ölmüş maceramı, o kadar yana yakıla anlatmış bilhassa hastalığım hakkında o kadar çok ve mühim tescilat vermişti ki daha ilk adımımı atar atmaz bütün kahve sevinç çılgılığı ile doldu, adeta eski bir dost ve günün kahramanı gibi karşılandım. Dr Ramiz masamızın önünden her geçeni durduruyor ve beni “Hakiki bir baba psikoza geçirdi, meslek hayatımın en mühim hastası budur.” diye takdim ediyor sonra tekrar izahata başlıyordu”¹⁴⁶

Kıraathanelerde her türden, her cinsten, milletten ve meslek grubundan, farklı farklı kişilere ve ailelere sahip insanlar gelmektedirler. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu ortamda herkes, herkesin sırrını bilirdi. Kıraathaneler aslında minyatür bir Osmanlı tolu mu resmidir. Bu mekanda bu kadar çeşitli ve farklı insanların olması ve hepsinin birbirini tanıyor olması, bir tarih paylaşıyor olması bu imparatorluğun minimize edilmiş bir tablosunudur.

“Kahveye her cins ve mezhepten insan geliyordu zengin mirasyedi. Müflis veya tutulmuş tüccar, şöhretsiz şair, gazeteci, ressam yüksek memur, satranç ve dama ustaları, eski Pehlivanlar on iki darülfünun hocası, bir yığın talebe, aktörler, musikişinaslar, hülasa her meslekten adam küçük gruplara ayrılmış olmalarına rağmen hemen hepsi yine beraber yaşar gibiydiler herkes bir defa rast geldi iki gün senli benli olurdu, hiç kimsenin öbüründen saklı bir sırrı yoktu, kirli veya temiz bütün çamaşırları ortadaydı, herkes onları istediği gibi evirip çevirir koklar münasip bulduğunu etrafına

¹⁴⁶ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 129

ehemmiyetle gösterirdi her fazilet her biçarelik hatta rezaletler bile burada aynı soğukkanlılıkla hatta icap ederse bir çeşit şefkatle muhakeme ve kabul edilirdi”¹⁴⁷

Bu kıraathanede sadece oraya özel olarak müdavimlerinin birbirlerine taktıkları isimler vardır. Bu durum aslında şöyle de değerlendirilebilir. Kişiler buraya geldiklerinde gündelik hayatlarının tekrar eden rutinlerinden ve sıkıcılığından kurtulmak istemektedirler. Bu türden yerler yine insanların sosyalleştiği, derdini, sevincini anlatarak psikolojik bir rahatlama yaşadığı, gündelik dertlerden kurtularak deşarj olduğu bir alandır. Birbirlerine takma isimler takmaları da tüm günün sevimli, sevimsiz sorumluluklarının üzerlerinde taşıdıkları kimliklerin ağırlıklarından kurtulmak istemelerindedir. Bu takma isimler bir nebze de olsa gerçek hayattan uzaklaştıran bir keyif ve farklılık hissi vermektedir.

“... Başta kahve sahibi olmak üzere bütün Gedikli müşterileri burada takılmış hususi adları hayatlarından sanki büyük bir dikkatle seçilmiş ve kendileri görülür görülmez hatırlanan ve hatırlatılan bir hikâyesi vardı”¹⁴⁸

Bu kıraathanelerde nasıl ki hayatın her renginden ve farklılığından insan varsa bir o kadar da konu var demektir. Bu kıraathaneler hem gündelik dertlerden şikâyetçi olduğu sıradan, basit bir ortam hem de entelektüel sohbetlerin yapıldığı bir kültür meclisidir.

“... Bu kahvede neler konuşulmazdı tarih, Bergson felsefesi, Aristo mantığı, Yunan şiiri, psikanaliz, ispritzma, alelade dedikodu, çıplak hikâye, korkunç veya meraklı macera, günlük siyasi hadise, birbirleri ile sarmaş dolaş biri öbürünün yarıda bırakarak çok yüklü beraberinde her an geldiğini taşıyan bir bahar seli gibi kabarık bu konuşmada beyhude ve şaşırtıcı akar giderdi tabii hiçbirinden tam bahsedilmezdi, hepsi çok uzun bir uykudan bir çeşit ölümden sonra hatırlanır gibi bu kahveye gelirdi Büyük İskender veya Annebal Kant'ın imperatifleri bu sayıklar sayıklamaz benzer konuşmadan sadece günlük hayatı uyuşturmak için icat edilmiş şeylerdi zaten en

¹⁴⁷ Tanpınar, a.e., s. 130-131

¹⁴⁸ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 131

sihhatli vaka bile söyleniş tarzı için anlatılırdı birbirlerini o kadar fazla dinlemişlerdi ki hepsi anlatılanı aşağı yukarı evvelden bilirdi. ...”¹⁴⁹

Karşımıza çıkan bir başka vakit geçirme, eğlenme, belki dertleşme yolu da meyhaneye gitme veya rakı içmeye gitme. Romanda bu erkekler arasında ara sıra karşımıza çıkan bir eğlenme türüdür.

“Masanın kapısı önünde Halit Bey ile Dr. Ramiz kısa bir münakaşaya giriştiler geceyi nerede geçirecekler de daha doğrusu nerede geçirecektik Nihayet Halit Ayaracı Boğaza gidiyoruz diye kesip attı. Hayri Bey Efendi bize şeref verirler beraber bir rakı içeriz değil mi beyefendi.

Ben içimden varan dört diye kaydettim, bir saat içinde dört defa beyefendi olmuştum. Üstelik Topal İsmail karşımda dayak yemişti. Belki de bu yüzden kızımı hiçbir zaman almayacaktı. Sonra İstanbul'un en meşhur sanatçısı bir buçuk saat yakalamıştım tam benim hayatımda bu evdekiler açtı ve ben kendimin olsa bile fabrikanın adını bir türlü öğrenemeyeceğim bir otomobildeydim üstelikte Büyükdere'ye rakı içmeye gidiyordum.”¹⁵⁰

Büyükdere, romanda sadece rakı içilen bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayri İrdal rakı içmeye Büyükdere'ye götürülmektedir ve buna inanmamaktadır. Çünkü bir saat öncesine kadar cebinde para olmadığı için evde aç bir şekilde onu bekleyen ailesini düşünmekte ve bu durumdan dolayı da eve gitmeyi istememektedir.

“Hülasa rakıyı da Büyükdere'yi de tanıyordum ikisinin de ben de bir yanı Hatırası Var da ikisinin yan yana gelmeleri de pek mümkün değil. Elbette Büyükdere'de rakı içenler vardı. Fakat ben bu işe nereden girmiştım işte değişiklik buradaydı ben, rakı ve Büyükdere... Hayır, olmadı Büyükdere, rakı, ve ben...ne şikle soksam, bu iki saat evvel aklımın alacağı şey değildi. Üstelik buradaki ben bugün dört defa beyefendi olmuştum.

¹⁴⁹Tanpınar, a.e., s. 131-132

¹⁵⁰ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 200

Hayri bey, Hayri Efendi, Hayri oğlum, falcı Hayri, sadece Hayri, öküz Hayri, şu büyücü Hayri, müsrif ayyaş, esrarkeş Hayri, Pakize'nin kocası Hayri, baldızlarının eniştesi Hayri... şimdi bir de Hayri beyefendi, ortaya çıkmıştı;

- Hayri beyefendi bir Cigara...lütfen!
- Teşekkür ederim beyefendi.”¹⁵¹

Saatleri Ayarlama Enstitüsünde romanın sonunda Hayri İrdal'ın halası evinde bir davet verir. Bu davete herkes katılır. Müzikler çalınır, şarkılar söylenir, danslar edilir, içkiler içilir, yemekler yenir. Sosyete sonradan dâhil olmuş, sonradan zenginleşmiş insanların eğlence, davranış ve hayat algısının resmini çizen bu satırlarda, bu ev partisiyle aslında İrdal ailesinin trajikomik halleri gösterilmektedir. Bu gündelik hayatın seyrinde ve gidişatında olabilecek bir eğlence türü değildir. Burada absürtlük söz konusudur. Zaten kişiler de giyim, kuşam, takındıkları tavır dolayısıyla eğrelti durmaktadırlar.

“Eve girdiğimiz zaman iki salonu holü hınca hınç kalabalık bulduk. Fakat bu seferki kalabalık benim alışık olduğum cinsten değildi tanıdıklarımızdan başka her milletten ecnebi vardı şimali cenuplu yakın şarkılı ilk yarım saat bir elim Halit Ayarcı'nın elinde bazen de onun yerine halam geçiyordu muhtelif milletlerden insanlara takdim edilmem de geçtim. Böylece herkes hemen herkes benim kim olduğumu öğrendim sonra bir kenara çekilmek fırsatını buldum. İşte o zaman evin bütün duvarlarında Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün grafiklerinin ve sloganlarının asılı olduğunu gördüm saat sekize doğru ışıklar söndürüldü ve kısa metraj bir filmin gösterildiği ilk ayar istasyonları istasyonumuzun açılış resmi de bu. Herkes ben de dâhil Hayri İrdal'ı bir yığın mühim adamın arasında kurdelenin önünde, biraz sonra elinde bir kağıt parçası nutuk verirken daha sonra genç bir kız saati ayarlarken ya rabbim ne şeker gülümsemeydi, kız kim? niçin o zaman dikkat etmemişim, seyrettik ikinci film bizzat enstitünün açılışı idi. Fakat burada Halit Ayarcı beni gölgede bırakmıştı. Kimler yoktu ve nasıl tıpkı bu geçe gibi Halit Ayarcı sadece orada bulunuşu ile hemen hepsini gölgede bırakıyordu. Işıklar açılınca biraz evvel takdim edildiğini

¹⁵¹ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 203-204

insanlar benimle Halit Ayarcı arasında adeta mekik dokudular Halit Ayarcı bana sezdirmeden işleri öyle tanzim etmişti ki hemen herkes beni evvelden tanıyordum.”¹⁵²

İstanbul’un Balkan Harbinden kurtulduğu yıllarda insanlar sıkıntılı günlerin ardından bir rahatlama ve boşanma ihtiyacıyla kendini sokağa atarlar. O dönemin gündelik hayatında da tiyatro baş göstermiştir. Neredeyse her bir tiyatro gösterisinin reklamı, afişi bulunur. Fakat bu tiyatrolar sanat değeri olan sahneler değildir. Bunun muhatabı olan kitlede o seviyede değildir. Savaş sonrası ilk ihtiyaç karın doyurmak, yaşamak olduğundan bu insanlar da estetik kaygı güdecek durumda değildirler.

“Balkan harbinin sıkıntısından yeni çıkmış olan İstanbul belki de eğlenmek istediği için hemen hemen sadece tiyatroya sarılmıştı. Her gün gazetelerde birkaç tiyatro kumpanyasının ilanı birden görülüyordu bunlar hakikatte tiyatro sanatı ile ufak bir alakası olan şeyler bile değildi. Fakat seyirci seviyesi bu tuluat kampanyalarından pek farklı değildi kaldı ki burada talihe kalkmayacağı İzmir bir yağın ihtiyaca cevap veriyordu.”¹⁵³

Tiyatronun artık her gün her yerde görüldüğü zamanlarda elbette buna en çok kulak kabartanlar gençler olmaktadır. Gençler için gündelik bir eğlence çıkmıştır. Her birine gitmeseler bile, gazetelerden takip ediyorlar, birbirleriyle konuşup değerlendirme yapıyorlardır. Gidebilenler gidemeyenlere anlatıyorlar.

“Gençler yeni yetişenler arasında ise tiyatro En mühim mevzu eğitim sade bizim Vefada kimi Operaya kimi tiyatroya heves saldırmış yetmiş sekiz arkadaş biliyorduk. Sündüz hanımla yakın akraba olan Nuri Adil bunların başında geliyordu büyük teneffüslerde bahçenin bir köşesinde başına topladığı birkaç kişiyle hep tiyatrodan bahsediyordu son sınıf talebelerinin beni görünce takındıkları kibirli tavra rağmen ben onu dinlemekten hoşlanırdım.”¹⁵⁴

¹⁵² Tanpınar, a.e., s. 329-330

¹⁵³ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 131

¹⁵⁴ Tanpınar, a.e., s. 131

İstanbul'daki muhacirlerin, kendilerine ait kültürü yani giyim, müzik, eğlence anlayışı İstanbul'da yankı uyandırmaya başlamıştır bile. Yerli halksa bu durumdan rahatsız olmaktadır. Bunun en gerçekçi ve bir o kadar da duygusal anlatımı Tevfik Bey'in Boğazda yankılanan enstrüman, şarkı ve müziklere karşın bağıra bağıra, boğazın dört bir yanında yankılanan gazeli okumasıyla ecnebi müziklerinin sesi kesilir. Bu anlatım İstanbul'daki kültür ve politik çatışmanın içi içe geçmesiyle ortaya çıkan gerilimin resmidir. Tevfik Bey gür sesiyle hepsini teker teker susturup sanki Boğazı tamamıyla düşmandan ve tüm kargaşadan kurtarmaktadır.

“Rum halkının bindikleri sandallardan kitara ve mandolin sesleri geliyordu. Kanlıca koyundan bir türlü çıkmayan genişçe bir iskelenin bottan ise Amerikan neferleri kendilerine balalayka çaldırıyorlardı, bütün bu yabancı akisler bizi öldüresiye rahatsız ediyordu. Bu nasıl oldu ben de anlayamadım. Kanlıca koyundan tam çıkmak üzereydik ki Tevfik Bey birdenbire, Yani'ye “Dön” dedi “şu heriflere bir ders verelim” dedi ve birdenbire denizin ortasından aya karşı bu toprakta bu Şehirde yaşayanların sesi, kendi medeniyetimizin sesi en geniş şekilde yükseldi.

O anda bütün boğaz tepelerinin Tevfik Bey'in okuduğu Gazeli birbirine gönderdiği muhakkaktı.

İlk önce gitara ve mandolin sesleri sustu sonra istim botdakiler sustular sonra bütün etrafı sustun Tevfik beyin sesi Boğazı tek başına zapt etti. Tevfik Bey Yani'ye;

- Bebek'e çek, dedi.

...

Bebek koyunda da aynı şey oldu yolda sadece Şakira'dan bir beslenme ile Hacı Arif Beyin iki şarkısını söyleyen Tevfik Bey körfeze girer girmez tekrar gazele başlatan ve hemen arkasından halkımızın bütün hüznü ve hasretiyle dolu bir maya geldi.”¹⁵⁵

Tevfik Bey muzaffer bir asker edasıyla Boğazı sesiyle düşmandan kurtarmışçasına göğsünü gere gere söylediği bu gazeller, bir medeniyet çağrısı veya daveti olarak da ele alınmaktadır. İstanbul her ne kadar işgal altında olsa da bu durum bazen yokmuşçasına yaşanılmasının yanı sıra bazen de İstanbul'da bulunan yabancılar

¹⁵⁵ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 168-169

ve onların kültürel izdüşümleri nedeniyle rahatsızlık vermektedir. Yukarıdaki pasajda geçen yabancı sesleri susturma yöntemi manidardır. Tevfik Beyin gazeller okuması tarihle ve koca bir kültürel mirasla yabancıları ve daha da ziyade gazellere oranla cılız kalan Batı musikisini kovalamak hatta onların böylesine büyük bir mirasla ezmektir.

3.4.2. Musiki

“Kahramanlarının ve genelde toplumun ruhsal ikliminin bir işareti ve göstergesi olarak işlenen musiki Huzur’da önemli bir yere sahiptir.”¹⁵⁶

Huzur romanında Nuran’ın ve Mümtaz’ın pek çok ortak noktası vardır. Bunlardan biri de musikidir. Musiki gündelik hayatlarında yer almaktadır. Ev davetlerinde, kendi aralarında, baş başa kaldıklarında musikiyi duyarlar, dinlerler, musiki sohbetleri yaparlar. İkisi de bu durumdan sıkılmamakta hatta zevk almaktadır. Bunu paylaşabildikleri pek az insan vardır. Nuran’ın yetiştirilme tarzı, dedesinin Mahur Besteyi bestelemiş olması, aile içinde ve dost meclislerinde zaten sürekli teganni ediyor olmaları hasebiyle, Nuran’ın hayatında bir yapı taşıdır adeta. Hangi makamı dinledikler, kimden dinledikleri, nasıl dinledikleri hatta ne zaman dinledikleri onlar için üzerinde durup kritik yapılacak konulardır.

“Estetik roman karakterlerinin önemli özelliklerinden olan kültürlü olmak, musiki dinlemek ve musiki felsefesi yapmak, iyi okur olmak ve aynı zamanda bir şeyler yazmak, yazar Olmak, Mümtaz için de geçerlidir. O eski Türk kültürü Doğu Medeniyeti ve Batı uygarlığı konularında geniş bir malumata sahiptir. Özellikle Nuran’ın ve dayısı Tevfik Bey in önerdiği musiki parçaları mümtazın dinleyip zevk aldığı sesleri oluşturur.”¹⁵⁷

Yukarıda da bahsedildiği üzere musiki Mümtaz için entellektüel bir kimliğin olmazsa olmazıdır. Bu noktada kendi birikimi olduğu gibi bu birikime katkıda bulunacak her öneriyi de dikkate almaktadır. Özellikle Nuran ve onun dayısının önerileri önemlidir. Musiki üzerinden tarihi, kültürü ve bu kültürün, değerlerin tek bir

¹⁵⁶ Nesrin Tağızade Karaca, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Musiki, İstanbul, Hece Yayınları, 2015, s. 85

¹⁵⁷ Şaban Sağlık, Bir Popüler Romancı Esat Mahmut Karakurt – Bir Estetik Romancı Ahmet Hamdi Tanpınar, s. 206

şemsiye altında toplamaktadır. Akademik kimliğiyle de örtüşen bu vasıflar Mümtaz için küçük inşaasında önemli bir yer tutar. Dolayısıyla Mümtaz'ın bu anlamdaki gündelik hayatının algıları tüm bu unsurlara açıktır.

“Musikinın nasıl bir dünya yarattığını, aşkın musikinın içinden devşirilmesi ve bunun Tanpınar'ın dünyasına ne şekilde yansıdığı din zaman gibi rüya olur kâinat düzenini sonsuzluk ve daha pek çok soyut kavram ve olgularla benzetme veya karşılaştırmaya giderek ele almak mümkündür. Zaten Tanpınar'da hayat billur sazlarını kurup daima ışıkların daima aydınlığın altında şarkısını söyleyip durmaktadır.”¹⁵⁸

Mümtaz ve Nuran ilişkisinde aşk musikiyle harmanlanmıştır. Zaman zaman kendilerini buldukları ve bunun tam aksi yönde de zaman zaman kendilerini kaybettiklerini musiki de zaman zaman mistik duygulara da kapılırlar. Onların ilişkisinde tüm bunlar kol kola girmektedir. Kâinatın düzeni ve tabiatın varlığı da bir musikidir. Bu noktada tasavvufla da iç içedir. Bir rüzgar esintisi, bir yaprak sesi, denizin salınması, tüm tabiat adeta bir orkestra gibi nağmeler mırıldanmaktadır.

“- Ama güzel şeyler konuştuk İhsanda gelmişti hemen hemen dünya işlerinin yarısını hallettik... Gecede bir ala ney dinledik!

- Kimden?
- Ressam Cemil'den... Emin beyin talebesi! bize bir yılın Saz Semaisi, eski Mevlevi ayinlerinin terennümlerini çaldı.”¹⁵⁹

“Musiki ... Huzurda Nuran'la Mümtaz arasında Ruh diriltici ve gitgide büyüyerek bir medeniyetin ifadesi haline gelir”¹⁶⁰

Musikinın eski mi olduğu yeni mi olduğu onlar için önemlidir. Ne tür musikiden hoşlandıklarını uzun uzadıya, sıkılmadan konuşabilirler. Gündelik hayatın çerçevesinden bakıldığında musiki yani bugünkü adıyla hatta bugün bile müzikten

¹⁵⁸ Nesrin Tağızade Karaca, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Musiki, s. 24

¹⁵⁹ Tanpınar, Huzur, s. 114

¹⁶⁰ Nesrin Tağızade Karaca, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Musiki, s. 65

konuşmak, gün içerisinde müzik dinlemek, müzik dinleyerek modumuzu değiştirmek gündelik hayatın bir parçasıdır. Mümtaz ve Nuran da eski mi veya yeni mi musiki dinlediklerine dair ara sıra tartışmaktadırlar.

“Sonra birdenbire lafı değiştirdi;

- Yalnız, eski musiki mi seversiniz?

-Hayır, hepsini... Tabii, anlayabildiğim kadar... Musiki hafızam zayıftır ve çalışmadım. Sizde seviyorsunuz galiba.

-Bana bakmayın biz de eski musiki aile yadigârıdır, dedi.Babam tarafından Mevlevi anne tarafından Bektaşiyiz... Hatta annemin dedesini İkinci Mahmut, manastıra sürmüş. Eskiden evimizde küçükken her akşam fasıllar yapılırdı, büyük eğlenceler olurdu.

-Biliyorum, dedi. Mevlevi kıyafeti ile eskiden çekilmiş bir resminizi vaktiyle görmüştüm babanızdan gizli çekmişler.

...

Onu çektiğim zaman babam hala yaşıyordu. Fakat Boğazda değildik. Libade’de oturuyorduk. Bilmem, Çamlıca’yı tanır mısınız?

Fakat Mümtaz düşüncesini fotoğraftan ayıramıyordu.

- Tuhaf bir resimdi; eski minyatürlere benziyordunuz...elbise hiç de aynı olmamakla beraber, mesela, Ali Şir Nevai’ye şarap kadehini sunan gence... Gülerek ilave etti; o oturuşu nereden buldunuz?

- Dedim ya, ecdat mirası... Uzviyetimde var. Onlarla da olmuşum.”¹⁶¹

Bu diyalokta dikkati çeken bir unsur da Nuran’ın “ bana bakmayın, bizde eski musiki aile yadigârıdır” sözüdür. Nuran musiki konusunda çekirdekten alışıktı olduğunu zarif bir şekilde dile getirir. Baba tarafından Mevlevi, anne tarafından Bektaşî olması, evlerinde her akşam fasıllar düzenlenmesi, çocukluktan itibaren böyle

¹⁶¹ Tanpınar, Huzur, s. 126-127

bir ortamda büyümesi ve tüm bu entelektüel zevkleri çocukken hiç de farkında olmadan öğrenmiş olması Nuran'ı, Mümtaz'ın gözünde daha bir özel kılmaktadır.

Mümtaz, Nuran'ın çocukluğunda Mevlevi kıyafetiyle çekilmiş bir fotoğrafını gördüğünü söyler. Nuran'ın ailesi öylesine bu işlerin içindedir ki Mevlevi veya Bektaşî olmak onlar için sadece laftan ibaret değildir. Veya üstün körü benimsedikleri bir yol da değildir. Evde her akşam fasıllar düzenlenmekte, dedesi Mahur Besteyi bestelemiş olmakta, Nuran ise Mevlevi kıyafetleri içerisinde fotoğraflar çekilmektedir. Nuran ve ailesi için tasavvuf ve musiki gündelik hayatlarının en vazgeçilmez, ayrılmaz, bir parçasıdır. Adeta temel bir ihtiyaca cevap ararcasına hayatlarının en derin noktalarına kadar musiki ve tasavvuf işlemiştir.

“Nuran'ın mümtazın dünyasında düşünce yapısında ve hayatında çok özel bir yeri vardır musikiye insan sıcaklığını katarak onu daha bir canlılardan ve somut hale getiren Nuran musikinin adeta şekillenmiş halidir ve Mümtaz için her şeydir.”¹⁶²

Günlük buluşmaları içerisinde musikin yanı sıra şairler hakkında da konuşmakta onları birbirleriyle karşılaştırmaktadırlar. Onları ve eserlerini... Bunlardan bahsetmek, konuşmak, bunları mukayese etmek elbette belli bir kültür ve bilgi birikimini gerektirir. Tüm bu konuşmalar bu bilgi ve birikimin Nuran'da zaten var olduğunu bilmemizin yanında Mümtaz'da da olduğunu gösterir.

“Şurası muhakkak ki bir insanın hayatı bazen bir sanat eseri kadar güzel olabiliyor, onu bulduğum zaman...

-Mesela...

- Mesela, Şeyh Galip... Genç yaşta en parlak devrinde ölüyor. Başlı başına hikmet olan bir terbiyeden geçmiş, bu terbiye, onu da birçok şeyleri muzır şeyleri başında öldürmüş. Ne sabahı, ne ikindisi var. Sakin bir akşam gibi hareket ışığın oyunundan, sevilen şeylere sadakatten ibaret. Mesela Dede, bine yakın eseri var hayatında bakıyoruz herhangi bir hayat fakat sade kendisinin.”¹⁶³

¹⁶² Nesrin Tağızade Karaca, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Musiki, s. 73

¹⁶³ Tanpınar, Huzur, s. 133

“Tevfik Bey’in sesi Nevakârdı da o zamana kadar pek az tanıdıkları bir kudret almıştı. Tanımadıkları bir kuş bir yerde büyük bir nehrin bir aydınlık tufanının sarayını kurmuş gibiydi. Fakat asıl mühim olan etrafındaki şeylerin Itri’nin elinde birdenbire değişmeseydi!

- Oldu olacak bari bir de Mahur Besteyi lütfetseniz?

Tevfik Bey homurdandı:

- Mahur Beste mi?: Mümtaz’a alayla baktı! Pekâlâ...ama yavaş sesle...Ve hakikaten yavaştan makamı aradı, sonra sesi birden havalandı.

Gittin amma ki kodun hasret ile cânı bile..

Hayır, bu başka şeydi; Burada Itri’nin ihtişamı yoktu; demin hepsi beraber aynı şeyi düşünüyorlardı. İhsan:

- Itri çok mâşeri, diye düşündü.”¹⁶⁴

Bir fasıl akşamında, Mahur Beste’nin okunmasına dair bir istek gelir. Burada görülüyor ki Mahur Beste’nin anısının hazin, üzücü olmasına rağmen aile arsında sevilmiş, benimsenmiş adeta ailenin bir nişanı gibi onunla gurur duyulmaktadır.

Musiki meclisleri, fasıl akşamları insanların birbirleriyle tanışmalarına, kurdukları kültürel, sanatsal ortamlarla musikiden zevk alan insanların doyum yaşamasına aracı olmaktadır. Bununla beraber pek çok insanın var olan zevkleri geliştirmekte, yön değiştirmektedir. Örneğin başlarda tamburdan hoşlanan İhsan, Emin Bey’i tanıdıktan sonra neyden hoşlanmaya, neyi sevmeye başlamıştır.

“İstanbul kültürünü Merkez olarak Anadolu'ya bakan ve bunu çok renkli Türk Osmanlı kültürü ve özellikle de Musiki çerçevesinde yapan Tanpınar Mümtaz ve Nuran'ın aşkını iki kişinin birbirini sevmesi aşkla kültürün Hem aynı ile şüphem yer değiştirmesi ile yani sanatla aşkı iç içe anlatarak çarpıcı bir kültür atmosferi yaratmaktadır.”¹⁶⁵

¹⁶⁴ Tanpınar, Huzur, s.259-260

¹⁶⁵ Nesrin Tağızade Karaca, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Musiki, s. 69

“İhsan, Emin Bey tanıyana kadar neyi sevmemiş Türk musikisinin tek aleti olarak tamburu onun getirdiği coşkunun havasının tercih etmişti”¹⁶⁶

“Emin Bey, Tamburi Cemil'in Hilal'i Ahmer menfaatine Şehzadebaşı'ndaki Ferah tiyatrosunda verdikleri konserden sonra olmuşum konser bitince tamburi Cemil bir türlü Neyzen dedeyi bırakmamış ve İhsan'ı da zorla alıp götürmüştü. İki gün iki gece orada mezesi kıt fakat içki itibarıyla çok zengin bir rakı masasının başına kalmışlardı İhsan Bu iki gün içinde her iki sanatkarın nasıl seçkin insanlar olduğunu anlamıştı.”¹⁶⁷

Yukarıdaki pasajda ise Emin Bey, İhsan'ı musiki konusunda etkilemektedir. İhsan'ın Emin Bey'le bulunduğu başka bir ortam da Tamburi Cemil'in konseridir. Konser sonrası hep birlikte bir meyhaneye giderler. Bu noktada şunu söyleyebiliriz ki dönemin gündelik hayatında musiki, konser belli insanların hayatlarının bir parçası. Konser sonrası bir meyhaneye gitmek alkol almak, konserde dinledikleri, gönüllerini hoş ettikleri eğlenceyi meyhanede tamamlamak dönemin eğlence anlayışı hakkında bilgi vermektedir.

“Her şey insanla bir noktaya kadar yürüyor ve orada kendisini asıl talihine, yalnızlığına bırakır, o gece ben bu gerçeği nefsimde ilk defa duyuyordum. Alaturka musikiyi sevmeğe ve hatta biraz anlamağa başlamıştım. Onda Elagöz Mehmet Efendi Camiinin تنها ikinci saatlerinde, Sabiha ile beraber bir camın arkasından dinlediğimiz mukabelelerden başlayarak bütün çocukluğumun benim için o kadar aziz olan bir yığın şeyi birden buluyordum. Hâlbuki bu gece bu musiki, gelişmesini benden çok uzakta yapıyordu. Zaten her şey benden uzaktaydı, terkinin birdenbire dışına fırlamış gibiydim. Bir nevi deniz tutmasına, baş dönmesinin benzeyen garip bir hisle bu ayrılığı hem fark ediyor hem de insan çehresi, ses, musiki, hepsinin arasında ve hepsine yabancı bir şey gibi yüzüyordum.

...

¹⁶⁶ Tanpınar, a.e., s. 273

¹⁶⁷ Tanpınar, Huzur, s. 273

Fakat bazen bir dalga insanı bir kenara atıyor, o zaman insan oyunun bütün çıplaklığıyla korkunç ve sonsuz makineyi her parçası ayrı ayrı işler görüyordu.”¹⁶⁸

Cemal’in bu pasajda dinlediği Alaturka Musiki pek de alışık olduğu türden değil. Kendisini birden bire içinde bulduğu bu nağmeler onu bir denizin dalgaları gibi alıp daha çok bugünkü hayatından çok uzaklara geçmişine götürmektedir. Dinlediği nağmeler onu bulduğu yere ve insanlara yabancılaştırmakta bu yabancılaştırma da onu gündelik hayatın maskesinden kurtarıp bir an bile olsa hakikatin yüzünü görmesini sağlamaktadır.

3.4.3. Tiyatro

“Sabahleyin hadiseler birbirini takip etti. Evvela kapıya benim için bırakılan bir zarf getirdiler. Açınca hayretten şaşırdım bu alelade bir tiyatro reklamıydı. Kadıköy’ünde, Kuşdilinde Nuri Adil Kumpanyasının vereceği temsilcilerden bahsediyordu. Fakat reklamın üstünde Sabiha’nın köprüde ilk rast geldiğim kıyafetle alınmış resmi vardı. Altında da “sahneye çıkacak ilk Türk kadını” diye yazılıydı.

Bir müddet olduğum yerde şaşırdım kaldım. Sabiha bu işi niçin yapmıştı? Zavallı Sabiha, elindeki tek oyuncakla oynar gibi hayatı ile oynuyordu. Bu belki biricik aile mirası idi. İki ay evvel bu odada Onu gördüğüm zaman içimde birdenbire canlanan ümitleri düşündüm. Demek bütün o kaçırlar Korkular tereddütler hep bu iş içindi.

...

Sabiha’nın öteden beri tiyatroya hevesi olması, belki bu işleri izah edebilirdi. Fakat bu izah beni teselli etmiyordu.”¹⁶⁹

Sahnenin Dışındakiler romanında Sabiha en başından bu yana tiyatro oynamak istemektedir. Onun bu isteği romanın bazı bölümlerinde sönse de bazı bölümlerinde tekrar kabarır. Sabiha’nın bu isteği, arzusu dönemine göre aykırıdır. Bir kadın üstelik de bir Türk kadını tiyatroya çıkıp sahne alamaz. Bu oldukça abestir. Sabiha’nın bu

¹⁶⁸ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 219-220

¹⁶⁹ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 320-321

arzusu roman boyunca onun bir özgürlük, başkaldırı ve isyanı olarak karşımıza çıkar. Hatta bir yerde gizli gizli tiyatro derslerini aldığı öğrenildiğinde babası tarafından cezalandırılır. Bir genç kız olarak sonrasında da genç bir kadın olarak böyle bir şeye cüret etmemelidir. Babasının cezası da burada anlamlıdır. Çarşaf giymekle cezalandırılır. Çarşaf giymek bir kısıtlama, engelleme ve engellenme, büyümenin göstergesi veya zorla giydirildiğinde de bir an önce büyütülmenin ve ona yakışanın, ondan beklenin yapılması, görevlendirilme, baskı kurmanın bir simgesi, aracı olarak görülmektedir. Çarşaf giyinme veya çarşaf giyinmeyle oluşan görüntü ile üzerinde bir ağırlık kurma ve o ağırlıkla da soyut anlamda da hareket, cesaret ve cüreti kırma algısı vardır. Romanın sonunda Sabiha sahneye çıkar bu bilgi Cemal'in eline geçen bir tiyatro afişi reklamıyla görülür. Sabiha tiyatro sahnesine çıkarak adeta tüm kadınları özgürleştirmiştir. Üstelik bunu yapan ilk Türk kadınıdır. Fakat yukarıda alıntılanan pasajda da görüldüğü üzere bu durum bireysel bir mücadele sonunda bir kadın başarısından çok Sabiha'yı zavallı durumunda gösteren, küçük düşüren, boş yere verilmiş bir mücadele gibi yansıtılmıştır. Feminin bir özgürlüğün ispatı için tek yol bu değildir. Belki de Sabiha mücadelesini daha estetize ve entelektüel bir biçimde somutlandırabilirdi. Tiyatro oynamak için sahneye çıkmak düşük kalitede kadınlık adına verilen bir özgürlük çabasıdır. Sabiha mücadelesini basitleştirmiştir. Bu durumdan şu çıkarılmaktadır ki tiyatro burada gündelik hayatta bir eğlence unsuru olmasından çok feminin bir mücadelenin özgürlüğünün onaylandığı bir zemin olarak görülmektedir.

3.5.CEMİYETLER

“Ahmet'in geçirdiği büyükçe bir hastalık beni kendime getirene kadar böyle yaşadım Ancak onu da kaybetmek korkusuyla Talihime razı oldum.”¹⁷⁰

Saatleri Ayarlama Enstitüsü, enstitünün kurulumuyla bir toplanma, gruplaşma, kolektif olma gibi çabaları, hareketleri canlandıran bir kurum olmuştur. Bu kolektif olma bilinci ve şuuru da insanları daha çabuk ele geçirilebilirler, insanları yönlendirmek ve yönetmek daha kolay olabilmektedir. Sürü psikolojisinden destek

¹⁷⁰ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 148

alan bu strateji kitleleri istenilen yönde yönetmeyi hedefler. Bir gruba dâhil olma, bir grubun bir parçası olma, destek ve güven hissetme, yalnız olmama duygusunu zayıflatma vb. birçok nedenlerle insanlar farkında olmadan yaparlar bunları. Aslında temelde grubu kuranla grup içerisine dâhil olmak isteyen aynı duygular içerisindedir. Yalnız kalmamak, güven hissetmek ve onaylanmak. Cemiyetlerin de amacı bundan farklı değildir.

“Bu esnada Dr. Ramiz altı seneden beri üzerinde düşündüğü projeyi fiile koymuş Psikanaliz Cemiyetini açmıştı. Kendisinden Başka doktor bulunmayan yirmi bir azası içinde, hem de müessesenin müdürü sıfatıyla ben de vardım. Evet, şimdi itiraf edeyim ki, Saatleri Ayarlama Enstitüsü’ne müdür muavini olduğum zaman hiç de bu cins işlerde tecrübesiz değildim. Daha evvel Psikanaliz Cemiyeti’nin Müdürü ve hemen hemen ona benzeyen İspritizmacılar Kulübü’nün de muhasibi idim. Aziz dostumun senelerce kirasını verdiği bir odada teessüs eden bu cemiyetin anahtarı, müdür sıfatıyla daima yeleşimin cebinde durdu. Ve kapısı ancak iki defa, verdiği konferanslar dolayısıyla gerek kendisine ve gerek umuma açıldı. Bu konferanslardan birincisinde Dr. Ramiz, dinleyicilerine beni, Türkiye’de tedavi ettiği ilk hasta sıfatıyla ve tüyler ürpertici izahatla takdim etti. İşte bu sayede ikinci karım Pakize’nin dikkatini çektim ikinci konferansta ise, yetmiş sahifelik taşbasması bir tabirnameyi baştan sonuna kadar, ufak tefek izahlarla mukayeselerle okudu.”¹⁷¹

Dr. Ramiz ilk önce Risk Analiz Cemiyetini kurar. Bu cemiyetin tam olarak ne yaptığı belli değildir. Romanda da ifade edilmez. Bu pasajda geçen başka bir cemiyetse Psikanaliz Cemiyetidir. Dr. Ramiz’in tüm bu cemiyetleri kurma nedeni ise Avrupa’da öğrendiği psikanaliz yöntemini kendi ülkesinde de uygulayabilmektir. Bunun için bunları insanlara duyurması ve öğretmesi gerekmektedir. Dr. Ramiz ülkesine döndüğünde bunu uygulayabilecek bir hasta, platform bulamaz, kendi ülkesinde olan tüm psikologlar bu yöntemden neredeyse habersizdirler. Kabul gören bir yöntem değildir. Dr. Ramiz görüp öğrendiklerini uygulamada yalnız kalır. Destek bulamaz. Fakat bir mahkeme kararıyla psikolojik destek alınmasına karar verilen Hayri İrdal’la taştıktan sonra bunu bir fırsat bilir ve uygular. Hayri İrdal, Dr. Ramiz için

¹⁷¹ Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 148

kaçırılmayacak bir fırsattır hatta bunu ona uyguladığı için kendini minnettar bile hisseder. Psikanaliz Cemiyeti kıran Dr. Ramiz gittiği her konferansa Hayri İrdal'ı da götürür ve Türkiye'de psikanaliz yöntemini kullanarak tedavi ettiği ilk hasta olarak sunar. Hayri İrdal bu cemiyetin müdürüdür de. Bir diğer müdürü olduğu cemiyetse İspritizma Acılar kulübüdür. Bu kulübün de tam olarak ne yaptığı neye hizmet ettiği romanda belli değildir. Saatleri Ayarlama Enstitüsünde bulunan bu garip gruplar ve cemiyetler yine romanın absürtlüğüne dikkat çekmektedirler. Tüm kolektif hareketler roman boyunca çok önemli bir şey yapıyorlarmış illizyonunu oluştururlar. Fakat bu illizyonun aksine realde, gerçeklikte hiçbir karşılıkları yoktur.

“İspritizma Cemiyeti hiç de psikanaliz Cemiyeti'ne benzemiyor adam orası şenlikli idi. Bitmez tükenmez münakaşalar, tecrübeler yapılırdı. Hemen her üç günde bir yukarı âlemden gelen tebliğler yayınlanır, onlar tefsir edilir, çok âlemine fikirler söylenirdi. Bir farkı da kadın azasının bolluğu idi. Medyum olanlardan başka sadece meraklı yedi sekiz kadın azamız vardı. Ben cemiyetin muhasebecisi ve kâtabi sıfatıyla her akşam işten çıkınca uğrar, yazılacak yazılarımı yazar, boş zamanlarımda aidatı toplar defterleri tutardım. İşte Cemal Bey'in her an yeni ve beklenmedik hadiselerle dolu bu muhitte tanıdım.”¹⁷²

İspritizma Cemiyetinin içeriğinin daha ayrıntılı verildiği bu pasajda Hayri İrdal'ın görevinin muhasiplik ve kâtiplik olarak belirlendiği görülmektedir. Bu cemiyetin de kadrosu oldukça geniştir. Kadınların cemiyette ağırlıktadır. Yedi medyum vardır. Bunun yanında yetmiş sekiz de kadın azası vardır. Bu cemiyetin amacı yukarı âlemden gelen tebliğleri yayımlamaktır. Hatta bu tebliğler üzerine toplantılar, analizler yapılır. Mesajların yukarı âlemden gelmiş olması mesajı alan ve ileten kişilerin bunlara bir kutsiyet katmakta ve gündelik yaşantılarını yönlendirmesine izin vermektedirler.

¹⁷² Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, s. 154-155

“Bu kadın bizim için bir nimet oldu. Hakiki bir nimet. Tam vaktinde gelen bir mücahede arkadaşı, bir yol arkadaşı!

-Peçelerini kaldırmış çarşaflarının pelerini bir kelebek kanadı haline indirmiş. Kudret Bey’in bahsettiği biçarelikten ve hürriyetsizlikten habersiz etrafa aşinalık edecek, insan arayan kadınlardan, onların talihinden yine bir sıçrayışta öbürüne yüzünü henüz görmediği, fakat galiba evlendiğine iyiden iyiye inandığı Avrupalı kadına geçmişti.

- O da mücadelemize ayrıca hizmet edebilir. Evet, böyle olacak ve böyle olmalı da. Zaten başka türlü tasavvur edilemez. Avrupalı bir kadın çalışmadan duramaz. O da bir kadın Cemiyeti kuracak. Bunu behemehâl kendisinden isteyeceğim. Belki bu akşam konuşur, tasavvurlarımı kendisine anlatırım. İcabında ısrar edeceğim. Türk Kadınları Teali Cemiyeti yahut Türk Kadınları Teali Cemiyeti... ne ise, ismin ehemmiyeti yok. Mesele çalışmanın şeklinde. Cemiyeti himayen altına alacağım ve ilerlemesi için ne lazımsa yapacağım.”¹⁷³

Kudret Bey’in Avrupalı kadın hayali ve bu kadınla tüm Türk ve Müslüman kadınları uyandırma planları kadını gidip görüp tanışana kadar köpüre köpüre büyüdü. Kadını tanıdıktan sonra da bu köpük, köpük de olması dolayısıyla sönuverdi. Bunlardan ikinci bölümde bahsetmiştik. Bu pasajın buraya konulma sebebi ise Kudret Bey’in tanışacağı bu kadından güç alarak bir kadınlar cemiyeti kurma hayalidir. Bu cemiyet kadınlara, Avrupa kadını olmanın neliğini, kimliğini öğretecektir. Hatta kendi kendine bu cemiyete isim de arar. Avrupalı kadınları gözlerinde büyütün bu türden Avrupa görmüş, entelektüel, bürokratların, siyaset ve bilim adamlarının düştü durumu en ironik bir şekilde dile getirmiştir Tanpınar. Bunun yanı sıra gidip gördüğünde de tam bir sukutu hayale uğrar. Bu cemiyetle kadınlara adeta kadın olması öğretilmek hedeflenmiştir. Avrupalı olma politikalarının kadınlar üzerinden de yürütüldüğü görülmektedir. Çünkü kadınlar değişirse toplum değişir. Yani kadınlar Avrupalı olursa toplum da Avrupalı olur. Bu hareket belki bir anda top yekün başlamaz fakat yavaş yavaş, ince ince işlenen bu durum gündelik hayata da aynı şekilde sızacaktır. Cemiyetle beraber olan kadınlardaki değişiklik zamanla ev içlerine sonra komşu

¹⁷³ Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 84-85

kadınlara, sonra belki de onları sadece yolda görenlere ulaşacaktır. Her ne şekilde olursa olsun gündelik hayatta bir iki küçük hareketle değişen eylem, alışkanlık, tutum, davranış ve görünümle zamanla yayılacaktır.

SONUÇ

Hazırlamış olduğumuz bu çalışmada Ahmet Hamdi Tanpınar Romanlarında gündelik hayatın izdüşümlerini ele aldık. Tanpınar romanlarındaki kahramanlar, bazen zorlu şartlar altında gündelik hayatlarını yansıtırken bazen de kendi içinde buldukları kültür etrafında onları görürüz. Hepsinin gündelik hayatlarındaki sıkıntı ve mutlulukları farklı farklıdır. Evlilikleri, ölümleri, aşkları, ayrılıkları, ev ve aile ilişkileri bağlamında değişiklik göstermektedir. Tüm bu kahramanlar ve olaylar birbirleriyle paralellik gösterir. Farklı zamanlarda bazen aynı bazen de benzerlik gösteren bu hayatları ve hayatlarının gündeliği bağlamında onları ele aldık.

Tanpınar romanları tarihsel serüvenle de beraberlik gösterir. Bu beraberlik romanlarda bazen ironik şekillerde bazen de yaşanan muharebeler, modern döneme geçme sancıları ve adaptasyon sıkıntılarını en edebi şekilde kaleme alır. Modernleşme, modernleşmeyle değişen gündelik hayat, modernleşmeye her açıdan adapte edilmeye çalışılan insanlar hatta zaman zaman daha çok kadınlar. Modernleşmeyle değişen ve dönüşen kurumlar, muharebe yılları, muharebe yıllarında insanların psikolojik durumları, İstanbul'un işgali ve bu işgalle değişen gündelik hayat, evlilikler ve bu evliliklerin hikâyeleri, romanlardaki evlilik türleri, evlilik içerisinde çiftlerin duygusal durumları. Birbirlerine âşık olan ama kavuşamayan, hüsrarla biten ilişkiler. Ölümler ve romanlarda Tanpınar'ın ölümleri nasıl yansıttığı gibi gündelik hayata farklı açılarda adapte olabilecek bu ve bunun benzeri birçok konu söz konusudur. Roman kahramanlarının bunlarla baş etme yolları, gündelik hayattaki tutumları da romanlarının psikolojik açıdan en başarılı şekilde ele alındığını göstermektedir.

Analiz, kritik yetisi güçlü olan Tanpınar, insan psikolojisinden de çok iyi anlamaktadır. Bu nedenle roman kahramanları incelememiz boyunca bu konuda tüm açıklığıyla karşımızdaydılar. Roman kahramanlarının duygu durumlarını başarılı bir şekilde yansıtan Tanpınar onların entelektüel ve kültürel kimliklerini de göstermekten kaçınmaz. Roman boyunca kahramanların gidip gördükleri yerleri, musiki zevkleri, özel ilgi alanları, hatta belki takıntıları, aile yapılarını, zamanla değişen hayat ve değerler algısı üzerinden dağılan ve küçülen aileleri ve tüm bunların bireyler sonra da bireyler üzerinden topluma yansımalarını göstermiştir. Bu durum tam tersi de olabilir. Toplumlar üzerinden gerçekleşen durumlarda bireyler de tüm bunlara maruz kalabilir ve etkilenebilir.

Çalışmamızın konusunu oluşturan gündelik hayat roman izdüşümleri üzerinden bir toplumun, bir neslin tarihine ayna tutmaktadır. Biz de bu çalışmada aynadan yansyanları ele alıp değerlendirdik.

KAYNAKÇA

Bayındır, Tolga

**Ahmet Hamdi Tanpınar'ın
poetikasında Ölüm İmgeleri**, Erdem
Dergisi 66, 2014.

<http://www.akmb.gov.tr/userfiles/files/ERDEM%20ISI/ERDEM%2066%20ISI/TOLGA%20BAYINDIR%203.pdf>,

(Erişim Tarihi 30.12.2018)

Harootunian, Harry

**Tarihin Huzursuzluğu Modernlik,
Kültürel Pratik ve Gündelik Hayat
Sorunu**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi,
İstanbul, 2006

İnci, Handan

**Orpheus'un Şarkısı – Tanpınar'ın
Romanlarında Aşk ve Kadın**, Yapı
Kredi Yayınları, İstanbul, 2014

Karaca, Nesrin Tağızade

Ahmet Hamdi Tanpınar ve Musiki,
Hece Yayınları, Ankara, 2005

Lefebvre, Henry

Modern Hayatta Gündelik Hayat,
Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

Moran, Berna

Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış,
İletişim Yayınları, İstanbul, 2011

- Osmangazi Belediyesi **Tanpınar'da Kadın**, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2014.
- Sağlık, Şaban **Bir Popüler Romancı Esat Mahmut Karakurt – Bir Estetik Romancı Ahmet Hamdi Tanpınar**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010
- Taş, Tuğba **Edebi Gündelik, Türkiye Romanında Gündelik Hayat**, De Ki Basım Yayım, Ankara, 2011.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi **Aydaki Kadın**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi **Huzur**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi **Mahur Beste**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi **Sahnenin Dışındakiler**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi **Saatleri Ayarlama Enstitüsü**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.